

GUIA DE LA
FINCA PÚBLICA

GALATZÓ

**AJUNTAMENT DE CALVIÀ
MALLORCA**

**Govern
de les Illes Balears**

Conselleria de Medi Ambient
i Mobilitat

Edita:

© Conselleria de Medi Ambient i Mobilitat

© Ajuntament de Calvià

Coordinació:

Aguareles García, Antoni

Calvo Trias, Manel

Cózar Chillerón, Eduard

López Cortès, M. Francesca

Pou Font, Sebastià

Salom Tomàs, Joan Carles

Textos:

Aguareles García, Antoni

Albero Santacreu, Daniel

Calderón Díaz, María

Calvo Trias, Manel

Cózar Chillerón, Eduard

Gloaguen Murias, Emmanuelle

López Cortès, M. Francesca

Pinya Fernández, Samuel

Pou Font, Sebastià

Salom Tomàs, Joan Carles

Seguí Colomar, Jaume

Fotografies:

Aguareles García, Antoni

Albero Santacreu, Daniel

Calderón Díaz, María

Grup Arqueobaleàr UIB

Pinya Fernández, Samuel

Rabal Gràcia, Ramon

Salom Tomàs, Joan Carles

Seguí Colomar, Jaume

Torrens Ramis, Sebastià

Cartografia:

Aguareles García, Antoni

Mulet Ballester, Alexandre

Salom Jiménez, Gabriel

Il·lustracions:

Crespí Gamundí, Lourdes

Traducció i assessorament editorial:

Aguiló Llofríu, Agustí

Roque Company, Joana Maria

Disseny i maquetació:

Illa de Publicitat i Màrqueting, SL

Impressió:**ISBN:****Depòsit legal:**

Recuperar un espai per a la preservació de la natura i per a la recuperació de la memòria del que fou el passat rural de la nostra illa és sempre una tasca complicada però, al mateix temps, encomiable. Tota aquella gent que treballa per aconseguir aquestes fites fa una labor que mai no podrà ser suficientment agraiada per la societat. Vagi, per tant, per endavant la meua enhorabona per a tots els qui fan possible la recuperació de la finca pública de Galatzó i per a tots els qui han fet possible l'edició d'aquesta guia. Una guia que presenta de forma exhaustiva un espai públic des de tots els caires: ambiental, etnològic i històric.

La finca de Galatzó s'ha sumat a la ja important xarxa de finques públiques de Mallorca. Però, pel fet de ser públiques, no tan sols han de ser considerades com un bé patrimonial comú, sinó que també han de ser valorades com a béns de futur, amb el que això suposa dins l'escala de les responsabilitats socials, tant per part de les institucions com per part de tots els ciutadans.

Les nostres illes, tant castigades per la massificació i per la urbanització poc controlada, ara han de fer un esforç suplementari per oferir als visitants, als turistes, una alternativa que vagi més enllà del que fins ara, gairebé exclusivament, s'ha ofert. Hem d'intentar diversificar i posar sobre la taula alternatives capaces de cridar l'atenció a un nou model i a un nou estil de turisme. Els temps canvien i la nostra terra ha de cercar dins els reptes noves imatges que s'acostin més a la línia de les tendències actuals, amb el punt de mira enfocat més a llarga distància.

La imatge d'una terra que estima el seu entorn natural, que el conserva i que l'ofereix com a recurs per a ús i gaudi de tots, és la millor carta de presentació per a les Illes Balears. Sols des d'aquesta premissa podrem mantenir i compaginar el nostre patrimoni natural i cultural amb els motors generadors de riquesa i de competitivitat en els mercats internacionals.

Galatzó demana respecte com a patrimoni calviàner i de tots els mallorquins, però també demana responsabilitat per tal que romangui com a patrimoni per a futures generacions. I és en aquest respecte en el que ens hem d'emparrar. I és en aquest respecte en el que ens hem d'implicar.

Gabriel Vicens Mir
Conseller de Medi Ambient i Mobilitat

Aquesta guia, publicada gràcies a la col·laboració entre l'Ajuntament de Calvià i la Conselleria de Medi Ambient i Mobilitat del Govern, pretén facilitar el coneixement dels aspectes naturals arquitectònics, històrics i també llegendaris de la finca de Galatzó, la qual al maig de 2006 va passar a ser de propietat municipal. Es tracta d'un espai natural protegit, situat en el paratge natural de la serra de Tramuntana, i que forma part de la Xarxa Ecològica Europea «Natura 2000». Els seus catorze milions de metres quadrats permeten al visitant gaudir de la naturalesa, però el paisatge, més o menys modificat per l'acció de l'home, no n'és l'únic atractiu. També és un reducte d'arquitectura popular o etnològica –vegeu-ne les diverses construccions fetes per al treball agrícola o ramader– i senyorial –les cases de la possessió.

Des que la possessió va ser adquirida per l'Ajuntament s'hi han fet nombroses obres de conservació, agençament i millora. També s'hi han habilitat quatre rutes amb panells informatius de fàcil accés per a residents i turistes. La magnífica possessió de Galatzó, presidida per la silueta de la muntanya que li dóna nom, pot visitar-se amb interessos, temps i aficions diferents.

La guia que el lector té a les mans és un instrument, sens dubte, molt útil. Es tracta d'un document àgil i exhaustiu alhora. En la primera part s'exposen els aspectes geogràfics, el paisatge, la flora i la fauna de la possessió, i s'hi fa un repàs a la història, la literatura, els elements tradicionals, els costums i la mitologia. La segona comprèn quatre itineraris diferents: ses Sínies, s'Esclop, ses Planes i sa Vinya, amb explicacions detallades sobre allò que el visitant pot trobar en fer-ne el recorregut. La guia ha estat redactada per un ampli equip multidisciplinari integrat per tècnics d'ambdues administracions, els quals han col·laborat per satisfer la curiositat dels visitants pel que fa als diversos aspectes de la finca: des de la varietat de les flors més petites fins a la majestuositat de les façanes de les cases, amb les seves pedres incrustades.

Segurament, qui adquireixi la guia no es conformarà amb una sola visita o recorregut. Un únic dia li semblarà insuficient i hi voldrà tornar. Aquesta era una de les finalitats de l'Ajuntament quan va comprar la possessió: que les visites dels ciutadans no es limitassin a una única o esporàdica excursió. L'altra, no menys important, era conservar la finca com és i amb els records i testimoniatges de com va ser en el passat.

Recoman per això que no s'intenti entendre la finca en el seu conjunt en poques hores. És millor un plantejament més ampli i obert. Sempre queden coses per veure o descobrir a la possessió de Galatzó, i millor si es fa en persona, amb l'ajuda d'aquesta guia.

Carlos Delgado Truyols
Batlle de Calvià

Índex

1. Introducció.....	9
Part I. Descripció general.....	15
2. Situació i aspectes geogràfics.....	18
2.1. Aspectes generals. Situació.....	18
2.2. Normativa i figures de protecció.....	19
2.3. Geologia i morfologia.....	20
2.4. Climatologia.....	22
2.5. Hidrologia.....	25
3. Patrimoni natural.....	27
3.1. Paisatge.....	27
3.2. Vegetació i flora.....	35
3.3. Fauna.....	56
4. La vall del Galatzó: història.....	71
4.1. Introducció.....	71
4.2. La vall del Galatzó durant la prehistòria.....	72
4.3. La conquesta romana.....	83
4.4. La vall del Galatzó durant l'edat mitjana: fase islàmica (903-1229).....	83
4.5. La vall del Galatzó durant l'edat mitjana: fase cristiana (1229 - s. XVI).....	86
4.6. El Galatzó durant l'edat moderna (s. XVI-XVIII).....	91
4.7. La possessió de Galatzó a l'època contemporània (del segle XIX fins a l'actualitat).....	94
5. Galatzó possessió mallorquina.....	100
5.1. La possessió de Galatzó.....	100
5.2. Arquitectura i territori.....	103
5.3. Les cases de la possessió.....	105
5.4. Temps i feines.....	112
6. Mites i llegendes.....	119
6.1. El Galatzó: entre mites, llegendes i paisatges literaris.....	119
6.2. El comte Mal.....	119
6.3. François Aragó.....	125
6.4. Altres llegendes.....	126

Part II. Itineraris	127
7. Itineraris de la finca	130
7.1. Itinerari 1: ses Sínies	130
7.2. Itinerari 2: s'Esclop	151
7.3. Itinerari 3: ses Planes	170
7.4. Itinerari 4: sa Vinya	188
8. Glossari	207
9. Bibliografia	214
10. Annexos	218
11. Dades d'interès	225

Introducció

La finca pública Galatzó se situa al nord del municipi de Calvià (Mallorca) en les proximitats del nucli de població des Capdellà. Limita amb els municipis de Puigpunyent, Estellencs i Andratx. Amb els seus 14.013.500 m² (1.972,9 quarterades) és una de les finques de major extensió de les illes Balears i correspon aproximadament al 10 % del total del municipi de Calvià.

L'origen del topònim *Galatzó* no és del tot clar, encara que tot sembla indicar que el terme es relaciona amb la presència d'aigua a la contrada. Joan Coromines i Josep Mascaró Passarius, en el seu *Onomasticon Cataloniae*, el relacionen amb el vocable *aqua* seguit de l'arrel llatina *lat* o *latiorem* («més ample, més gran»), en referència al gran nombre de fonts i corrents d'aigua que hi ha a la finca. En aquest sentit, *aqua latiore* podria traduir-se com «la de més aigua». No obstant això, com molt bé destaquen dits autors, l'evolució del terme *aqua latiore* al definitiu topònim de *Galatzó* no és ni de bon tros clara. Per això no descarten que el topònim tenguí un origen prerromà, sobretot si es té en compte que l'agrupació de consonants *tz* no és molt comuna en etimologies llatines o aràbigues.

No obstant això, aquesta possible relació del terme *Galatzó* amb un lloc amb aigua sembla confirmar-se si prenem com a referència el topònim d'un cap del delta de l'Ebre denominat Galarxo. En aquest sentit, és interessant l'accepció d'aquest terme i la seva variant *galatxo* en el diccionari *Alcover-Moll*, que fa referència a un corrent d'aigua secundari fruit d'una bifurcació d'un riu o com a conducció d'aigües de regadiu.

Des de maig de 2006, la finca Galatzó és de titularitat municipal. A partir d'aquesta data els ciutadans, visitants i turistes poden gaudir-ne els paisatges, la diversitat, la flora i fauna, el patrimoni arquitectònic i històric, els misteris i llegendes... Però, a més dels atractius naturals que ens ofereix la finca, des de l'Ajuntament de Calvià es treballa per incrementar-ne dia a dia les possibilitats d'ús i gaudi.

A aquest efecte es va iniciar el projecte «Galatzó per a tots», l'objectiu bàsic i primordial del qual és «possibilitar l'ús i gaudi de la possessió de Galatzó per a totes les persones, ja siguin els ciutadans de Calvià, els de Mallorca o els turistes d'Europa o de la resta del món, conjugant aquestes accions amb la preservació i millora del patrimoni històric, arqueològic, arquitectònic, etnogràfic i natural de la finca. Tot això amb l'objectiu d'arribar a ser un referent en el seu àmbit.

A partir d'aquest any, des del projecte «Galatzó per a tots», i amb la col·laboració dels departaments de Medi Ambient i Patrimoni, s'ha constituït un equip de treball multidisciplinari de tècnics que treballen en l'estudi i catalogació dels valors naturals i patrimonials de la finca, de manera que ara, després de finalitzar-ne el catàleg de patrimoni arquitectònic, etnogràfic i arqueològic i d'haver iniciat les tasques de realització de l'inventari de biodiversitat, començam a tenir un bagatge d'informació tècnica i científica sobre la possessió susceptible de posar-se en valor a través d'activitats i publicacions de divulgació.

Després d'una anàlisi i valoració exhaustives per part dels tècnics municipals, es va decidir que el projecte «Galatzó per a tots» es desenvolupàs entorn de cinc línies estratègiques d'actuació:

- Recopilar documentació i informació sobre la finca.
- Donar a conèixer als ciutadans el projecte.
- Implementar activitats mediambientals.
- Recuperar-ne el patrimoni històric, artístic, etnogràfic, arquitectònic i natural.
- Analitzar i definir els usos de la finca pública.

Des de març de 2007 la finca pública Galatzó forma part del Paratge Natural de la Serra de Tramuntana i, per aquesta raó, és el Pla d'ordenació dels recursos naturals de la serra de Tramuntana el que en regula la gestió.

A partir de l'aprovació de les línies estratègiques d'actuació i de la creació de l'equip tècnic, s'han iniciat les tasques d'implantació del projecte: creació d'òrgans administratius de gestió, inauguració d'una oficina municipal de la finca, assignació de personal, creació de documentació informativa, recull de normativa que regula i en fa compatibles els diferents usos, recuperació de camins, creació d'itineraris didàctics, actuacions de prevenció d'incendis forestals, plans de vigilància, catalogació i preservació de jaciments arqueològics, catalogació i recuperació del patrimoni arquitectònic i etnogràfic, organització de tallers ocupacionals de recuperació del patrimoni, foment del senderisme, programació anual de visites guiades, implantació del programa «Galatzó per a tots en els col·legis», programació d'activitats mediambientals i esportives, creació d'un vedat municipal de caça i programació d'activitats de difusió cultural. A més, s'han mantingut els usos agrícoles i ramaders de la finca -amb un pes important en l'aplicació del projecte- i s'ha iniciat un procés d'adequació d'aquests usos a la situació actual mitjançant la introducció de noves tècniques i recuperant

rares autòctones, i incorporant en totes i cadascuna de les activitats un component didàctic i de difusió de l'activitat agrícola ramadera als visitants i, molt especialment, als nins i joves.

Fruit de tot aquest programa d'actuacions, més de 21.000 persones han visitat la finca i més de 4.000 escolars (procedents de primària, ESO i batxiller) han participat en el programa «Galatzó per a tots en els col·legis». Aquestes xifres no fan més que corroborar l'acceptació del projecte per part dels ciutadans, visitants i turistes, Així mateix, l'èxit de l'oferta també ha implicat l'augment de les expectatives de tots ells.

Entre les múltiples demandes que ens han fet arribar els usuaris destaca la de disposar d'un document guia de la finca pública Galatzó que contengui informació sobre els aspectes físics, la flora i la fauna, el patrimoni històric, arqueològic, etnogràfic i arquitectònic, els itineraris i la normativa aplicable. Per això es justifica la necessitat d'elaborar aquesta guia, ja que fins ara només es disposava d'informació d'itineraris o d'informació dispersa digitalitzada o en els arxius dels departaments que hi estan implicats.

A Galatzó són compatibles el gaudi amb l'ús responsable i l'estudi d'un ventall divers de matèries i activitats, i la finca roman oberta a qualsevol proposta personal, associativa, institucional o de qualsevol grup organitzat que vulgui treballar en la seva millora, coneixement i divulgació.

A principis de l'any 2009 s'inicia la col·laboració entre tècnics del Departament de Gestió de Patrimoni i del Servei de Medi Ambient de l'Ajuntament de Calvià i els tècnics del Servei d'Educació Ambiental dependents de la Direcció General de Canvi Climàtic i Educació Ambiental del Govern de les Illes Balears. Com a resultat d'aquests contactes es va acordar col·laborar en l'edició bilingüe –amb opció a fer-ne, posteriorment, una versió en alemany i una en anglès- d'una guia de la finca pública Galatzó i, fins i tot, la realització d'una pàgina web que pogués ser compartida pels webs d'ambdues administracions.

Aquesta col·laboració ha permès la creació d'un equip multidisciplinari format per tècnics d'ambdues administracions (arqueòlegs, biòlegs, historiadors, geògrafs, historiadors de l'art, informàtics, etc.), que han elaborat aquesta guia. És necessari valorar i destacar la bona coordinació i col·laboració entre ambdues administracions, la qual ha permès dur a bon port aquest ambiciós projecte. L'equip de treball ha pretès crear un document per posar en mans dels usuaris una publicació que els permeti

disposar d'un coneixement exhaustiu dels valors naturals i patrimonials, de la normativa i dels itineraris de la finca de Galatzó.

La *Guia de la finca pública Galatzó* es divideix en dues parts i uns annexos informatius. En la primera part es desenvolupen continguts relacionats amb els aspectes físics i naturals de la finca, la seva història, la seva realitat com a unitat de producció agrària i els mites i llegendes que s'articulen al voltant de la carismàtica possessió. Amb això es pretén que la guia no sols sigui un document de suport al senderisme, sinó que també doni al lector una visió prou ampla de la realitat d'aquest espai públic a través de la història i de la seva importància en l'economia i en la societat del municipi de Calvià en un passat no molt llunyà.

En la segona part es desenvolupen els quatre itineraris didàctics que actualment es poden recórrer a la finca. Aquesta part pretén conjugar l'orientació del visitant, a través dels citats itineraris, amb la informació dels valors patrimonials, paisatgístics i naturals que pot trobar quan hi transita, incloent-hi la cartografia, senzilla i pràctica. És important assenyalar que la xarxa d'itineraris de la finca s'articula sobre la de camins preexistents, que servien per unir les cases de la possessió amb les diferents zones d'explotació agrícola, ramadera i forestal. Aquesta disposició d'itineraris fa que els camins continguin infinitat d'elements etnogràfics –sitges, forns de calç, mines d'aigua, casetes de roter, fonts, pous etc.– que evidencien l'esplendor que antany va tenir la possessió de Galatzó. Com a valor afegit cal destacar-hi la riquesa de jaciments arqueològics, situats moltes vegades a prop dels itineraris, la qual cosa en fa més senzilla la visita.

És important assenyalar que l'edició de la guia ha comportat un treball previ de senyalització i d'incorporació als itineraris de punts d'interpretació i zones de descans, per tal que l'usuari pugui transitar-hi de forma autònoma i segura¹, i tenguí avinent la informació sobre la situació de l'itinerari, distàncies, direccions, grau de dificultat, característiques, etc. També es disposa de fullets informatius que estan a la disposició dels usuaris en format digital a l'Oficina Municipal de la Finca Pública Galatzó (oficinagalatzo@calvia.com).

En els annexos de la guia s'incorpora informació complementària als continguts desenvolupats en les dues primeres parts: un glossari de termes científics i informació d'interès per als usuaris (contactes, normativa

¹ Aquí hem d'agrair la col·laboració que ens ha brindat l'Institut d'Estratègia Turística (INESTUR), dependent de la Conselleria de Turisme del Govern Balear, que ha participat en el projecte d'incorporació de senyalètica i punts d'interpretació als itineraris.

específica d'usos i gestió de la finca, consells, bibliografia i taules sobre flora i fauna ja inventariada a la finca).

Finalment, des de la coordinació de l'equip de treball que ha realitzat aquesta guia volem fer constar l'agraïment al jove i entusiasta grup de professionals que des del Departament de Gestió de Patrimoni ha permès portar a terme els objectius prevists. La seva capacitat, motivació i implicació en el projecte han estat bàsiques per a la publicació d'aquesta eina de coneixement. També hi hem d'agrair la col·laboració d'Inès Llabrés i Gabriel Salom, per la seva dedicació i consells especialment en els aspectes relacionats amb la localització, la toponímia i la cartografia de la finca.

Les reunions periòdiques de coordinació que hem tingut amb l'equip de tècnics del Servei d'Educació Ambiental de la Direcció General de Canvi Climàtic i Educació Ambiental també han estat altament gratificants. S'ha generat, en efecte, un corrent molt positiu de treball que, amb l'aportació de criteris i suggeriments, ha propiciat l'evolució favorable del projecte d'aquest llibre-guia que ara el lector té a les mans.

Calvià, octubre de 2009
Grup Coordinador del Projecte «Guia Galatzó»

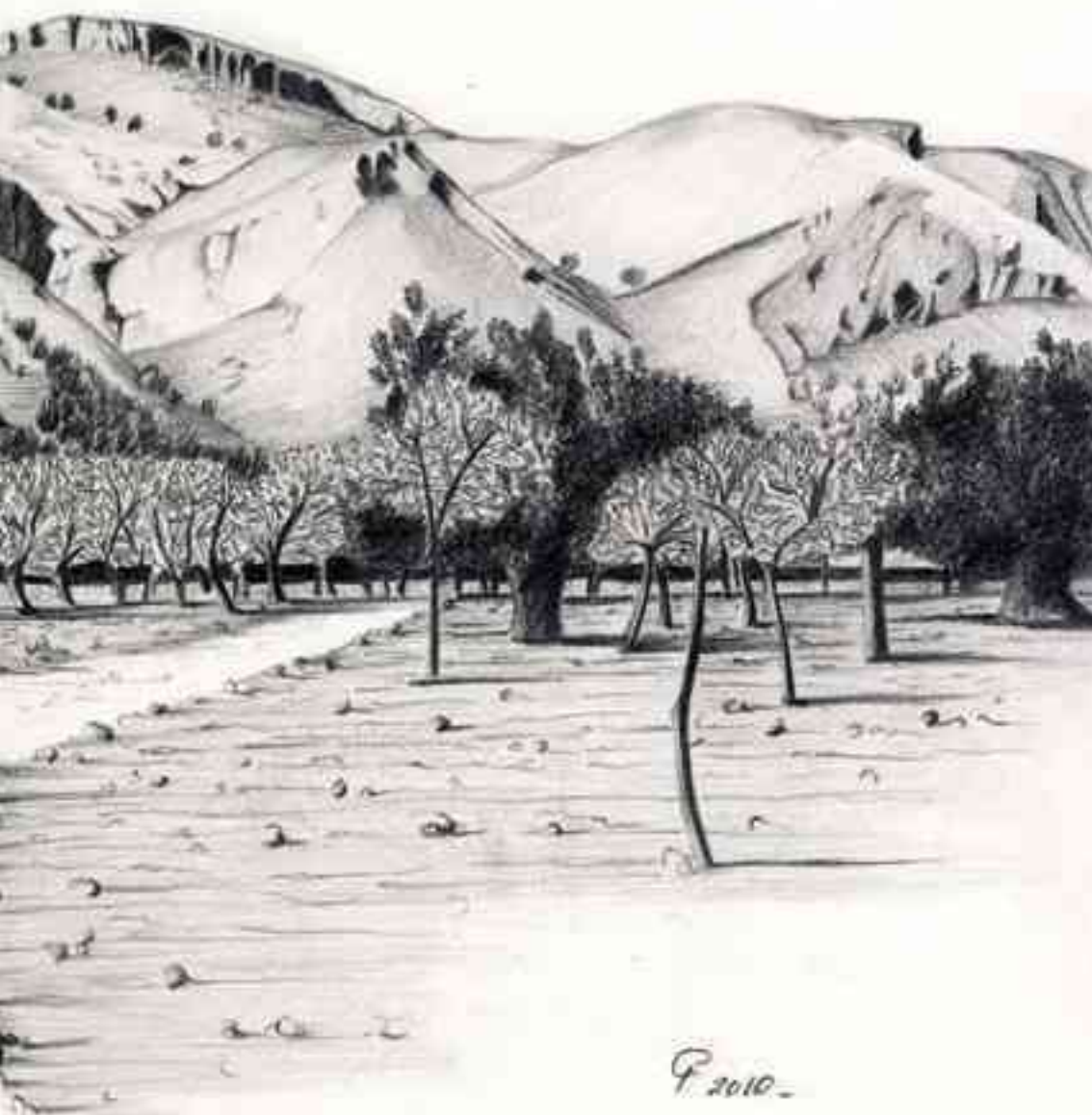

Part I

Descripció general

P. 2010.

2. Situació i aspectes geogràfics

2.1. ASPECTES GENERALS. SITUACIÓ

Finca rústica situada en la zona nord del municipi de Calvià, en concret en les proximitats de la vila des Capdellà, en el paratge denominat Galatzó (Calvià, Illes Balears, parcel·la 167, polígon 3, referència cadastral 0711 A0 03001670000b HU). Limita amb els municipis de Puigpunyent, Estellencs i Andratx.

SITUACIÓ
DE LA FINCA

La finca de Galatzó té una superfície registral de 1.401 ha i 35 a (14.013.500 m² o 1.972,9 quarterades) i és una de les de major extensió de les illes Balears. La seva superfície correspon aproximadament a un 10 % del total del municipi de Calvià.

S'hi accedeix per la carretera que uneix es Capdellà amb Galilea (DT-1032), en un desviament a l'esquerra situat tot just dos quilòmetres després de sortir de la primera localitat, abans de creuar un pont i una zona d'arbres. L'entrada està senyalitzada, i, seguint una pista de terra, s'arriba a un gran arc de pedra que marca l'inici de la finca pública.

2.2. NORMATIVA I FIGURES DE PROTECCIÓ

En l'actualitat, la finca pública de Galatzó s'emmarca en les següents figures territorials i de protecció.

2.2.1. MARC COMUNITARI

La finca forma part de la Xarxa Ecològica Europea «Natura 2000» (Directiva 92/43 CEE del Consell, de 21 de maig de 1992, relativa a la conservació dels hàbitats naturals i de la fauna i flora silvestres) i s'inclou, en la part més septentrional, en el lloc d'importància comunitària LIC-ES 5310008 es Galatzó - s'Esclop, aprovat definitivament per Decisió de la Comissió Europea de 19 de juliol de 2006.

A més, en el seu interior, hi trobam hàbitats i espècies d'interès comunitari catalogats en els Annexos I, II i IV de la citada Directiva, alguns dels quals es consideren prioritaris, és a dir, que la seva conservació suposa una especial responsabilitat per a la Unió Europea.

ARC D'ENTRADA A LA FINCA

2.2.2. MARC AUTONÒMIC I INSULAR

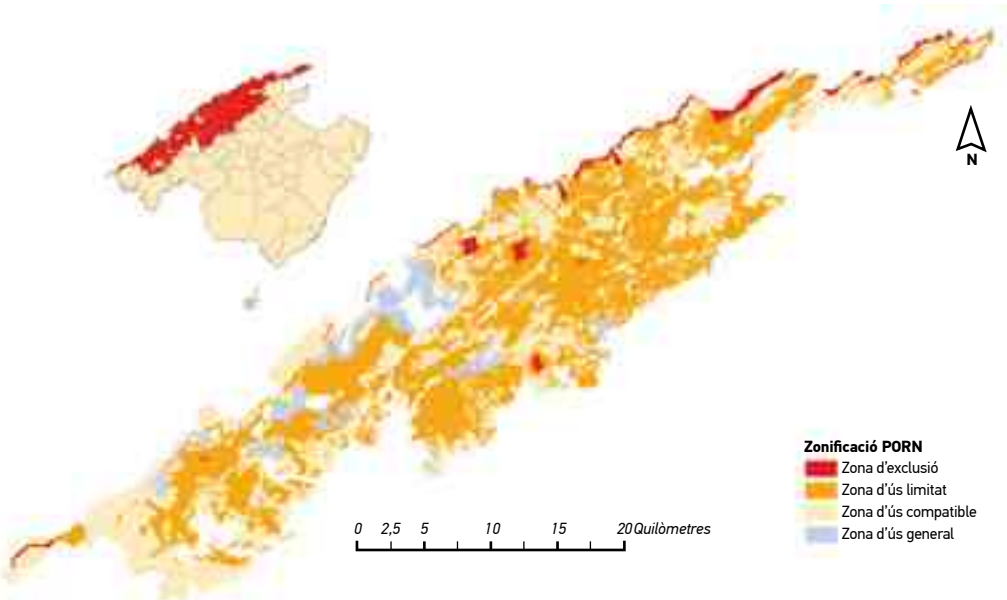
La finca se situa íntegrament en el Paratge Natural de la Serra de Tramuntana, creat per Acord del Consell de Govern de 16 de març de 2007. Aquest espai natural protegit és regulat, pel que fa a protecció, usos i gestió, pel Pla d'Ordenació dels Recursos Naturals (PORN) de la serra de Tramuntana (Decret 19/2007, de 16 de març). Mitjançant aquest decret, la finca queda zonificada aproximadament en un 10 % en zones d'ús limitat, i en el 90 % restant en zones d'ús compatible.

Parlant ja en termes urbanístics, el Pla Territorial Insular de Mallorca (PTM), aprovat pel Ple del Consell de 13 de desembre de 2004, conserva la figura d'Àrea Natural d'Especial Interès (ANEI) per a la finca pública de Galatzó. Aquesta figura ja li va ser atorgada per la Llei 1/1991, de 30 de gener

(LEN), però el PTM n'augmenta la protecció en qualificar les zones més ben conservades de la finca com a ANEI d'alt nivell de protecció (AANP).

2.2.3. MARC LOCAL

En el Pla General d'Ordenació Urbana vigent en el municipi de Calvià (PGOU) la finca pública de Galatzó hi està classificada com a «sòl rústic protegit», amb les qualificacions següents: SR-1, Àrea d'Interès Natural; SR-2, Àrea d'Interès Forestal; i SR-3, Àrea d'Interès Paisatgístic.

ÀMBIT PORN DE LA SERRA DE TRAMUNTANA

2.3. GEOLOGIA I GEOMORFOLOGIA

La finca pública de Galatzó, en formar part dels estreps de la serra de Tramuntana, participa del conjunt de les seves característiques litològiques i geomorfològiques. El relleu de la finca presenta un origen juràssic i terciari, format per materials carbonatats o calcaris, amb predomini de dolomies i bretxes carbonatades, a més de margues i margocalcàries. Aquests

materials es varen formar en el fons marí al llarg de diferents períodes geològics. Els materials calcaris i dolomítics del Triàsic i Juràssic (Era Secundària) es veren afectats pel plegament alpí, que els va fer emergir i donà lloc als relleus més significatius de l'Illa i, per tant, de la finca de Galatzó.

La presència de roques calcàries, fàcilment solubles, dóna lloc a formes de paisatge particulars: els lapiassos o rasclers –que són una mena de talls longitudinals sobre la roca, bastant visibles en determinades zones de la finca–; els congosts, que són valls estretes i verticals formades per l'acció erosiva dels cursos d'aigua; les coves i avencs, que són exemples d'erosió subterrània; i les rossegueres, formades pel trencament de fragments de roca a causa de la dilatació que acompanya determinats processos erosius.

BARRANC A LA ZONA DE SES SÍNIES

El relleu de la finca és molt irregular, amb nombrosos penyals i una important oscil·lació altitudinal, que va des de la vall del Galatzó, on hi ha les cases i les zones de cultiu, a uns 150-200 metres d'altura, fins a les muntanyes del puig de Galatzó (1.025 m) i la mola de s'Esclop (926 m). L'home s'ha adaptat a aquest relleu mitjançant la construcció de parets de pedra en sec, que permeten retenir el sòl i donen lloc a un característic paisatge de marjades, apte per a l'aprofitament agrícola. És característica en aquestes marjades la presència d'oliveres, de gran importància en temps passats pel seu rendiment econòmic i que avui dia conserven gairebé exclusivament valor paisatgístic.

MARJADES D'OLIVERES

Aquest relleu irregular i abrupte ha donat lloc a la profusió d'una gran quantitat de topònims, com ara es comellar de ses Sínies, ses Males Roques, sa coma des Voltor, es pas de na Sabatera, o es coll de sa Moleta Rasa, entre d'altres.

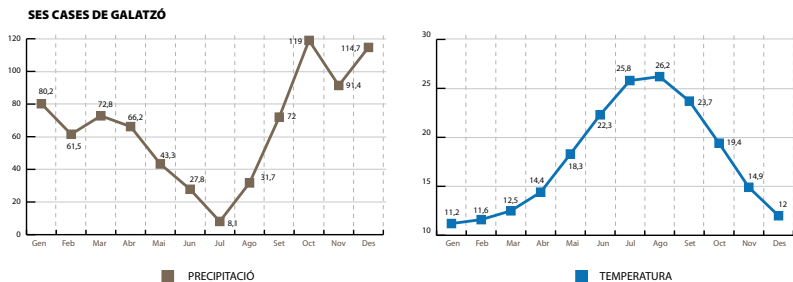
2.4. CLIMATOLOGIA

El clima fa referència a les condicions meteorològiques mitjanes d'un lloc concret –temperatura, precipitacions, vent, humitat, pressió, radiació solar...– durant un període representatiu. Aquests valors s'obtenen amb la recopilació de forma sistemàtica i homogènia de la informació meteorològica durant períodes que es consideren suficientment representatius, de trenta anys o més. Des de juny de 2009 la finca pública de Galatzó disposa d'una estació meteorològica per poder analitzar en el futur el clima de la zona.

Això no obstant, a causa de l'important gradient d'altures, existeixen diferències climàtiques ressenyables dins la mateixa finca, que afecten clarament dos paràmetres: temperatura i precipitacions. A causa d'aquesta variació espacial –gradients horitzontals i verticals– parlem de diferents escales: macroclima, mesoclima, microclima i nanoclima. El primer, el macroclima, engloba els valors mitjans dels elements climàtics i les seves fluctuacions regulars (mensual, anual...), independentment de la topografia, del sòl o de la vegetació; també inclou les dades climàtiques aportades per les estacions meteorològiques i, per tant, aquesta és l'escala de la qual comptam amb més informació. Les altres escales tenen en compte les variacions produïdes per la geomorfologia (mesoclima), la vegetació (microclima) i el sòl (nanoclima).

Diagrama ombrotèrmic

Ses Cases de Galatzó	G	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
Precipitació	80,2	61,5	72,8	66,2	43,3	27,8	8,1	31,7	72	119	91,4	114,7
Temperatura	11,2	11,6	12,5	14,4	18,3	22,3	25,8	26,2	23,7	19,4	14,9	12

Malgrat la manca d'informació concreta pel que fa a les condicions climàtiques de la finca de Galatzó, sabem que es troba dins un àmbit general de clima mediterrani temperat. Algunes de les característiques més importants d'aquest tipus de clima són:

- La presència d'estius secs, de fins a quatre mesos pràcticament sense precipitacions.
- Les precipitacions a la tardor, intenses o molt intenses, i de poca durada. Hi són freqüents les inundacions i les torrentades causades per l'acumulació sobtada d'aigua en quantitats molt superiors a la capacitat d'infiltració del terreny.
- El clima temperat, amb hiverns molt suaus, on les temperatures per sota dels 0 °C són poc freqüents, i estius bastant calorosos.
- El predomini de la irregularitat, ja que es produeixen variacions interanuals molt importants, sobretot pel que fa a les precipitacions.
- I, finalment, com a factor més característic, la coincidència de l'estació més calorosa amb l'estació amb menys registres pluviomètrics. Aquest és el factor que més condiona la vegetació.

A continuació tractarem els elements més significatius del clima i, per tant, els que incideixen de manera més important en les condicions climàtiques de Galatzó.

2.4.1. LA INSOLACIÓ I LA NUVOLOSITAT.

Aquests elements condionen globalment el paisatge. La finca disposa d'una xifra d'hores de sol important, repartides de forma molt diversa al llarg de l'any. Els màxims es donen en el mes de juliol i els mínims en el mes de novembre. Això s'explica, d'una banda, per motius astronòmics –diferent durada del dia– i, de l'altra, per les diferències de nuvolositat. Són paràmetres molt variables, que també es veuen influenciats per l'altitud, la transparència de l'aire i el relleu.

PAISATGE ENNIGULAT A LA MUNTANYA DE GALATZÓ

2.4.2. LES PRECIPITACIONS. Es concentren a la tardor, època en què les precipitacions representen un 40 % del total anual. La resta de precipitacions es donen a la primavera i a l'hivern. En canvi l'estiu és sempre sec. No s'ha de oblidar, però, que una de les característiques del nostre clima és la variabilitat. Aquesta afecta de manera important les precipitacions, que a la finca oscil·len entre els 600-800 mm/anuals i que, a causa de les importants manifestacions orogràfiques, experimenten una gran variació en els registres pluviomètrics, variació més evident a mesura que augmentam en altitud i latitud.

2.4.3. LA TEMPERATURA MITJANA ANUAL. A la finca de Galatzó, aquesta se situa entre els 14 i els 17 °C, tenint en compte l'efecte de la latitud (poc apreciable), de l'altitud i del relleu (important), que suposa un significatiu descens de la temperatura. De mitjana, les temperatures baixen 0,6 °C per cada 100 metres d'elevació. També cal tenir en compte l'efecte de la «continentalitat», ja que com més ens allunyam de la mar majors són les oscil·lacions termomètriques.

CIM DEL GALATZÓ NEVAT

D'aquesta manera, en la finca tenim, d'una banda, un augment de les oscil·lacions tèrmiques per efecte de la topografia, i, d'altra, una suavització de les oscil·lacions tèrmiques per efecte de la proximitat a la mar. A més, trobam clares diferències estacionals de temperatura, conseqüència de variacions en la insolació i en l'altitud del sol sobre l'horitzó.

2.4.4. EL RELLEU. Aquest element té una incidència important en el règim de vents de Mallorca. Així, en la finca de Galatzó els vents predominants són els de component N i NE, que entren per la vall compresa entre les muntanyes de s'Esclop i el puig de Galatzó. L'embat -brisa marina-, malgrat ser especialment important a Mallorca, és aquí de poca importància, perquè la topografia hi fa de barrera protectora.

2.5. HIDROLOGIA

En el cicle natural de l'aigua, una part de l'aigua precipitada, ja sigui en forma de neu, de pluja o de calabruix, circula per sobre del terreny i dona lloc a la formació de torrents. La torrentalitat és la característica més important de la xarxa hidrogràfica balear.

La finca, en disposar d'importants sistemes muntanyosos, dona inici al torrent més important del municipi de Calvià, el torrent de Galatzó. Aquest neix a partir de torrents de menor entitat, com ara els de s'Esclop, de sa Pedrera, de na LLaneres i el torrent des Ratxo. Finalment, quan s'ajunta amb el torrent de Son Boronat, dona lloc al torrent de Santa Ponça, el qual desemboca en la localitat del mateix nom.

Una altra part de l'aigua precipitada queda dipositada sobre elements impermeables i hi roman un temps estancada fins que s'evapora totalment. És el cas dels estanys temporals, els quals són hàbitats prioritaris, segons que estableix la Directiva

TORRENT DE GALATZÓ

Hàbitats. A la finca, a causa de la naturalesa del sòl, aquests indrets són poc abundants i d'escàs interès.

Finalment, la part restant de l'aigua precipitada s'infiltra a la terra. Una part torna a sortir a la superfície i s'uneix als cursos d'aigua superficial (torrents) i l'altra part queda emmagatzemada en el subsòl. Les fonts són una manifestació de la presència d'aquestes quantitats importants d'aigua subterrània. Quan el nivell freàtic de l'aigua acumulada supera la línia topogràfica del terreny, es produeix el flux exterior, que dona lloc a les fonts. Generalment les fonts ragen estacionalment, a conseqüència de l'estacionalitat de les precipitacions ja esmentada anteriorment.

FONT DES OBIS

A la finca de Galatzó hi ha catalogades cinc fonts: la font des Poll, la font des Obis, la font de s'Estel, la font des Tramuntanal i la font de ses Sínies. També hi és de vital importància la font des Ratxo, situada a la finca homònima, l'aigua de la qual arriba canalitzada fins als embassaments de les cases de Galatzó i és de gran importància per a l'agricultura de la finca. Malgrat això, algunes d'aquestes fonts s'han assecat, i d'altres només ragen en les èpoques de pluges importants.

3. Patrimoni natural

3.1. PAISATGE

El paisatge és una porció de territori l'aspecte del qual és el resultat de la interacció de factors naturals i de factors humans. Per tant, podem considerar la finca pública de Galatzó com un paisatge caracteritzat pels seus factors naturals –els factors ambientals, geològics, físics, edafològics, climatològics, geoquímics, etc., i els éssers vius– i per les activitats humanes que s'hi han desenvolupat al llarg del temps.

El paisatge, entès com un recurs ambiental, posseeix una gran complexitat derivada de dues circumstàncies: en primer lloc, es tracta d'un recurs de síntesi que integra el conjunt de factors ambientals que es donen en un territori; i, en segon lloc, conté un component subjectiu relacionat directament amb la seva percepció, que es basa en els sentiments que aquest paisatge ens produeix.

Per altra banda, cal destacar que un territori no és per si mateix un paisatge, sinó que sempre serà necessària la presència d'un subjecte que el percebi perquè assoleixi la condició de tal. D'aquí la dificultat de fer-ne l'estudi, ja que cada receptor posseeix uns criteris de valoració propis. De tota manera, se'n pot avaluar la qualitat i fragilitat des d'un punt de vista objectiu, tal com veurem més endavant, en funció dels seus factors mediambientals.

PAISATGE DE LA FINCA PÚBLICA DE GALATZÓ

El paisatge de Galatzó ve determinat principalment per les modificacions que hi ha realitzat l'home i per la vegetació que cobreix la zona. Així, el percentatge de cobertura, la diversitat i el grau d'estratificació de la vegetació són factors que hi influeixen decisivament.

A més, en general podem diferenciar tres tipus de paisatges: el paisatge urbà, que està format pel lloc on vivim i/o anam a treballar normalment; el paisatge rural, en el qual la vegetació és un component important i, alhora,

la influència de l'home hi és encara molt forta; i, finalment, el paisatge natural, el qual està poc influenciat per l'home. A la finca de Galatzó bàsicament hi trobam el paisatge rural –les cases i les zones conreades– i el paisatge natural.

A continuació tractarem els components ambientals que determinen el paisatge, els quals es relacionen entre si: el component abiòtic, el component biòtic i el component antròpic. A més d'aquests components, tractarem un altre component en el qual inclouem els factors intrínsecs –que no determinen el paisatge però que hi van associats– com ara la visibilitat, la qualitat i la fragilitat paisatgística.

3.1.1 COMPONENT ABIÒTIC

Inclou els factors ambientals –no vius– de tipus físic, químic, edafològic i climàtic que condicionen els éssers vius (la flora, la fauna i l'home). Dins aquests hi trobam:

3.1.1.1 EL CLIMA

El clima d'un territori ve determinat per la concurrència d'una sèrie de factors, que poden ser d'humitat (principalment precipitacions), tèrmics (temperatures, radiació), eòlics (vent), etc.

En termes generals, la finca pública de Galatzó presenta un clima de caràcter mediterrani oceànic, que és el característic de l'illa de Mallorca, amb un estiu càlid i sec i de precipitacions escasses, en contraposició a un hivern temperat i humit.

Les precipitacions en la finca oscil·len entre els 600 i els 800 mm anuals i són cada vegada més importants a mesura que augmentam en altitud. Cal assenyalar que l'aigua disponible per a les plantes no es correspon amb l'aigua caiguda, ja que una gran part d'aquesta es perd per vessament i filtració, principalment en les zones escarpades i de muntanya. Per aquest motiu, i a causa del vent, la vegetació que trobarem en les parts altes és de port petit i ha de disposar de mecanismes adequats per fer front a condicions de manca d'aigua. Un altre factor important a tenir en compte és que, per a la vegetació, té tanta o més transcendència el ritme de precipitacions durant l'any com la quantitat d'aigua caiguda anualment.

Com és sabut, en una seqüència altitudinal les àrees més fredes se situen en les altituds més elevades, mentre que les regions càlides ho fan en les zones més baixes. La definició dels anomenats «pisos bioclimàtics» es basa en aquest fet.

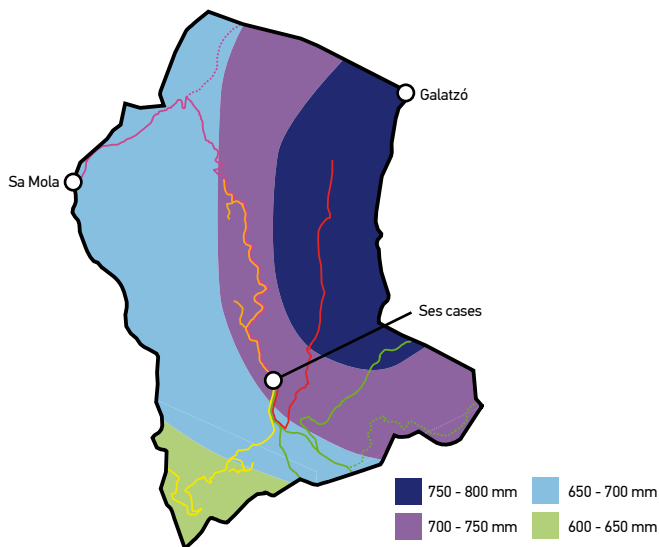
Aquests pisos es caracteritzen per tenir la mateixa temperatura mitjana anual, la qual és, juntament amb la humitat –principalment per precipitacions–, la que determina el tipus de vegetació que podem trobar en aquesta altitud. Així, el pis termomediterrani presenta una temperatura mitjana anual d'entre 17 i 19 °C. En canvi, el pis mesomediterrani presenta una temperatura mitjana anual d'entre 13 i 17 °C. Malgrat l'absència de dades climàtiques concretes de la zona del Galatzó, és de suposar que la finca es troba ubicada dins el pis termomediterrani superior fins als 500 metres aproximadament, dins el pis mesomediterrani inferior per a altures superiors als 500 metres i dins el mesomediterrani superior per a altures superiors als 900 metres, com és el cas dels cims de s'Esclop i del Galatzó.

PUIG DE GALATZÓ

El vent és un altre component important del clima, ja que contribueix a la sequedat i determina les diferents adaptacions de les plantes, com és el cas de la vegetació de les zones altes de s'Esclop i del Galatzó, dominades per arbusts baixos i coixinets espinosos.

Finalment, un altre factor important del clima, i per tant per a la vegetació, és la radiació solar. Així, depenent de l'orientació, trobarem zones més humides (orientació nord) o més seques (orientació sud) i, per tant, vegetació diferent en les zones solanes i les ombrívoles.

PLUVIOMETRIA DE LA FINCA PÚBLICA DE GALATZÓ

3.1.1.2 L'EDAFOLOGIA

VEGETACIÓ DE COIXINETS

La finca presenta litosòls calcaris, amb predominança de dolomies i bretxes carbonatades, a més de margues i margocalcàries.

Les roques calcàries es caracteritzen per ser poc resistents a l'erosió, en ser fàcilment solubles i, per tant, bastant permeables a l'aigua.

Trobam els sòls més desenvolupats a la zona de la vall del Galatzó, conseqüència del procés de sedimentació; en canvi,

a les zones muntanyoses trobam sòls prims i poc formats, a causa de la forta erosió a la qual estan sotmesos.

3.1.1.3 LA GEOMORFOLOGIA I LA HIDROLOGIA

La diferent topografia és una de les variables ambientals amb major incidència paisatgística a la finca pública de Galatzó, la qual es troba en els últims estreps sud-occidentals de la serra de Tramuntana i participa del conjunt de característiques litològiques i geomorfològiques d'aquesta.

El relleu de la finca s'articula entorn d'una impressionant orografia que té com a elements principals les muntanyes de Galatzó (1.025 m) i la mola de s'Esclop (925 m), les quals configuren diverses conques hidrogràfiques que, de nord a sud, travessen la finca i originen el torrent de Galatzó.

La presència de roques calcàries, permeables i fàcilment solubles, dona lloc a l'abundància de fonts, coves i avencs. A aquestes manifestacions d'erosió de naturalesa química es pot afegir un fenomen d'erosió física, conegut com a crioclastisme (gelifracció), que entre d'altres factors contribueix a la formació de rossegueres, element important del paisatge de la finca a partir dels 800 o 900 metres d'altura, on les temperatures poden baixar dels 0 °C. La gelifracció és el trencament de fragments de roca per la dilatació que acompanya el procés de congelació de l'aigua dipositada en les fissures. Les rossegueres, per tant, són les acumulacions d'aquests fragments rocosos fruit de l'erosió.

PENYALS I ROSSEGUERES A SES SÍNIES

Un altre element molt comú de la finca són els abundants cursos d'aigua que s'originen durant les pluges i que conflueixen en el torrent de Galatzó.

El pendent i l'orientació també són elements amb elevada incidència pai-

satgística i determinant per a la vegetació. En la finca pública de Galatzó els pendents pronunciats són molt abundants a causa de l'heterogeneïtat de la topografia i podem passar dels poc més de cent metres del fons de la vall de la finca als una mica més de 1.000 metres del puig de Galatzó. A la finca hi predomina l'orientació sud, amb abundants zones assolellades i, per tant, més seques.

3.1.2 COMPONENT BIÒTIC

Inclou els factors ambientals de tipus biològic, és a dir, els relacionats amb els éssers vius –vegetació i fauna–, molt lligats a la vegada als factors abiòtics. En el nostre cas, únicament hem considerat la vegetació, ja que les implicacions de la fauna en el paisatge de Galatzó són poc rellevants, bàsicament limitades a l'acció del pasturatge.

3.1.2.1 LA VEGETACIÓ

Com hem vist anteriorment, el paisatge vegetal és el resultat dels processos biogeogràfics i històrics, com ara la geologia, el clima o la presència d'espècies que han colonitzat l'àrea, i tot això determinat pels usos forestals, ramaders, agraris i de transformació humana.

La vegetació té una influència directa sobre el paisatge del Galatzó a causa de l'abundància de paisatge rural i natural i de les diferents tipologies de vegetació que hi podem trobar.

Aquestes tipologies es coneixen com a comunitats vegetals (vegeu l'apartat 3.2.1 d'aquesta guia), les quals determinen en gran mesura el tipus de paisatge. A més, les comunitats vegetals estan molt lligades als factors abiòtics que hem vist anteriorment, per la qual cosa trobarem cada comunitat en una zona amb unes condicions climàtiques concretes i en un tipus de terra concret (més o menys desenvolupat, més o menys ric en nutrients, etc.).

3.1.3 COMPONENT ANTRÒPIC

Està format pel conjunt de variables o factors relacionats amb l'activitat humana que tenen una incidència notable en el paisatge.

L'ocupació humana, al llarg del temps, ha configurat en gran manera el paisatge que trobam avui dia en la finca pública de Galatzó, principalment a causa de l'aprofitament agrícola i forestal que se n'ha fet.

L'agricultura s'ha basat majoritàriament en cultius de secà, com el garrover, els ametlers i les oliveres, i en menor mesura en el regadiu, com per exemple el cultiu de tarongers a la zona dels molins, prop de les cases. La ramaderia també ha tengut un paper important en la configuració del paisatge i hi ha afavorit la presència de pastures i d'espècies nitròfiles.

Una altra activitat molt determinant de la vegetació que trobam a la finca ha estat la realitzada pels carboners, que hi talaven els arbres, principalment alzines, amb la finalitat d'obtenir carbó. Això ha tengut com a conseqüència que els alzinars tenguin molt poca presència a la finca i hi abundin, per contra, els carritxars.

MARJADES AMB OLIVERES ABANDONADES

Els incendis produïts per causes antròpiques també han estat determinants a l'hora de configurar el paisatge de Galatzó i hi han afavorit la presència d'espècies de rebrotament fàcil, com el càrritx i el garballó.

En el context del desenvolupament agrícola, els nostres avantpassats també construïren a Galatzó nombrosos elements de pedra en sec -marjades, camins, síquies...- que, com els anteriors, són components importants a l'hora de configurar el paisatge de la finca.

3.1.4 COMPONENT INTRÍNSEC DEL PAISATGE

Finalment, hi ha uns factors que, com hem dit, no determinen el tipus de paisatge, sinó que són factors intrínsecs. Així, cal tenir en compte factors com la visibilitat, la qualitat i la fragilitat paisatgística. Contràriament al que passa amb els valors totalment subjectius, aquests es poden quantificar des d'una perspectiva objectiva, tenint en compte els factors ambientals presents en el territori.

La visibilitat estableix les condicions de perceptibilitat d'una àrea i determina, en certa manera, la qualitat visual d'un territori. En aquest aspecte, la finca pública de Galatzó, amb una topografia de muntanyes altes i de desnivells importants, presenta una visibilitat elevada des de nombrosos punts.

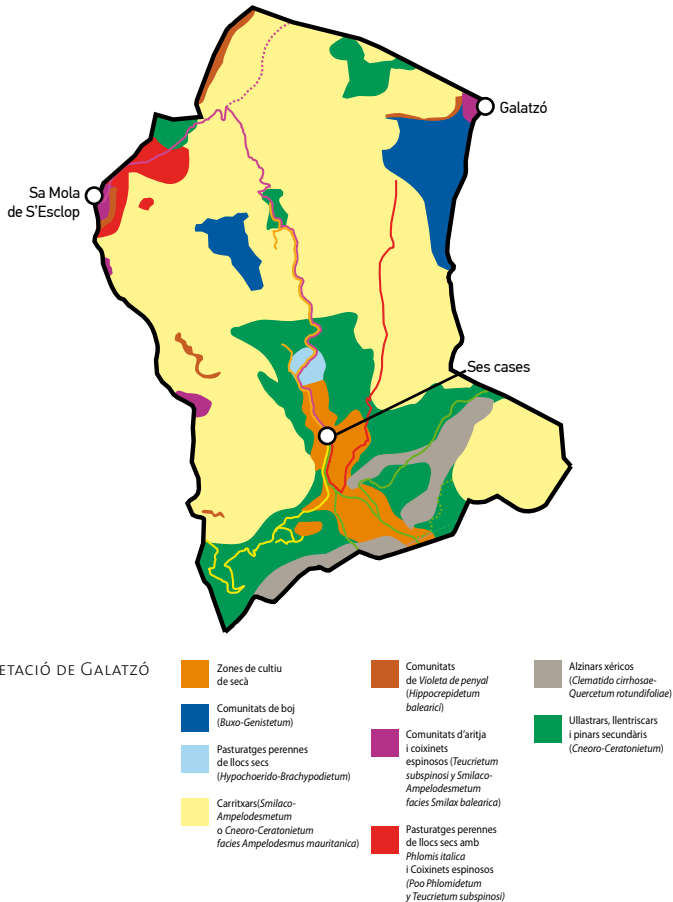
Per altra banda, per valorar la qualitat paisatgística d'un territori de forma objectiva cal tenir en compte tots els factors anteriorment esmentats, això és, els abiòtics, els biòtics, els antròpics i els visuals. Així, els factors topogràfics de Galatzó, amb una altitud elevada, pendents pronunciats i un sistema hidrològic important, a més de la presència d'abundant vegetació –element biòtic– i la poca presència d'elements antròpics –per la poca ocupació agrícola del sòl i la seva distància a nuclis de població i xarxes viàries–, fan que la finca pública de Galatzó presenti un paisatge d'elevada qualitat.

Finalment, tenim la fragilitat paisatgística, que avalua la capacitat del paisatge per a absorbir actuacions potencials sobre si. Un paisatge, doncs, serà més fràgil com més susceptible sigui de ser alterat visualment i com més qualitat paisatgística presenti. La finca de Galatzó, en ser una zona amb alta visibilitat i qualitat paisatgística, presenta uns valors de fragilitat elevats. Conseqüentment, totes les actuacions que s'hi duuguin a terme s'han de fer amb la màxima precaució i respecte al medi ambient, per tal que, tant les generacions actuals com les futures, puguin gaudir del meravellós paisatge d'aquest espai natural.

3.2. VEGETACIÓ I FLORA

3.2.1. VEGETACIÓ

La vegetació del Galatzó està formada per un gran nombre de comunitats vegetals, cadascuna pròpia d'unes condicions ambientals concretes. A continuació en repassarem les principals, indicant el tipus d'ambient del qual són pròpies, les espècies característiques de la comunitat i la seva distribució i abundància a la finca.

3.2.1.1 LES COMUNITATS FORESTALS I ARBUSTIVES

Els boscos caducifolis de ribera (*Populetalia albae*)

POLLS BLANCS A LA FONT DES OBIS

Aquest tipus de vegetació inclou els boscos caducifolis (entre els quals omedes, pollancredes i freixedes), propis de llocs amb sòls profunds, on el nivell freàtic és alt, però que rarament s'inunden.

A Mallorca, actualment, ocupen superfícies poc remarcables en les proximitats de fonts i cursos d'aigua. Aquesta comunitat en el Galatzó tan sols es troba representada per uns quants polls blancs (*Populus nigra*) a la font des Obis i es Tramuntanal (en aquest últim indret la majoria són fruit de la repoblació).

Els alzinars xèrics (*Cyclamini Quercetum*)

Les espècies característiques d'aquesta comunitat són principalment l'alzina (*Quercus ilex*), juntament amb espècies com el ginebró (*Juniperus oxycedrus*), el garballó (*Chamaerops humilis*), l'escanyacabres (*Cneorum tricoccon*), l'astruc (*Daphne gnidium*) i el pa porcí (*Cyclamen balearicum*), entre d'altres.

Aquesta comunitat hauria de ser la dominant a la finca, ja que n'és la vegetació potencial majoritària per les condicions climàtiques del lloc, però, atès que l'home n'ha fet ús des de temps antics com a font de combustible, fusta, pastura, etc., ha estat substituïda per altres comunitats pròpies de la seva sèrie de vegetació, com ara ullastrars, pinars secundaris i carritxars.

ALZINES EN EL BOSC DE SA MADONA

A la finca l'alzina s'hi troba molt poc representada. Tan sols podem trobar petits alzinars en algunes zones de ses Planes i de sa Vinya o en el bosc de sa Madona, on freqüentment el pi és un component important de l'estrat arbori.

Els ullastrars (*Cneoro Ceratonietum*)

Es tracta d'una comunitat amb predomini d'arbusts, com la mata (*Pistacia lentiscus*), també dita llenrisca o llenriscle, l'aladern (*Rhamnus alaternus*), el garballó (*Chamaerops humilis*) i l'ullaastre (*Olea europaea var. sylvestris*), i de lianes, com l'arítja (*Smilax aspera var. balearica*), l'esperreguera i la rotgeta (*Rubia peregrina*). També hi és molt abundant el pi blanc (*Pinus halepensis*), que s'ha vist afavorit per la intensa activitat humana, ja que té gran capacitat per prosperar en llocs alterats a causa de la seva alta capacitat de germinació en ambients assolellats, i pel seu creixement ràpid i poques exigències nutricionals. Un altre arbre que caracteritza aquesta comunitat és el garrover (*Ceratonia siliqua*).

ULLASTRARS (*CNEORO CERATONIETUM*) A SES PLANES

BOIX (*BUXO-GENISTETUM BALEARICAE*)

A Galatzó, l'ullastrar es comporta com la comunitat de substitució de l'alzinar; d'aquí la seva abundància a la finca. Podem observar aquesta comunitat vegetal en tots els itineraris existents a la propietat.

Les boixedes (*Buxo-Genistetum balearicae*)

Les poblacions de boix (*Buxus balearica*), espècie inscrita en el Catàleg Balear d'Espècies Vegetals Amenacades, són un dels tipus de vegetació més significatius de l'Illa, ja que estudis palinològics han demostrat que aquesta comunitat hi estava molt més estesa en temps passats.

Podem trobar el boix en zones pedregoses amb pendent pronunciat, exposades al vent i amb forta erosió. A la finca se'n localitzen poblacions importants en zones escarpades i en les torrenteres de s'Esclop i del puig de Galatzó.

En aquesta comunitat, a part del boix com a element característic, hi podem trobar espècies com ara el llentiscle, l'aladern i la ginesta borda (*Ephedra fragilis*), les quals, si es troben en replans de penya-segats, també solen anar acompanyades d'espècies rupícoles i hi adquireix especial importància la ginesta.

CARRITXARS A SES PLANES

Les comunitats de càrritx i aritja (*Smilaco-Ampelodesmetum*)

Aquesta comunitat inclou els matollars dominats per les grans mates de càrritx (*Ampelodesmus mauritanica*) i pels coixinets d'aritja. Són espècies de gran importància en les zones muntanyoses de Mallorca i, per tant, molt abundants en els cims de la finca.

Els coixinets d'aritja es troben en sòls molt erosionats, on aprofiten les fissures de les roques. En canvi el càrritx abunda més en llocs que conserven quantitats considerables de sòl. El càrritx és una espècie que presenta una gran capacitat de colonització, ja que aprofita alteracions extenses (incendis, tales, etc.) per prosperar de forma massiva. Si les alteracions són reiterades, el càrritx pot arribar a ser pràcticament l'única planta present a la zona.

L'ENDÈMIC ALACANTÍ DE MUNTANYA (*RHAMNUS BOURGEANUS*)

Les comunitats d'escanyacabres i alacantins de muntanya

Es tracta d'un matollar espinescent poc dens i elevat, caracteritzat per la presència de l'endèmic alacantí de muntanya (*Rhamnus bourgeanus*). També hi podem trobar espècies com l'escanyacabres, la ceba d'ase (*Urginea maritima*), el càrritx i l'arritja.

Podem trobar aquestes comunitats en zones molt ventoses i en terrenys rocosos i càrstics de la finca. Són abundants en la pujada a s'Esclop, en el puig de Galatzó i al final de l'itinerari de ses Planes.

Els matollars calcícoles (*Rosmarinion*)

Són comunitats formades per bardisses de caràcter termòfil, amb espècies com el bruc (*Erica multiflora*), la gatosa (*Genista lucida*) i la botja de cuques (*Anthyllis cytisoides*). Dins aquest tipus de vegetació es troben les comunitats de botja de cuques i d'herba de sant Pere (*Anthyllido cytisoides - Teucrietum majorici*), que solen aprofitar les condicions que es creen

MATOLLAR D'ESTEPA

després dels incendis per desenvolupar-se de forma massiva; els estepars d'estepa llimonenca (*Anthyllido - Teucrietum cistetosum*), els quals trobarem barrejats normalment amb les comunitats d'*Oleo-Ceratonion*; i les brolles de xiprell i el trèvol de quatre fulles (*Lotus tetraphyllus*). Aquest darrer és un petit endemisme, amb flors de color groc or que s'obren quan fa sol, i que probablement trobarem en els camins que pugen a ses Planes, a s'Esclop i al puig de Galatzó.

Els matollars xeroacàntics (*Hypericion balearici*)

Es tracta d'unes comunitats exclusives de les Illes Balears, formades per matollars espinescents, endèmics en la seva gran majoria, que solen ser característics del paisatge dels cims de les muntanyes mallorquines. Aquest tipus de comunitat ve determinada per l'acció constant del vent, el pasturatge i la forta insolació, així com per la presència de sòls càrstics, sovint afectats per una erosió elevada.

Les comunitats d'eixorba-rates (*Teucrium subspinosi*) són les que trobarem predominantment per sobre dels 600-700 metres d'altitud. Es caracteritzen per la presència de l'eixorba-rates blanc (*Teucrium marum subs. occidentale*), quan hi ha poca terra, i de l'eixorba-rates negre (*Astragalus balearicus*), quan el sòl és un poc més profund; ambdues espècies són endèmiques. Aquestes comunitats són predominantment abundants en els itineraris de s'Esclop i del puig de Galatzó. Una altra comunitat inclosa dins la *Hypericion balearici*, i present a la finca, és la comunitat de col del dimoni (*Pastinacatum lucidae*). Es tracta d'una comunitat poc densa, pròpia de rossegueres, en la qual destaca l'abundància de l'endèmica herba pudenta (*Pastinaca lucida*).

EIXORBA-RATES NEGRE (*ASTRAGALUS BALEARICUS*)

3.2.1.2 LES PASTURES POC RUDERALITZADES

A la finca de Galatzó hi podem trobar nombroses pastures, amb una diversitat florística molt elevada. Les més comunes són les següents:

PASTURES D'*HYPOCHOERIDO-BRACHYPODIETUM*

Els llistonars de fenàs reüll (*Hypochoerido- Brachypodietum - Allietum chamaemolyos*)

Són pastures de gramínies (fenassars), característiques de llocs pasturats i de camps abandonats, on predomina l'albó (*Asphodelus microcarpus*) i les gramínies. Són pastures riques en orquídies.

ESTEPA BLENERA (*PHLOMIS ITALICA*)

Els rodals d'estepa blenera (*Poo-Phlomidetum*)

Es tracta d'una comunitat pròpia de llocs molt pasturats, igual que la *Hypochoerido-Brachypodietum*, però més pròpia de zones muntanyoses. La seva singularitat es deu a la presència de l'endèmica estepa blenera (*Phlomis italica*), a la qual comunament acompanyen la *Poa bulbosa*, el card negre (*Carlina corymbosa*) i l'albó (*Asphodelus microcarpus*). La seva presència sol ser indicadora de llocs sobrepasturats.

Les pastures anuals naturals (*Tuberarietea*)

S'estableixen en àrees obertes, sotmeses a períodes de sequedat perllongats i amb sòls molt escassos. En aquests llocs les plantes han de suportar condicions extremes, raó per la qual solen desenvolupar estratègies molt subtils i eficients, com limitar la seva grandària (són plantes petites), limitar el desenvolupament a l'època favorable i passar l'època desfavorable en forma de llavor (teròfit) o en forma de bulb o rizoma (geòfit).

Les margalidetes (*Bellis annua*) i les nombroses espècies dels gèneres *Medicago*, *Trifolium* i *Vicia*, entre d'altres, són típiques d'aquest tipus de comunitat.

3.2.1.3. LA VEGETACIÓ RUPÍCOLA

Es tracta d'una comunitat formada per plantes adaptades a l'escassetat de terra i als pendents pronunciats. Aquesta comunitat és formada per plantes que, com a màxim, aconsegueixen un aspecte arbustiu sovint després de molt d'anys de creixement, a causa de la manca de terra. Per aquest motiu la competència principal se centra en l'obtenció d'espai. Atès que les plantes rupícoles, una vegada han superat les condicions ambientals desfavorables, romanen en el lloc durant molt de temps, afavoreixen la imatge d'inalterabilitat en els penyals i penya-segats.

VIOLETA DE PENYAL (*HYPOCREPIS BALEARICA*)

En els abundants penyals presents a la finca de Galatzó es conserven nombrosos endèmiques, com la violeta de penyal (*Hypocrepis balearica*), la col borda (*Brassica balearica*) i la panconia de penyal (*Crepis triasii*).

Per altra banda, cal esmentar que l'ambient rupícola no és totalment homogeni, sinó que hi ha diversos tipus d'hàbitat, cadascun amb espècies característiques. Així, podem trobar quatre tipus de vegetació rupícola:

PANCONIA DE PENYAL (*CREPIS TRIASII*)

De fissures (*Asplenietea trichomanes*)

Aquestes comunitats vegetals, abundants en la finca, destaquen pel seu elevat índex d'endemicitat, amb espècies com la col borda, la panconia de penyal i la *Cephalaria squamiflora subsp. balearica*. La comunitat més comuna i de distribució més àmplia a la finca és la de la violeta de penyal.

De rossegures i zones pedregoses o grareícola (*Thlaspietea rotundifoliae*)

La formen comunitats de plantes que creixen en terrenys pedregosos i en pendents de muntanya, on es van acumulant els penyals per l'acció dels agents geològics. En les nombroses zones de la finca que presenten aquestes característiques podem trobar-hi espècies molt heterogènies, com la brutònica (*Teucrium asiaticum*), l'herba pudenta (*Pastinaca lucida*) i els colissos (*Silene vulgaris ssp. postrata*).

Comofítica i epifítica (*Anomodonto-Polypodietea*)

Comunitat rupícola que colonitza llocs ombrívols, com ara replans, sòls inclinats i penyals calcaris on es disposa la rosada. Principalment es tracta de briòfits, falgueres, i petites herbes com els endemismes *Arenaria balearica* i *Sibthorpia africana*.

Nitròfila (*Parietarietea*)

Comunitat formada per plantes que viuen en parets, murs (marges) i fissures de penyals on s'acumulen restes o emanacions amoniacals d'origen antròpic o animal. Són comunes d'aquests llocs espècies com la picardia (*Cymbalaria aequitriloba*), el capellet de teulada (*Umbilicus gaditanus*) i el lleusó de paret (*Sonchus tenerimus*).

3.2.1.4. LES COMUNITATS DE TORRENTS I FONTS

A la finca pública de Galatzó, i a Mallorca en general, en ser un lloc poc plujós i molt càrstic, aquest tipus de vegetació ocupa extensions reduïdes. A la finca tan sols hi podem trobar algunes jonqueres (*Scirpoides holoschoenus*) a la font des Obis, as Tramuntanal i a la font des Poll, a ses Sínies.

3.2.1.5. LA VEGETACIÓ RURAL I HERBÀCIA (CAMINS I CAMPS DE CONREU)

Aquest tipus de comunitat ha sorgit a partir de l'acció humana en llocs on les activitats agrícoles i ramaderes han eliminat la vegetació original i han creat un nou ambient, caracteritzat per sòls rics en compostos nitrogenats o fosfatats.

Els vegetals que es desenvolupen en aquests ambients solen tenir òrgans reproductors subterranis i amb fàcil reproducció vegetativa, o bé anuals adaptats al cicle del conreu. A Mallorca, a causa del caràcter mediterrani, la sembra dels conreus de secà va des de la tardor fins a principis d'estiu i així els cicles coincideixen amb els de la flora pròpia i amb els d'altres llocs de la conca mediterrània. Així, aquests tipus de vegetació, a part de tenir una

JONQUERES A LA FONT DES POLL

CAMPS D'AMETLERS I GARROVERS A GALATZÓ

variable proporció d'espècies autòctones, també disposa d'un elevat nombre d'espècies al·lòctones que, per haver-se introduït en temps remots, es consideren ja integrants naturals del paisatge. Es poden trobar en zones de conreu dels voltants de les cases, on hi ha poc desnivell. Dos exemples en són:

Els herbassars de card negre i lletrera (*Artemisietea*)

Són les pastures perennes típiques dels camps d'ametlers i garrovers, caracteritzades en el cas dels camps de Galatzó per la presència de l'*Euphorbia pithyusa* i del card negre (*Carlina corymbosa*). Podem observar aquesta comunitat en el primer tram dels itineraris de sa Vinya i de ses Sínies, especialment a l'estiu, època en la qual floreix.

Les pastures lligades a conreus (*Stellarietea*)

Estan formats per espècies herbàcies anuals (teròfits) i/o geòfits, de caràcter hortícola o arvense –és a dir, pròpies dels camps de conreu– o ruderal –pròpies de runes, escombraries, solars, etc. Hi podem trobar espècies com la calèndula (*Calendula arvensis*) i la rosella (*Papaver rhoeas*).

3.2.2. FLORA

Es coneix com a flora el conjunt d'espècies vegetals que poblen un territori. De moment encara es desconeix la diversitat vegetal total que presenta la finca de Galatzó, però, atesa la diversitat d'ambients que hi podem trobar, no seria d'estranyar que s'hi comptassin més de sis-centes espècies de plantes superiors.

Si tenim en compte que cadascuna d'aquestes espècies té una funció en la dinàmica natural dels ecosistemes, que són refugi i menjar per als animals, i que forma part intrínseca del paisatge, és fàcil entendre que conèixer-les ens donarà informació sobre la protecció que necessiten i ens permetrà determinar quins són els grups que requereixen una major atenció a l'hora d'evitar la minva de la gran biodiversitat d'espècies que hi ha a Galatzó.

A causa de la importància que té el coneixement de la flora a l'hora de gestionar correctament un territori, des de l'Ajuntament de Calvià ja s'estan fent esforços per incrementar el coneixement de la biodiversitat floral de la finca pública.

A continuació tractarem les espècies més característiques i abundants de la finca, separant-les segons el seu port –arbre, arbust o herbàcia– en el cas de les plantes superiors, i posteriorment tractarem el grup de les plantes inferiors, les quals no desenvolupen flors ni fruits. En aquest grup hi estan inclosos els pteridòfits (falgueres), els briòfits (molsa) i, del regne *Fungi*, els líquens i els fongs (bolets).

3.2.2.1. ELS ARBRES

El pi blanc (*Pinus halepensis*) és l'espècie arbòria més abundant de la finca pública de Galatzó. Aquesta espècie mediterrània es caracteritza per un creixement ràpid i una adaptabilitat ecològica alta davant les condicions desfavorables. Aquestes aptituds, juntament amb l'activitat humana intensa que ha tingut lloc a la finca (tales, incendis, neteja de sotabosc...), n'han facilitat l'expansió.

No obstant això, la funció que exerceix el pi és primordial en els sistemes forestals. Entre d'altres funcions, els pinars són importants biòtops per a la fauna i, a més, protegeixen el sòl de l'erosió.

L'alzina (*Quercus ilex*) és un arbre esclerofil·le de creixement lent, que precisa sòls profunds i llocs ombrívols per desenvolupar-se i consolidar-se de manera estable en formacions d'alzinar.

Els alzinars de la finca al llarg del temps han vist reduïda la seva extensió. És una espècie que, des d'antany, ha estat font natural de combustible i fusta i els seus boscos llocs molt aptes per a la pastura de bestiar (principalment porquí). Actualment trobam agrupacions d'alzines

PI BLANC (*PINUS HALLEPENSIS*)

no consolidades en zones favorables o exemplars aïllats formant part de boscos mixts al costat de pins (*Pinus halepensis*), ullastrès (*Olea europaea* var. *sylvestris*), llentiscles (*Pistacia lentiscus*) i altres espècies de matoll.

Un altre arbre molt comú i conegut per tots, que moltes vegades adopta forma d'arbust, és l'ullastrè (*Olea europaea* var. *sylvestris*). L'ullastrè és la planta silvestre de l'olivera (*Olea europaea* var. *europaea*). Té fulles de color verd grisenc a l'anvers i gairebé blanques al revers, agrupades en parelles sobre les tiges. L'ullastrè sempre ha estat molt lligat a la cultura pagesa mallorquina, ja que els seus exemplars s'empelten d'olivera per a la producció d'olives.

LLEDONER EN EL JARDÍ DE LES CASES

A la font des Obis i as Tramuntanal podem trobar-hi algun exemplar d'una altra espècie, el poll blanc (*Populus nigra*), arbre característic de torrents i fonts.

A part d'aquestes espècies, hi ha un grup d'arbres de secà que en el passat varen tenir un gran pes econòmic en el camp mallorquí en general i a les possessions en particular, i que avui dia centren les necessitats de preservació com a

protagonistes que són del paisatge rural de la finca. Parlam bàsicament de l'ametler (*Prunus dulcis*), del garrover (*Ceratonia siliqua*) i de l'olivera (*Olea europaea* var. *europaea*), i en menor mesura de la figuera (*Ficus carica*), tots ells adaptats perfectament al clima mediterrani. El conreu d'aquests arbres de secà, separats convenientment, juntament amb la sembra de cereals o d'espècies farratgeres en el mateix conreu, permetien en temps passats un bon aprofitament d'aquestes terres, en general pobres.

Finalment, a la zona de les cases, podem trobar-hi arbres al·lòctons que, si bé no són propis de la vegetació insular, cal fer-hi referència, com ara

l'eucaliptus (*Eucalyptus camaldulensis*), el pi ver (*Pinus pinea*) i el lledoner (*Celtis australis*).

3.2.2.2. ELS ARBUSTS

La vegetació insular, en contrast amb la seva pobresa en arbres, és molt rica en arbusts. L'arbust més comú i conegut és el llentiscle -la mata (*Pistacia lentiscus*)-, espècie que trobarem en pràcticament tots els matolls i boscos esclerofil·les. És característic l'aroma resinós que desprèn, típic de les anarcadiàcies, així com els seus fruits vermells, que serveixen d'aliment a moltes espècies de la nostra fauna.

GARBALLÓ (*CHAMAEROPS HUMILIS*)

Un altre arbust molt típic de les Illes, i freqüent a Galatzó, és el garballó (*Chamaerops humilis*), l'única palmera autòctona de l'Illa i d'Espanya en general, així com del litoral mediterrani. És una planta que resisteix molt bé els incendis gràcies a la seva capacitat per rebrotar, fet que possiblement expliqui que sigui tan abundant a la finca. Les seves fulles han estat utilitzades tradicionalment per confeccionar graneres, capells, cistelles, etc.

ARGELAGA (*CALICOTOME SPINOSA*)

Dos arbusts espinescents molt característics de la finca són l'argelaga (*Calicotome spinosa*) i la gatosa (*Genista lucida*), endèmica de les Balears. La primera disposa d'espines de 4 a 5 cm de llarg, presenta fulles trifoliades i sol adoptar un port més elevat que la segona, la gatosa, la qual sol ser més petita i espessa i presenta fulles senceres.

A la finca també hi abunden dues estepes, l'estepa blanca (*Cistus albidus*), amb les seves fulles blanques i flors rosades, i l'estepa llimonenca o estepa negra (*Cistus monspeliensis*), amb les seves fulles estretes i lanceolades i les seves flors blanques. També hi podem trobar l'estepa borda (*Cistus salviifolius*), si bé amb menys abundància.

Un altre arbust molt característic dels ullastrars, matollars i pinars és el xiprell o bruc d'hivern (*Erica multiflora*), que disposa de flors acampanades, característiques de les ericàcies, i presenta fulles d'aspecte acicular, a causa de la curvatura del seu marge.

Dos arbusts comuns de les muntanyes de Galatzó són els dos coixinets endèmics, l'eixorba-rates blanc o coixinet de monja (*Teucrium marum* sbsp. *occidentale*), i l'eixorba-rates negre (*Astragalus balearicus*). El primer és una labiada espinosa, amb fulles triangulars de color verd-grisenc per l'anvers i gairebé blanques pel revers. Floreix a finals de primavera i fa flors de color purpurina en la part superior de les branques. L'altre coixinet, l'eixorba-rates negre, és una papilionàcia que adopta forma de mata arrodonida densament espinosa. Té les fulles dividides en folíols i amb el temps el raquis es transforma en una espina. La forma arrodonida que adopta li permet protegir-se del vent, fenomen meteorològic molt corrent allà on creix aquesta espècie. Per altra banda, les nombroses espines li confereixen protecció contra els herbívors.

GINEBRÓ (*JUNIPERUS OXYCEDRUS*)

Altres arbusts característics

El ginebró (*Juniperus oxycedrus*). Freqüent en els pinars, presenta unes fulles punxents amb forma d'agulla, agrupades en grups de tres i fàcilment recognoscibles, ja que tenen dues línies blanques en l'anvers. El seu fruit ha tengut nombrosos usos en medicina i veterinària, a més d'utilitzar-se per fer la ginebra.

L'estepa joana (*Hypericum balearicum*). És un bell arbust endèmic de les Balears. És bo de reconèixer per les seves fulles gruixades, amb els marges ondulats i amb unes grans glàndules que també es troben sobre les tiges. Tota la planta desprèn una aroma ben característica. Les flors groc destaquen sobre el fons verd de la planta.

ESTEPA JOANA (*HYPERICUM BALEARICUM*)

El romaní (*Rosmarinus officinalis*). És una de les plantes mediterrànies més comunes, per les seves propietats culinàries i medicinals i per la seva olor característica. La podem trobar florida durant tot l'any, amb unes flors que van del blanc al blau.

El boixerol o escanyacabres (*Cneorum tricoccon*). És un arbust petit, molt comú en els pins de la finca, que no sol arribar al metre d'alt. És bo de reconèixer per les seves fulles allargades cap amunt i per presentar un fruit molt característic, amb els tres «cocos» del nom científic.

La murta (*Myrtus communis*). És un arbust emblemàtic de la cultura mediterrània, ja que està associat a moltes tradicions i costums. Els seus fruits són comestibles i presenta fulles brillants de forma un poc ovalada, amb una aroma molt agradable. Floreix a principis d'estiu. És típic de marges de torrents i llocs ombrívols. A Galatzó hi té poca presència.

A banda de les espècies esmentades, a la finca també n'hi podem trobar moltes altres, com el vern menut o aladern de fulla estreta (*Phillyrea angustifolia*), l'aladern o llampúgol (*Rhamnus alaternus*), el boix (*Buxus balearica*) i l'estruc, baladre o matapoll (*Daphne gnidium*), entre d'altres.

Finalment tenim un grup de plantes que són intermèdies entre arbusts i plantes: els espàrrecs i les lianes.

Començarem amb els espàrrecs, que són un gènere de liliàcies que contenen una de les espècies més apreciades culinàriament: l'esparguera (*Asparagus horridus*), amb els seus cladodis transformats en espines de 3-4 cm de llarg. Els brots tendres són els coneguts espàrrecs, que surten

VIDALBA O VIDRIELLA (*CLEMATIS FLAMMULA*)

a la primavera i són comestibles i molt apreciats. Després trobam altres dues esparregueres, ja no comestibles, que són l'esparreguera de ca o esparreguera borda (*Asparagus acutifolius*), amb els cladodis molt més curts però encara punxents, i l'esparreguera blanca o de gat (*Asparagus albus*), en la qual, associada a cada grup de

cladodis, trobam una espina ben llarga i punxent.

Una altra liliàcia és el cirerer de betlem o brusc (*Ruscus aculeatus*), conegut pels seus característics fruits vermells.

Per acabar, tractarem el grup de les lianes, representat per nombroses espècies en la vegetació de Mallorca, com ara les aritges (*Smilax aspera*), entre les quals podem trobar una variació important en la mida de les fulles, que van des de molt grans, en els llocs ombrívols i frescos, a molt petites i escasses, en els llocs ventosos i secs. D'aquestes últimes és la varietat baleàrica (*Smilax aspera var. balearica*), endèmica de la muntanya balear, que adopta forma de coixinet. Una altra liana ben coneguda i temuda és l'abatzer o morera (*Rubus ulmifolius*), que podem trobar en marges de torrents i en camins. Una altra liana és la rotgeta (*Rubia peregrina*), la qual presenta unes espines molt petites i enganxoses

En aquest grup de lianes també podem citar la gavarrera o rotaboc o xuclamel (*Lonicera implexa*), el gesamí bord o vidriella (*Clematis flammula*), que floreix a l'estiu amb unes flors blanques, la vidalba o tombabarres (*Clematis cirrhosa*) i el roser bord o roser de pastor (*Rosa sempervirens*).

3.2.2.3. LES HERBÀCIES

Entre les herbàcies és on trobam major diversitat, i són comunes en els marges dels camins i en els conreus, així com en les pastures. Atesa la seva gran varietat, tractarem tan sols les més comunes i vistoses.

Començarem amb dues espècies habituals en camins i camps de Galatzó, com són l'albó (*Asphodelus aestivus*), que es troba preferentment en terres molt pasturades pel bestiar, i el cebollí (*Asphodelus fistulosus*), més petit que el primer.

RAPA O CANDELA (*ARUM ITALICUM*)

el tubercle de la qual és molt apreciat pels porcs. És inconfusible en flor, perquè fa unes flors blanquinoses amb pètals dirigits cap a enrere. També és fàcil de reconèixer per les seves fulles amb perfil poligonal, de verd fosc però amb venes en l'anvers, i de color vermellós en el revers.

Una de les plantes silvestres que més criden l'atenció per la seva flor és l'espaseta, rossinyol o xuclamel (*Gladiolus illyricus*), del qual podem trobar més d'una espècie. Altres espècies que possiblement ens cridin l'atenció per les seves flors són les margalides o bolic (*Chrysanthemum coronarium*), el morro de porc o amargot (*Urospermum dalechampii*), el qual fa un únic capítol groc i gran, l'allassa blanca (*Allium triquetrum*), i la didalera (*Digitalis minor*), un dels endemismes més bells, amb les seves flors rosades que pengen.

DIDALERA (*DIGITALIS MINOR*)

Altres espècies que criden l'atenció pel color que donen al camp són les de la família de les compostes, com la margalida (*Bellis sylvestris*), que floreix a la tardor, i la margalideta (*Bellis annua*). D'entre les papaveràcies, en destaquen espècies com les roselles (*Papaver rhoeas*), i, d'entre les

crucíferes, espècies com la ravenissa blanca (*Diplotaxis erucoïdes*), que cobreix de blanc els camps, sovint coexistent amb el llevamans (*Calendula arvensis*), planta composta, amb les flors taronges.

Dins el grup de les compostes, en els camps d'ametlers i garrovers de la finca hi són molt abundants els cards, entre els quals destaca el card negre (*Carlina corymbosa*), especialment durant l'estiu, època en la qual floreix. Sol compartir l'espai amb lletreres, com l'*Euphorbia pithyusa* i l'*Euphorbia characias*.

MOSQUES GROSSES (*BARLIA ROBERTIANA* O *HIMANTOGLOSSUM ROBERTIANUM*)

Un grup important pel que fa a les plantes anuals de la finca pública és el grup de les orquídies. El gènere més comú n'és l'*Ophrys*, que es reconeix perquè té el llavi inferior de la flor desproporcionadament gran i inflat, i sovint pelut. A Galatzó hi podem trobar l'*Ophrys fusca*, coneguda amb el nom popular de mosques negres, l'*Ophrys bombyliflora*, o mosques petites, l'*Ophrys tenthredinifera*, o mosques vermelles, i el borinot (*Ophrys balearica*), l'única orquídia endèmica de les Balears. Un altre gènere bastant comú és l'*Orchis*. A Galatzó hi podem trobar l'*Orchis conica*, coneguda amb el nom d'abelletes, i l'*Orchis longicornu*

o abellera banyuda, entre d'altres. A Galatzó també hi podem observar l'orquídia més gran de les Balears, la *Barlia robertiana* o *Himantoglossum robertianum*, coneguda amb el nom popular de mosques grosses. Ben diferents de forma, i que probablement també trobarem a la finca, són les del gènere *Serapias*, amb la *Serapias lingua*, coneguda com a gall, i la *Serapias parviflora*, coneguda com a gallet, les quals són difícils de diferenciar.

Finalment cal esmentar algunes herbàcies endèmiques presents a la finca, com ara el trèvol de quatre fulles (*Lotus tetraphyllus*), la panconia de penyal (*Crepis triasii*), el safrà bord (*Crocus cambessedesii*), la rèvola de

CAPILERA NEGRA (*ASPENIUM ONOPTERIS*)

penya (*Galium crespianum*), l'estepa blenera (*Phlomis italica*) i la *Sibthorpia africana*, entre d'altres.

3.2.2.4. FALGUERES

Les falgueres són plantes vasculars, a l'igual que totes les que hem vist anteriorment, però desproveïdes de llavors. La tija està generalment transformada en un rizoma subterrani, d'on surten una sèrie d'arrels adventícies i fulles, denominades frondes. Les frondes són generalment peciolades i proveïdes d'abundant

nervadura. Realitzen la funció fotosintètica i generalment també la formació de les espores en unes cavitats denominades sorus. En canvi, en alguns casos les falgueres disposen de fulles destinades exclusivament a la producció d'espores, les quals es coneixen com esporofil·les.

Les falgueres són abundants en llocs ombrívols i humits, com ara roques i marjades, ja que necessiten aigua per reproduir-se. A la finca hi són comunes falgueres com el polipopi (*Polypodium cambricum*), la falzia roja (*Asplenium trichomanes*), la dauradella (*Asplenium ceterach*), la falzia negra (*Asplenium onopteris*), la llengua de cero (*Phyllitis sagittata*) i la falzia blanca (*Asplenium ruta-muraria*), entre d'altres. L'adiant (*Adiantum capillus-veneris*) és més difícil de trobar, ja que necessita aigua abundant, motiu pel qual el trobam en fonts i penyals on degota l'aigua. Una altra falguera comuna de parets i marjades humides és la *Selaginella denticulata*.

3.2.2.5. BRIÒFITS

Els briòfits són plantes de petit tamany, conegudes vulgarment com a molsa, que, a l'igual que les falgueres, abunden en llocs humits i ombrívols. Són plantes desproveïdes de sistema conductor, és a dir, no són plantes vasculars, per la qual cosa la majoria absorbeixen aigua i nutrients a través de la superfície de tota la planta.

Les moltes tenen rizoides i petites tiges, anomenades caulidis, que estan cobertes de petites fulles, anomenades fil·lids. Les tiges tenen òrgans sexuals anomenats anteridis (masculins) i arquegonis (femenins). Quan l'arquegoni ha estat fecundat, dona lloc a l'esperòfit, que està format per una tija llarga, anomenada bolet, i una càpsula anomenada opercle, la qual conté les espores.

Els briòfits poden ser utilitzats com a bioindicadors de la contaminació ambiental, ja que n'hi ha que tenen la capacitat d'absorbir i retenir, de forma passiva, els contaminants, i n'hi ha d'altres que són molt susceptibles a la contaminació, motiu pel qual generalment no els trobarem prop de zones industrials o urbanitzades. Els briòfits també solen actuar com a primers colonitzadors de roques i sòls nus. Això hi facilita la posterior instal·lació de les plantes vasculares.

Entre les moltes més comunes que trobam a la finca podem destacar les dues espècies de la molta de Nadal, el *Pseudoscleropodium purum* i l'*Archidium alternifolium*.

3.2.2.6. LÍQUENS

També cal tenir en compte la presència de líquens, que són organismes fruit de l'associació simbiòtica d'un fong (micobiont) i d'un organisme fotosintètic, generalment una alga (ficobiont). Es consideren una unitat taxonòmica particular, pel fet que una depèn de l'altra per viure. El fong necessita dels sucres obtinguts fotosintèticament per part de l'alga, igual que l'alga necessita l'aigua i les substàncies minerals que el fong li proporciona, alhora que també és protegit de les intensitats lumíniques massa elevades.

Els líquens, igual que els briòfits, també són bons indicadors de contaminació de l'aire, a causa de la seva susceptibilitat a la presència de diòxid de sofre en el medi, motiu pel qual es veuen afectats per les pluges àcides. La seva gran capacitat d'adaptació els ha permès colonitzar una gran diversitat de substrats. Creixen en terra, sobre les roques o sobre l'escorça i les branques dels arbres. També sobre les construccions humanes, i per això esdevenen una de les causes principals de l'anomenat «mal de pedra». Presenten diferents morfologies i colors. A la finca pública de Galatzó hi abunden les següents espècies: la *Xanthoria parietina*, de color ataronjat-groguenc, sobre arbres de secà, alguns foliacis (*Ramalina spp.*, *Pseudoevernia prunastri*), sobre fusta d'espècies forestals, els del

gènere *Caloplaca*, sobre pedres i roques, i d'altres com la *Cladonia foliacea* o la *Cladina mediterranea*, que comparteixen el sòl amb molses i fongs.

3.2.2.7. FONGS

Els fongs són éssers vius complexos que no es poden catalogar ni com a plantes ni com a animals. Per això se'ls ha inclòs, juntament amb els líquens, en el regne *Fungi*. Són organismes no fotosintètics i heteròtrofs. Obtenen l'aliment per digestió externa, segregant enzims i nodrint-se del substrat que colonitzen. La seva paret cel·lular és de quitina, a l'igual que els artròpodes (insectes, crustacis...), i generalment són de naturalesa immòbil, encara que hi ha algunes excepcions. En els ecosistemes actuen com a sapròtrofs, paràsits o simbiòtics. Els fongs sapròtrofs descomponen, juntament amb els bacteris, la matèria orgànica morta en nutrients assimilables per a les plantes. Els fongs que actuen com a paràsits causen malalties en animals i plantes, però per contra regeneren els boscos, ja que eliminen els individus vells i afeblits i permeten que en lloc seu n'hi creixin d'altres més sans i vigorosos. Finalment, els fongs simbiòtics estableixen micorizes en les arrels d'arbres i arbusts. La micoriza és un òrgan mixt que es forma sota el sòl entre l'arrel d'una planta i el miceli del fong. Aquesta associació els és molt

ROVELLÓ (*AMANITA PROXIMA*)

avantatjosa a ambdós. El fong ajuda a la planta en la captació de nutrients i en l'absorció d'aigua. Per la seva part, el fong rep de la planta sucres i altres substàncies necessàries per crear el seu cos fructífer i poder reproduir-se.

Actualment el regne *Fungi* està compost per cinc divisions. Els més coneguts són els basidiomicetes, on s'inclouen els anomenats vulgarment bolets.

Els bolets són els cossos fructífers d'alguns fongs superiors. En la seva capa fèrtil o himeni s'hi formen les espores, que són dispersades pel vent, la pluja o els animals. En germinar creen un conjunt d'hifes anomenat miceli, que es nodreix i creix del substrat que ha colonitzat. Quan les

condicions d'humiditat i temperatura són favorables el miceli forma el bolet i tanca així el cicle.

A la tardor i principis d'hivern la finca pública de Galatzó es converteix en un lloc idoni per anar a cercar bolets. Alguns són molt apreciats pels vilatans, com ara l'esclata-sang (*Lactarius sanguifluus*), el picornell (*Cantharellus alborufescens*), les blaves (*Russula ilicis*, *Russula insignis*) i diferents tipus de gírgoles (*Tricholoma gausapatum*, *Tricholoma myomyces*, *Tricholoma scalpturatum* o *Hohenbuehelia petaloides*). Altres són tòxics, com ara el pixacà (*Omphalotus olearius*), el *Clitocybe dealbata* i els *Inocybe spp.*, i alguns fins i tot mortífers, com les lepiotes de petita grandària (*Lepiota josserandii*, *Lepiota griseovirens*).

Cada any, a la tardor, la finca de Galatzó acull amb molt d'èxit de públic unes jornades micològiques. Fruit d'aquestes jornades, s'està elaborant el catàleg micològic de la finca, amb gairebé dues-centes espècies catalogades en l'actualitat.

3.3 FAUNA

3.3.1 INTRODUCCIÓ

3.3.1.1. L'ÉSSER HUMÀ I LA FAUNA DE GALATZÓ

La diversitat faunística que podem trobar avui dia a la finca pública de Galatzó, i per extensió a les illes Balears, té en un percentatge elevat una causa antròpica. Cal recordar que, d'ençà que hi ha presència humana en el nostre arxipèlag -i encara ara-, aquesta ha suposat una aportació contínua d'espècies acompanyants. Algunes d'aquestes espècies -les més adaptades- es varen anar integrant en l'ecosistema i varen ocupar nínxols buits o bé varen competir amb les espècies que ja hi havia, el que provocà, de vegades, l'extinció d'espècies nadiues i la rarefacció d'algunes altres.

La pròpia subsistència de la humanitat -i en ocasions amb algun toc de crueltat a les seves pràctiques- va ser la causant de la rarefacció i posterior extinció d'espècies com el goral balear (*Myotragus balearicus*) o, per exemple, el vell marí (*Monachus monachus*), que avui dia ha assolit gran fama i se'n planteja la reintroducció a les nostres Illes.

El comerç amb altres poblacions i cultures va ser i continua sent una de les causes d'entrada d'espècies. Per exemple, la tortuga mora (*Testudo graeca*) va ser introduïda des del nord d'Àfrica, i el calàpet (*Bufo balearicus*) va arribar a les nostres Illes molt probablement com a conseqüència del comerç amb cultures de la Mediterrània central o oriental. Més recentment, la cotorra argentina (*Myopsitta monachus*) ha arribat al nostre arxipèlag com a conseqüència del comerç d'animals de companyia i d'exemplars escapats o alliberats deliberadament i que han donat lloc a diferents poblacions reproductores a l'illa de Mallorca.

Fruit d'aquesta arribada discontinua d'animals, com per exemple l'erició (*Atelerix algirus*), el dragó (*Tarentola mauritanica*) o el granot (*Pelophylax perezi*), i de l'anar i venir de les espècies abans de l'arribada de l'home, es va anar conformant el catàleg faunístic de la finca pública de Galatzó (i de les illes Balears).

3.3.1.2. ESPÈCIES QUE VISITEN GALATZÓ ANUALMENT

Si bé anteriorment hem comentat que l'ésser humà és en part el causant de la presència d'un percentatge gran de les espècies que habiten Galatzó, no hem de restar mèrit, ni importància, a un altre percentatge de la composició faunística de la finca: les espècies que la visiten de forma regular any rere any.

Cada any, i en diferents estacions, arriben espècies que emigren de les seves regions habituals per passar una temporada en els paratges naturals de Galatzó. En aquest cas, la majoria dels lectors evocaran aus com l'estornell (*Sturnus vulgaris*) o el tord (*Turdus philomelos*), que ens visiten per passar l'hivern, o l'enganapastors (*Caprimulgus europaeus*) i la falzia (*Apus apus*), que ens visiten per passar l'estiu. Ara bé hi ha altres espècies animals que també realitzen processos migratoris. Insectes com ara les papallones (lepidòpters) o les libèl·lules (odonats) realitzen també migracions espectaculars. A la finca pública de Galatzó hi podem contemplar cada any, entre març i abril, una d'aquestes migracions, la de la papallona dels cards (*Cynthia cardui*), en què milers d'exemplars

ESTORNELL (*STURNUS VULGARIS*)

d'aquesta espècie procedents del nord d'Àfrica travessen la Mediterrània, passen per les nostres Illes i arriben al continent europeu.

3.3.1.3. UN CONEIXEMENT ENCARA PRECARI DE LA DIVERSITAT FAUNÍSTICA DE GALATZÓ

Hem de dir que la diversitat faunística coneguda de la finca pública de Galatzó és mínima en comparació amb la que realment hi ha. Això es deu a què existeix un gran desconeixement de les espècies que habiten aquesta porció de la serra de Tramuntana.

JORNADES D'ESTUDI DE LA TORTUGA MORA

Tradicionalment, els naturalistes i investigadors s'han dedicat a l'estudi de les espècies que són més visibles o d'aquelles que, per la seva facilitat d'estudi, permetien una major rendibilitat científica. Com a conseqüència d'això, actualment hi ha grups zoològics a Galatzó la diversitat específica dels quals sols es

coneix testimonialment. Tot i així, la creixent sensibilitat ciutadana i l'interès de diferents col·lectius preocupats per la preservació i conservació mediambiental han fet que actualment el desconeixement sobre la diversitat de la flora i la fauna de Galatzó sigui cada vegada menor. De fet, des de l'any 2007 es duen a terme estudis i activitats en aquesta línia. L'Ajuntament de Calvià, en col·laboració amb diferents entitats, promou estudis sobre diversos grups zoològics, com ara els mamífers terrestres, les papallones, els odonats i altres grups d'invertebrats.

3.3.1.4. UN CATÀLEG D'ESPÈCIES DINÀMIC

En anteriors apartats hem pogut mostrar com la fauna de Galatzó està formada per espècies que varen ser introduïdes pels humans en diferents moments de la història, per espècies que varen sobreviure a l'arribada de l'home –i a les espècies que l'acompanyaven– i per les que ens visiten en diferents èpoques de l'any. En el seu conjunt conformen el catàleg faunístic de Galatzó.

I, mirant cap al futur, sense saber encara el que pot ocórrer, ens trobam davant d'una situació de canvi climàtic que ja està modificant determinats

comportaments animals arran dels canvis de la temperatura en diferents parts del planeta. Aquests canvis suposen que espècies que normalment no migraven ara ho hagin de fer i que espècies que sempre migraven ja no en tinguin necessitat.

El catàleg faunístic, per tant, no és una llista tancada en absolut, ja que cap any no és igual que l'anterior i poden arribar espècies noves i amb més probabilitat de ser incorporades al catàleg gràcies a les contribucions científiques.

3.3.2. ELS INVERTEBRATS

Alguns autors estimen que els invertebrats representen entre el 70 i el 90 % de la diversitat faunística mundial. Aquesta xifra oscil·la entre els 3 i els 15 milions d'espècies (cal tenir en compte que només coneixem uns 2 milions d'espècies d'invertebrats, és a dir, entre la meitat i la vuitena part de la població total suposada). Per contra, els vertebrats que habiten el planeta arriben únicament a unes 47.000 espècies. Sense cap dubte, aquestes xifres ens demostren el pes que tenen els invertebrats dins el regne animal.

A la finca pública de Galatzó molt probablement passa una cosa semblant, encara que haurem d'esperar uns anys per saber-ne realment el nombre d'espècies d'invertebrats, ja que els estudis sobre aquest grup faunístic s'han iniciat fa pocs anys. No obstant això, a continuació podem concretar algunes de les espècies més abundants i significatives de Galatzó, la presència de les quals ja ha estat contrastada.

3.3.2.1. ELS MOL-LUSCS

Podríem pensar que el terme *mol-lusc* està més relacionat amb ecosistemes marins. Ara bé, cal recordar que existeixen grups de mol-luscs terrestres i fins i tot mol-luscs d'aigües dolces que podem trobar en fonts, bassiots de torrents i estanys.

A Galatzó cal destacar-hi la presència de diferents espècies de gasteròpodes o caragols. Entre aquests remarcuem la presència d'espècies endèmiques com el caragol de serp (*Iberellus balearicus*) o l'espècie *Xerocrassa frater*. Paral·lelament es pot destacar la presència d'espècies com ara l'*Helix aspersa*, l'*Otala lactea* i l'*Otala punctata*, més o menys abundants segons l'ecosistema.

3.3.2.2. ELS CRUSTACIS

Igual que ocorre amb els mol·luscs, els crustacis, malgrat ser espècies principalment marines, inclouen espècies terrestres: són els coneguts científicament com a isòpodes, que a les illes estan representats per les someretes del Bon Jesús.

Destaquem a Galatzó la presència d'espècies del gènere *Porcellionides* (*Porcellionides fuscomarmoratus* i *Porcellionides sexfasciatus*). També s'hi ha constatat la presència de l'*Armadillo officinalis* en major abundància.

3.3.2.3. ELS ARÀCNIDS

ESCORPÍ ENDÈMIC (*EUSCORPIUS BALEARICUS*)

Les aranyes, els àcars, els escorpins i els pseudoescorpins també són presents a Galatzó i són encara una de les assignatures pendents en el coneixement de la diversitat d'invertebrats de la zona. No obstant això, s'hi han observat espècies interessants com l'aranya de jardí (*Argyope bruennichi*) o un dels dos escorpins endèmics que trobam a les Balears: l'*Euscorpius balearicus*.

3.3.2.4. ELS INSECTES

Dins el grup dels invertebrats, els insectes són el grup més heterogeni. Per una qüestió d'espai, únicament aprofundirem superficialment en els grups amb major diversitat.

El grup dels coleòpters és el que presenta més diversificació d'espècies. En destaca l'escarabat poller (*Carabus morbillosus*), l'endèmic *Thorectes (Jekelius) balearicus* o el *Percus plicatus ssp. plicatus*. Ocasionalment podem trobar l'escarabat banyut (*Oryctes nasicornis*), l'escarabat lluent (*Calosoma scophanta*), l'arxiconegut, pels danys que ocasiona a les alzines, banyarriquer de l'alzina (*Cerambyx cerdo ssp. mirbeckyi*), o l'escarabat de sang (*Timarcha balearica*), una espècie endèmica que experimenta una explosió demogràfica a la tardor.

ESCARABAT DE SANG (*TIMARCHA BALEARICA*)

mentades, es pot destacar la presència més que abundant de la papallona dels cards (*Cynthia cardui*) durant el procés migratori que té lloc a la primavera i al qual hem fet referència en la introducció de l'apartat de fauna.

Els ortòpters (llagosts i grills) també tenen una bona representació en la fauna entomològica de la finca pública de Galatzó. En destaca el llagost (*Anacridium aegyptium*), que és l'espècie més gran que podem trobar, el llagost comú (*Eyprepocnemis plorans*) o l'endèmic llagost portasella (*Steropleurus balearicus*), amb un gran dimorfisme sexual.

Durant les nits de final de primavera i estiu és freqüent sentir a la finca diferents espècies de grills, entre les quals cal destacar el grill forestal (*Mogoplistes brunneus*) o el grill comú (*Gryllus bimaculatus*). A la zona de les cases ens trobam també el

Els lepidòpters són un altre dels grups més representatius que donen color a l'activitat entomològica, sobretot en els mesos primaverals i estivals. Així, a la finca pública de Galatzó, i gràcies a la realització d'un programa de seguiment de lepidòpters diürns, s'hi ha pogut constatar, de moment, la presència d'espècies com la papallona rei (*Papilio machaon*), la papallona groga (*Gonepteryx cleopatra*), la molsona (*Colias croceus*), la papallona reina (*Vanessa atalanta*), o la grogueta (*Conenonympha pamphilus*), entre d'altres. A més de les es-

PAPALLONA DELS CARDS (*CYNTHIA CARDUI*)

LIBÈL·LULA BLAVA O JUEUEMPEADOR
(*ANAX IMPERATOR*)

grill casolà (*Acheta domestica*). Les libèl·lules són un altre dels grups amb representació en la fauna entomològica de Galatzó. Les trobam principalment a les zones d'aigua (fonts i estanys). En aquestes és freqüent observar-hi durant el final de la primavera i l'estiu l'emergència de les nimfes, que tenen una vida aquàtica i deixen a les parets d'aquestes infraestructures hídriques les restes de desenes de mudes, conegudes també com a exúvies. Del grup de les libèl·lules cal destacar-ne, per la seva importància, la libèl·lula blava o jueueemperador (*Anax imperator*).

Les formigues i vespes (himenòpters) tenen una importància vital en el desenvolupament dels ecosistemes, ja que contribueixen a la dispersió de llavors i a la pol·linització de moltes espècies de plantes vasculares.

3.3.3. ELS AMFIBIS

Únicament comptam amb dues espècies d'amfibis a Galatzó, si bé s'ha de tenir en compte que en tot l'arxipèlag balear només hi ha poblacions viables de quatre espècies i que, per tant, a Galatzó hi estan representats el 50 % dels amfibis de la comunitat autònoma.

El calàpet (*Bufo balearicus*) és, tal vegada, l'espècie més dispersa, ja que la seva capacitat de viure en absència d'aigua -excepte en l'època de reproducció- li permet habitar dins les masses forestals, a les bardisses i a les zones agrícoles de la finca pública.

D'altra banda, el granot (*Pelophylax perezii*) es localitza principalment als estanys o basses de la propietat, ja que és una espècie que depèn totalment de punts d'aigua permanents.

CALÀPET (*BUFO BALEARICUS*)

3.3.4. ELS RÈPTILS

El dragó (*Tarentola mauritanica*) és sens dubte l'espècie de rèptil més abundant a Galatzó i es troba distribuïda pràcticament per tota la propietat. Prefereix les zones pedregoses i les edificacions, on compleix una funció important com a depredador d'invertebrats. Així contribueix a regular, juntament amb altres espècies, alguns insectes que podrien esdevenir plagues.

Sense abandonar el grup dels escatosos, ens trobam amb la serp de garriga (*Macroprotodon mauritanicus*), que comparteix

DRAGÓ (*TARENTOLA MAURITANICA*)

hàbitat amb el dragó comú i al qual té com a part principal de la dieta. A Galatzó, i concentrada en els embassaments o basses, hi trobam la serp d'aigua (*Natrix maura*), si bé en una densitat baixa. S'alimenta gairebé exclusivament de granots i d'alguns invertebrats aquàtics.

TORTUGA MORA (*TESTUDO GRAECA*)

Esment a part mereix la tortuga mora (*Testudo graeca*) que, malgrat no ser un rèptil gaire abundant a la finca pública, hi presenta una petita població silvestre. Aquesta població té una gran importància en termes de conservació, ja que ha resistit la regressió d'aquesta espècie en tot el municipi de Calvià. Aquest ha estat el motiu que l'Ajuntament de Calvià promogués la creació d'un centre d'acolliment de tortuga mora a la finca pública de Galatzó per recollir i tenir cura de les tortugues d'aquesta espècie que hi duen els particulars i retornar-les posteriorment –sempre que el seu estat ho permeti– als llocs que, sota criteris tècnics, els són més adequats.

L'ÀGUILA CALÇADA (*HIERAAETUS PENNATUS*)

3.3.5. LES AUS

Les aus representen el grup dels vertebrats més abundant i divers. La diversitat d'espècies és similar a la que podem trobar en la resta de la serra de Tramuntana. Aquest fet es deu a què les aus estan vinculades a una tipologia d'hàbitat o comunitats vegetals determinades i no a una part limitada de territori.

A la finca pública de Galatzó el llistat ornitològic és variat i comprèn espècies sedentàries, que són les que romanen en un mateix lloc al llarg de tot l'any; espècies hivernants, les que ens visiten durant la tardor i

l'hivern; espècies estivals, les que ho fan durant la primavera i l'estiu; i espècies migradores, les que poden romandre una temporada a Galatzó o bé simplement estar-s'hi, de passada, uns dies o unes setmanes, camí del seu lloc de destinació.

A fi de poder resumir les espècies presents a la finca pública de Galatzó s'ha elaborat una taula, que es pot consultar en l'Annex 3, que agrupa les espècies que hi han estat observades. A cada una se li ha assignat una categoria en funció de si és sedentària, estival, hivernant o migradora, categoria que s'aplica a les Illes Balears i que, per tant, és orientativa.

3.3.5.1. LES AUS SEDENTÀRIES

Com hem comentat anteriorment, les aus sedentàries romanen durant tot l'any a la finca pública de Galatzó, però no hem d'oblidar que algunes espècies poden acollir individus migradors que passen una temporada amb els seus congèneres sedentaris.

Dins del grup no taxonòmic de les aus sedentàries podem trobar-hi espècies ben vistoses i de fàcil identificació, com ara els rapinyaires

PUPUT (*UPUPA EPOPS*)

diürns. Així, ocasionalment podem contemplar el voltor negre (*Aegypius monachus*), l'àguila calçada (*Hieraetus pennatus*), el falcó (*Falco peregrinus*) o el xoriguer (*Falco tinnunculus*). També els rapinyaires nocturns –encara que pertanyents a famílies diferents dels rapinyaires diürns– hi són freqüents. Destacable és el cas del mussol (*Otus scops*), que es fa notar durant la nit. Amb menys freqüència, però també presents, ens trobam l'òliba (*Tyto alba*) i el mussol banyut (*Asio otus*), aquest últim sobretot localitzat als pinars.

Els coloms i tórtres també són presents a Galatzó. Les espècies que en podem esmentar són el colom salvatge (*Columba livia*), el tudó (*Columba palumbus*) i la tórtora turca (*Streptopelia decaocto*).

Els passeriformes són potser el grup d'aus més abundant. En destaca la presència del passaforadí (*Troglodytes troglodytes*), el rossinyol (*Luscinia megarhynchos*), el vitrac (*Saxicola torquatus*), la buscarla mostatxada (*Acrocephalus melanopogon*), el busqueret coal·larg (*Sylvia balearica*) o el corb (*Corvus corax*).

Completant els grups d'aus sedentàries presents a la finca també cal destacar la presència del puput (*Upupa epops*), del formiguer (*Jynx torquilla*) i del cabot de roca (*Ptyonoprogne rupestris*), entre d'altres.

3.3.5.2. LES AUS ESTIVALS

Durant l'estiu la fauna ornitològica es veu incrementada per l'arribada d'espècies procedents del sud i que vénen a passar l'estiu a les nostres Illes.

De totes les espècies que ens visiten n'hem de destacar el cucui (*Cuculus canorus*), la falzia (*Apus apus*) i la falzia pàl·lida (*Apus pallidus*), l'alosa

comuna (*Alauda arvensis*) i el xàtxero groc (*Motacilla flava*).

3.3.5.3. LES AUS HIVERNANTS

Igual que ocorre a l'estiu, durant la tardor arriba tot un conjunt d'espècies per passar l'hivern a l'Illa. Algunes d'aquestes espècies ja tenen poblacions sedentàries a Mallorca, per la qual cosa l'arribada de nous individus suposa un increment considerable de la població a l'hivern. En són exemple espècies com el tudó (*Columba palumbus*), el cabot de roca (*Ptyonoprogne rupestris*) o el sebel·lí (*Burhinus oedicnemus*).

Tanmateix, hi ha moltes altres espècies que només ens visiten durant l'hivern. Així, per exemple, la cega (*Scolopax rusticola*), el xàtxero (*Motacilla*

XÀTXERO GROC (*MOTACILLA FLAVA*)

TUDÓ (*COLUMBA PALUMBUS*)

alba), el coa-roja de barraca (*Phoenicurus ochruros*), l'estornell (*Sturnus vulgaris*) i les diferents espècies de tords, com el tord comú (*Turdus philomelos*).

3.3.5.4. LES AUS MIGRADORES

Si bé hem comentat que hi ha aus que passen l'estiu o l'hivern a Galatzó i d'altres sedentàries que hi romanen tot l'any, existeixen altres espècies que ens visiten durant un període curt de temps. Aquestes espècies són les aus migradores, que puntualment podem observar volant, durant el procés migratori, en direcció nord o sud, segons l'estació de l'any. És el cas, per exemple, de l'aligot vesper (*Pernis apivorus*).

3.3.6. ELS MAMÍFERS

Tots els mamífers presents a la finca de Galatzó, a excepció dels voladors (ratapinyades), formen part de la fauna que hi ha introduït l'home al llarg de la història, però no per això són menys valuosos o mereixen una menor atenció.

ERICÓ (*ATELRIX ALGIRUS*)

L'eriçó (*Atelerix algirus*) és una espècie que s'hi troba de forma discreta i en baixes densitats. Especialment el podrem trobar més aviat a les zones de menor altura de la propietat pública que no a les zones de muntanya.

Un altre mamífer d'una mida una mica superior és el conill (*Oryctolagus cuniculus*), que podrem observar sobretot a primera hora del matí i cap al tard.

RATA CELLARDA (*ELYOMIS QUERCINUS*)

Els micromamífers o rosegadors també són presents a la finca i amb una abundància variable en funció de l'espècie. Fins avui s'hi han registrat observacions de ratolí de rostoll o de camp (*Apodemus sylvaticus*), de ratolí mediterrani (*Mus spretus*), de ratolí domèstic o casolà (*Mus musculus*), de rata bruna (*Rattus norvegicus*) i de rata cellarda (*Elyomys quercinus*).

Tots els mamífers carnívors comuns a Mallorca, a excepció dels de més recent introducció, com és el cas del coati (*Nasua nasua*) i de l'ós rentador (*Procyon lotor*), són presents a Galatzó. Hi tenim la geneta (*Genetta genetta*), el mostel (*Mustela nivalis*) i el mart (*Martes martes*). Aquest darrer és l'espècie que es distribueix en una major extensió. La seva presència s'ha pogut confirmar gràcies a estudis recents realitzats mitjançant la utilització de càmeres fotogràfiques amb sensor de moviment i amb la localització dels seus excrements. Aquestes metodologies no només permeten detectar la presència d'aquestes espècies, sinó també obtenir-ne informació sense causar cap estrès a l'animal.

El grup de les ratapinyades, a Galatzó, és encara poc conegut i per això és necessari fer-ne estudis específics. Malgrat tot, podem citar-ne la ratapinyada

GENETA (*GENETTA GENETTA*)

CABRA ORADA (*CAPRA HIRCUS*)

petita (*Pipistrellus pipistrellus*), la ratapinyada de coa llarga (*Tadarida teniotis*) i la ratapinyada de muntanya (*Hypsugo savii*). La seva presència en els ecosistemes de la finca pública és de summa importància per mantenir l'equilibri poblacional d'algunes espècies d'invertebrats. Igualment, el seu estat poblacional és un bon indicador de l'estat de salut de les masses forestals.

Finalment, i malgrat no ser una espècie estrictament silvestre, en la part muntanyosa de la finca pública hi trobam la cabra orada (*Capra hircus*), la població de la qual és objecte de control, ja que un excés del nombre d'individus per hectàrea pot suposar un perjudici greu per a la flora endèmica.

4. La vall del Galatzó: història

4.1. INTRODUCCIÓ

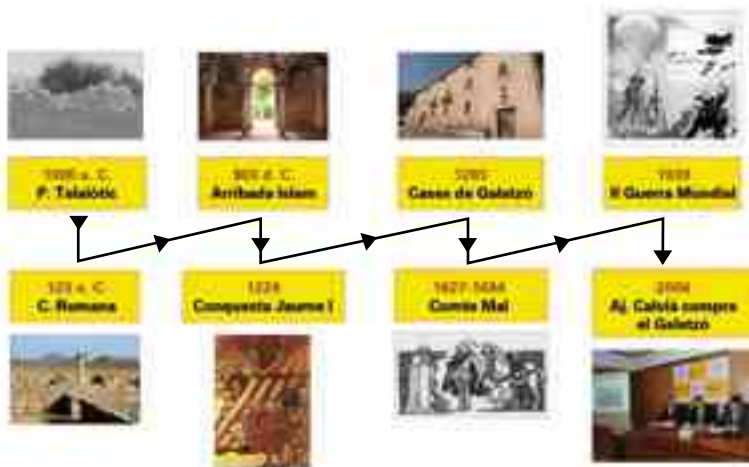
Per la seva especial configuració orogràfica, la vall del Galatzó conforma un univers particular en els últims estreps del sud de la serra de Tramuntana. Les seves característiques geogràfiques, amb el puig de Galatzó (1.026 m) dominant el paisatge i una vall tancada per un complex sistema de turons i muntanyes –moleta des Galatzó (507 m), es Castellot (450 m) i el puig Matós (230 m) a l'est; el puig Batiat (641 m), s'Esquena des Ases (659 m) i ses Males Roques (500 m) a l'oest-, configura, juntament amb les terres fèrtils regades pel torrent, un entorn únic.

PAISATGE DE GALATZÓ (*DIE BALEAREN*)

Al llarg de més de 4.000 anys, les persones que han habitat aquest territori han configurat un paisatge on el que és natural i el que és cultural es barreja amb harmonia. S'ha anat transformant una naturalesa, agresta i dura, en un espai fèrtil i ric, modificant i adaptant el terreny a les exigències i a les necessitats de cada moment.

En les pròximes pàgines repassarem breument aquells aspectes més rellevants de la prehistòria i la història d'aquesta vall –a fi de contextualitzar els conjunts de **patrimoni historicoartístic** que podem veure al llarg dels diferents itineraris proposats- i que no són més que l'empremta de cada una de les comunitats que han habitat la vall, de la seva manera de concebre el món i d'organitzar-se.

CRONOGRAMA

4.2. LA VALL DEL GALATZÓ DURANT LA PREHISTÒRIA

4.2.1. L'EDAT DEL BRONZE (1800-1000 / 900 A.C.)

Les primeres evidències de l'ocupació humana a la vall del Galatzó les hem de situar cronològicament en l'edat del bronze (1800-1100/1000 A.C.), en la denominada cultura naviforme, nom que fa referència a les cabanes dels poblats d'aquesta època, la configuració arquitectònica de les quals

COVA D'EN BATIAT

recorda la forma d'una nau invertida. De moment, a la vall del Galatzó únicament tenim dos jaciments que puguin situar-se en aquesta fase més antiga: el poblat naviforme de ses Sínies i la cova d'en Batiat, ambdós localitzats a la zona més interior de la vall, on neix el torrent de Galatzó.

Durant l'edat del bronze, les comunitats prehistòriques s'organitzaven entorn de poblats de cabanes, que podien oscil·lar entre unes quantes unitats, com els jaciments de la naveta Alemany o del collet des Moro, i poblats de més de deu unitats, com el poblat de Son Bugadelles. Això en el cas dels jaciments situats en el municipi de Calvià. En altres zones de Mallorca hi ha poblats d'aquesta època que fins i tot superen les trenta unitats, com els de Bóquer o Formentor, a Pollença.

NAVETA ALEMANY

Els poblats estaven formats per diferents cabanes, de planta allargada en forma de ferradura i construïdes amb arquitectura ciclòpia, que reben el nom de naviformes. Els murs d'aquestes edificacions, construïts amb grans blocs de pedra, eren molt amples i presentaven un doble parament amb reble al mig. En molts de casos, la coberta, de matèria vegetal, anava revestida de fang, el que n'afavoria la impermeabilitat.

L'organització dels grups prehistòrics que vivien en aquests poblats s'estructurava entorn de les cabanes. Probablement, cada naviforme constituïa el nucli al voltant del qual vivia tota una família extensa: pares, fills, néts i avis. La base econòmica d'aquestes comunitats es fonamentava en l'explotació dels recursos ramaders, principalment ovelles i cabres, combinada amb el conreu de cereals i algunes lleguminoses. Si bé coneixien la metal·lúrgia del bronze, no serà fins al final d'aquesta fase

quan els objectes de bronze augmentin significativament, la qual cosa pot explicar-se per una intensificació dels intercanvis ultramarins amb altres comunitats peninsulars o del sud de França. La major part de les eines i estris que feien servir aquests grups eren contenidors ceràmics fets a mà i eines de pedra i os.

VISTA DE L'ASSENTAMENT NAVIFORME DE SES SÍNIES

Aquestes comunitats del Bronze balear presenten un món funerari complex, amb diferents tipus de necròpolis, tant naturals –coves naturals i abrics– com artificials, formades per coves excavades en roques de base de gres i que solen presentar una forma allargada amb diferents àmbits i nínxols. En aquestes necròpolis s'hi enterraven tots els membres de la comunitat, sense distinció d'edat o de sexe, juntament amb un abundant aixovar ceràmic i metàl·lic. En molts de casos, una vegada que els cadàvers ja estaven esqueletitzats, s'efectuava una gestió important de l'espai funerari, separant i agrupant-hi els cranis, els ossos llargs, etc. Hi ha constància, principalment a Menorca, i especialment en les últimes fases d'aquesta època, de rituals associats al tractament del crani i del cabell, amb trepanacions i aplicacions de substàncies com ara resines i olis, així com la realització de tonsures als cabells. També s'ha documentat una àmplia varietat d'ofrenes florals, amb especial presència de plantes de colors vistosos i de plantes aromàtiques, com el romaní o la lavanda.

Pel que fa al territori, aquestes comunitats el concebien com un espai obert, sense clares delimitacions entre els territoris de les diferents comunitats.

Els poblats tampoc no es presenten delimitats per muralles o elements defensius, i es distribueixen espacialment en zones planes i fèrtils, amb poca visibilitat del territori circumdant. Les necròpolis se situen en un entorn proper al poblat, a una distància que no supera mai el quilòmetre.

Els jaciments d'aquesta fase situats a la vall del Galatzó es localitzen en la part més interior, en direcció nord, a prop del curs del torrent i amb poca visibilitat. Al poblat de ses Sínies hi podem veure un naviforme de grans dimensions i tot un seguit d'estructures arquitectòniques la interpretació de les quals

DETALL DEL NAVIFORME DE SES SÍNIES

exigiria l'excavació arqueològica del jaciment. També s'observa al seu voltant una mena de camp clos i de rampa d'accés. A uns quants centenars de metres del poblat s'hi localitza el segon jaciment de l'edat del bronze, la cova d'en Batiat, en la qual s'han trobat restes de ceràmica que n'evidencien l'ús en aquesta època. De moment, es desconeix quina seria la necròpolis associada al poblat de ses Sínies, ja que no s'hi ha localitzat cap jaciment funerari d'aquesta època.

4.2.2. L'ÈPOCA TALAIÒTICA (850 - 123 A.C.)

Amb l'inici de la cultura talaiòtica es produeixen un seguit de canvis que afecten tots els àmbits de les comunitats prehistòriques i que les transformen de manera substancial. D'entre aquests canvis cal destacar-ne els següents: en primer lloc, es detecta un augment demogràfic, intuït a partir de la major presència i dimensions dels poblats. Sense cap dubte, aquest procés de consum de territori i de necessitat de recursos per a la subsistència de les comunitats va generar fortes tensions a causa del caràcter limitat del territori insular.

En segon lloc, amb l'aparició de la cultura talaiòtica es modifica el model d'intercanvis ultramarins amb altres comunitats. A partir d'aleshores hi haurà un predomini dels fenicis i dels púnics en tot el procés.

En tercer lloc, s'observa un augment de la varietat arquitectònica, amb l'aparició de noves tipologies, com ara els talaiots, els túmuls, les plataformes escalonades, els santuaris, etc., construccions que van jalonant tot el territori de la comunitat. Aquests assentaments se situen en llocs elevats, amb un gran control visual de l'espai. Amb aquesta estratègia es delimita i controla el territori que pertany a cada comunitat talaiòtica. L'estructura dels poblats també varia de manera substancial. A partir d'aquest moment els poblats es delimiten amb una murada d'aparell

RECREACIÓ DEL POBLAT TALAIOÀTIC DEL PUIG DE SA MORISCA. DIBUIX DE L. CRESPI

ciclopi, que separa molt clarament –a diferència del que succeïa en el cas dels poblats de l'edat del bronze– el territori de la comunitat de les àrees on habita. En l'interior del poblat, les cabanes es van construir apinyades i sense una clara planificació prèvia de l'espai. La base econòmica d'aquestes

comunitats continua presidida pel binomi agricultura/pasturatge, principalment de cabres i ovelles, encara que també s'hi ha documentat la presència de bous i porcs. A mesura que va avançant la cultura talaiòtica s'intensifiquen els contactes i intercanvis ultramarins dominats pels fenicis i púnics. Això suposa un increment de l'activitat comercial, que es documenta amb la presència de multitud de productes procedents de tota la Mediterrània occidental i amb l'entrada de nous ritus i simbologies en l'estructura ideològica d'aquestes comunitats.

En l'àmbit funerari, el món talaiòtic és enormement complex i inclou una àmplia varietat de rituals i necròpolis. Es coneixen des de cementeris ubicats en coves i abrics naturals, fins a d'altres localitzats en coves artificials o retocades parcialment, passant per l'existència d'autèntiques construccions funeràries, com són les tombes que es localitzen a l'excepcional necròpolis de Son Real (Santa Margalida). Igual com en els tipus de necròpolis, en els rituals funeraris la diversitat és molt marcada. Se n'han documentat des d'enterraments col·lectius fins a individuals, des de deposicions dels cossos sense modificacions posteriors fins a removiments importants dels cadàvers, des de rituals d'inhumació fins a rituals d'enterraments en calç. Tot això reflecteix l'existència d'unes comunitats molt complexes i variades pel que fa a la manera de percebre el món dels morts i el més enllà.

La vall del Galatzó és un reflex fidel de tots aquests canvis. Si per a l'edat del bronze només comptam amb dos jaciments coneguts, per a la fase talaiòtica en tenim un total de deu. Encara que aquests jaciments presentin característiques molt diverses, tots tenen un nexa en comú: la ubicació en zones estratègiques, com ara petits turons o zones de pas, i l'àmpli control visual del terreny circumdant.

JACIMENT DEL PUIG DES CARAGOL

Normalment el patró d'assentament de la cultura talaiòtica es caracteritza per la presència d'un poblat central, al voltant del qual es disposa tot un seguit de jaciments ubicats en zones elevades, de gran control visual. Al

costat s'hi situen centres cerimonials relacionats amb l'estructura religiosa i simbòlica d'aquestes comunitats. La vall del Galatzó és una excepció a aquest model, ja que presenta unes característiques pròpies i específiques. La ubicació estratègica dels jaciments té com a objectiu delimitar i controlar visualment tota la vall. Per això s'ubiquen en els turons amb millor visibilitat i en les zones que permeten el control de cada un dels passos naturals existents.

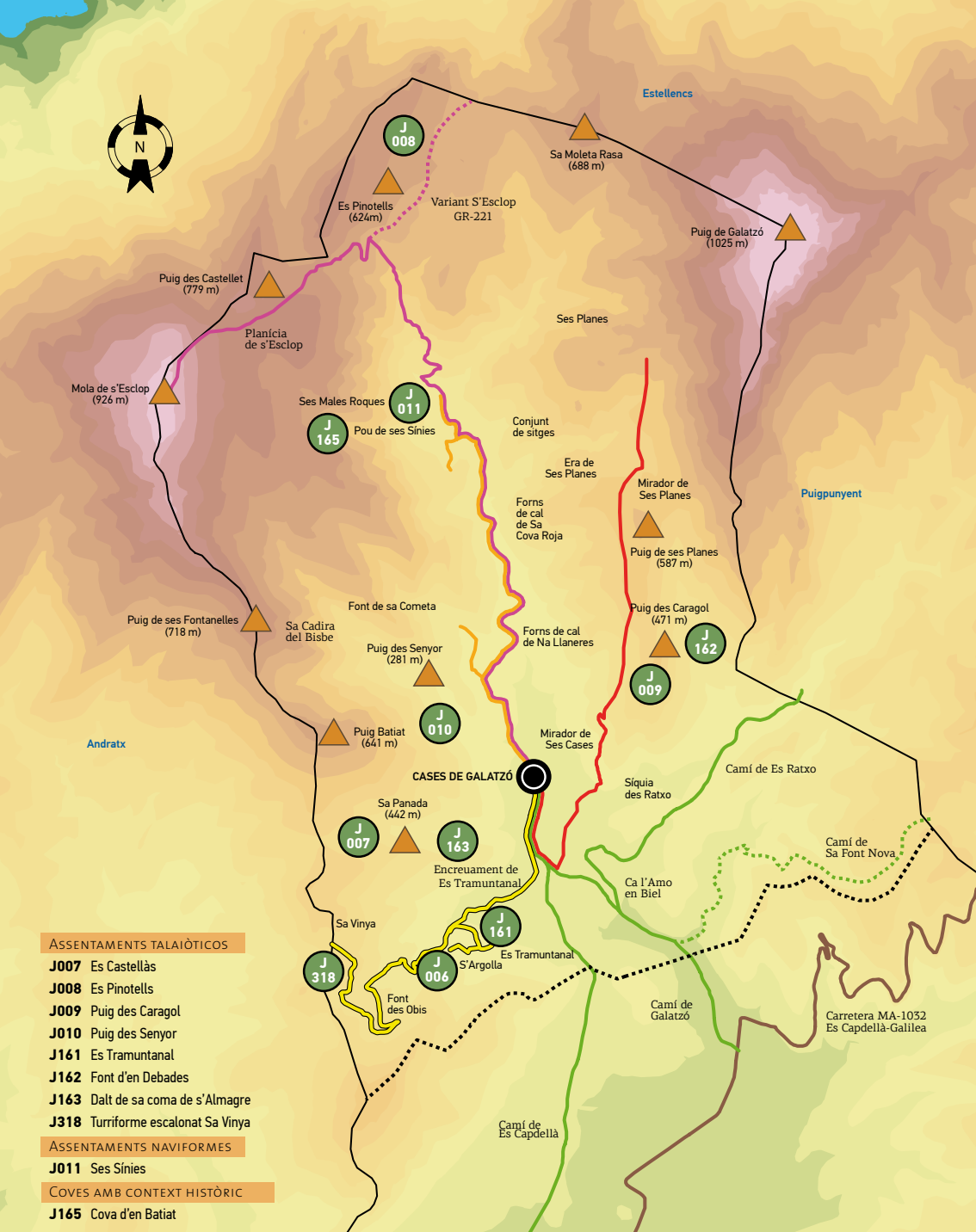
Per contra, no s'ha documentat, de moment, cap poblat central, per la qual cosa és possible que el control de la vall del Galatzó s'hagi de relacionar amb algun dels poblats o jaciments ubicats a la zona des Capdellà, com per exemple Son Alfonso, o els del puig Vermell i Son Claret, actualment molt arrasats.

TURRIFORME DE SON ALFONSO

Com hem comentat, la distribució espacial dels jaciments de Galatzó s'organitza entorn del control visual de la vall i dels passos naturals. A la zona nord, controlant el pas natural de Galatzó cap a Estellencs, hi trobam el jaciment des Pinotells. Al llarg de la vall, en direcció sud, tant a la dreta com a l'esquerra, s'hi localitzen diferents jaciments emplaçats al capdamunt d'un turó, situació que els possibilitava el control de tota l'àrea. En podem destacar el puig des Senyor, el

puig des Caragol, Dalt de sa coma de s'Almagre, sa Panada, s'Argolla o ses Rotes Llargues. Aquests últims jaciments, a més a més del control de la vall del Galatzó, també exercien el control visual sobre altres zones de pas i valls adjacents, com la vall des Ratxo, el camí de sa Vinya o la vall des Capdellà. Això, a la vegada, permetia la connexió visual d'aquests jaciments amb una altra sèrie d'assentaments situats fora de la vall del Galatzó, com per exemple el puig Vermell, Son Claret o Son Alfonso, i la creació d'una complexa xarxa de contactes visuals entre jaciments, fenomen molt característic dins les estratègies de control del territori per part de les comunitats talaiòtiques.

ASSENTAMENTS TALAIÒTICS

- J007** Es Castellàs
- J008** Es Pinotells
- J009** Puig des Caragot
- J010** Puig des Senyor
- J161** Es Tramuntanal
- J162** Font d'en Debades
- J163** Dalt de sa coma de s'Almagre
- J318** Turriforme escalonat Sa Vinya

ASSENTAMENTS NAVIFORMES

- J011** Ses Sinies

COVES AMB CONTEXT HISTÒRIC

- J165** Cova d'en Batiat

SITUACIÓ DELS JACIMENTS ARQUEOLÒGICS A LA FINCA DE GALATZÓ

RECREACIÓ DEL NAVIFORME
DE SES SÍNIÉS

En general, tots aquests jaciments se situen en zones altes, i les seves estructures arquitectòniques són molt variades i normalment s'adapten a l'especial orografia d'un terreny molt rocós i agrest. Entre els tipus arquitectònics que s'han pogut reconèixer podem destacar les plataformes escalonades de s'Argolla o de ses Rotes Llargues, o el turriforme escalonat de sa Panada. Al costat d'aquests tipus reconeguts, també trobam jaciments de configuració única i molt específica, que requereixen excavacions arqueològiques per establir-ne correctament el funcionament. Podem destacar-ne els jaciments des

JACIMENT DE DALT DE SA COMA DE S'ALMAGRE

Pinotells, el del puig des Senyor o del puig des Caragol, entre d'altres.

JACIMENT DES PINOTELLS

Malgrat aquesta intensa ocupació de la vall del Galatzó, no s'hi ha localitzat cap jaciment funerari d'època talaiòtica. La necròpolis més propera a la vall és la de Son Bosch, a dalt del puig de sa Grua. Es tracta d'una gran cova natural que va ser emprada com a lloc d'enterrament durant l'època talaiòtica. Actualment està molt deteriorada per la contínua acció dels furtius, però

s'hi varen documentar abundants enterraments amb aixovar abundant. Segurament, aquesta necròpolis, situada en un lloc estratègic, s'ha de relacionar amb les estacions prehistòriques i amb les comunitats que varen habitar la vall del Galatzó.

4.3 LA CONQUESTA ROMANA

La conquesta de Mallorca per part dels romans el 123 a. de C., i el posterior procés de romanització i aculturació que s'hi va desenvolupar, ja de manera intensa a partir del 70-50 a. de C., va suposar l'abandonament de molts d'assentaments talaiòtics, així com la reubicació de gran part de la població. Es varen abandonar la majoria de jaciments situats en llocs alts i va desaparèixer l'anterior preocupació pel control del territori, que sota la dominació romana va deixar de tenir sentit. La vall del Galatzó no és aliena a aquesta dinàmica i s'observa com la majoria dels jaciments habitats durant l'època talaiòtica s'abandonen. Únicament la necròpolis de Son Bosch sembla perdurar fins ben entrat el segle I d. de C., amb la presència de materials ceràmics d'origen romà que poden situar-se en aquestes cronologies. En la resta de la vall no s'ha documentat, de moment, cap assentament d'origen romà, encara que a la veïna vall des Capdellà s'observen alguns jaciments talaiòtics que perduren fins a època romana, com per exemple el del puig Vermell, el de Son Claret o el de ses Quarterades.

4.4. LA VALL DEL GALATZÓ DURANT L'EDAT MITJANA. FASE ISLÀMICA (903-1229)

Igual que en l'època romana, tampoc no s'han documentat evidències d'ocupació humana a la vall del Galatzó durant l'època bizantina. Únicament comptam amb un jaciment amb materials d'origen arqueològic que ens confirmen l'ocupació i explotació de la zona durant la fase islàmica: s'Argolla. Tanmateix, i malgrat la falta de jaciments abundants d'origen islàmic, hi ha algunes evidències que permeten plantejar la possibilitat que aquesta zona fos habitada i explotada agrícolament durant aquesta època. La presència abundant de *qānats* i de conduccions d'aigua a la finca

JACIMENT DE S'ÀRGOLLA

ASSENTAMENTS ISLÀMICS EN EL TERRITORI DE CALVIÀ
(AUTORS: DANIEL ÀLBERO I ANTONIO ÀNDÚJAR)

(font des Obis, font de sa Cometa, font des Ratxo, *qānat* des Tramuntanal, etc.) permeten plantejar l'existència d'estratègies de captació i conducció d'aigua que, pel que fa al traçat original, podrien remuntar-se a la fase islàmica.

La integració de les Balears a l'àmbit d'influència i control d'Al-Andalus (903) va suposar una ruptura radical respecte de la situació anterior. L'arribada de contingents d'origen islàmic de base berber, amb un nou idioma, una nova religió i una nova manera de viure i concebre el món, va durar més de tres segles. Malgrat la violenta conquesta per part del rei Jaume I, i de la consegüent desaparició de part de la base poblacional d'origen islàmic, l'empremta d'aquests tres-cents anys es manté viva tant en la toponímia com en molts dels sistemes hidràulics que deuen la seva concepció i origen a la cultura islàmica.

Calvià pertanyia al districte o *juz* de Medina Mayurka denominat Al-Ahwaz. La tribu que es va assentar en aquest territori era el clan dels Gumara. Al llarg de tot el municipi hi trobam evidències del pas de la cultura islàmica, des de jaciments com el puig de sa Morisca o de Cas Saboners fins a empremtes toponímiques com ara Bendinat, Benàtiga o Mofarès.

L'organització econòmica i social, en una zona eminentment agrícola com era Calvià, s'estructurava a partir de les alqueries i els rafals. Les alqueries, com a centre d'explotació agrària, giraven entorn d'un nucli arquitectònic on vivien les famílies i que servia com a base per a tota l'explotació agrícola de la zona. Durant l'edat mitjana cristiana, moltes d'aquestes alqueries acabaren convertint-

se en possessions, que continuaren mantenint l'esquema d'explotació del territori a partir d'aquest nucli arquitectònic inicial, on hi havia les principals dependències i espais agropecuaris. De fet, moltes alqueries, reconvertides en possessions, conserven encara el topònim d'origen

PUIG DE SA MORISCA (HABITACIÓ ALMOHADE)

SÍQUIA DES RATXO

islàmic. És el cas de Bendinat, Benàtiga, Mofarès, etc., per referir-nos exclusivament als del municipi de Calvià.

En un document datat el 1283, en el qual es delimiten els límits de l'alqueria d'Arratxi de Puigpunyent, es fa referència a l'explotació de Galatzó, propietat de Guillem Porcel, com a alqueria de Galatzó, el que semblaria indicar un possible origen islàmic del conjunt arquitectònic, encara que en l'actualitat no s'hagi

documentat cap resta pertanyent a aquesta fase, ja que les cases han sofert nombroses remodelacions i ampliacions.

En definitiva, si bé no està plenament documentada l'explotació de la vall del Galatzó durant l'època islàmica, tenim suficients referències indirectes, tant documentals com pel que fa als sistemes hidràulics existents, per pensar que en aquestes terres va existir un alqueria en la qual es duia a terme l'explotació agrícolaramadera de la zona, amb una gestió important dels recursos hídrics.

4.5 EL GALATZÓ DURANT L'EDAT MITJANA. FASE CRISTIANA (1229- S. XVI)

Amb la conquesta del rei Jaume I, Mallorca s'integra a la Corona d'Aragó. Aquesta conquesta suposa no només el final de l'ocupació islàmica de l'illa, sinó també un canvi poblacional de primer ordre i una modificació profunda de les bases econòmiques, socials i religioses que estructuraven la

CONQUESTA DE JAUME I
(BAIX RELLEU DE LA CREU DE SANTA PONÇA)

societat mallorquina. No només s'hi incorpora una nova religió i un nou idioma, sinó també una manera diferent d'organitzar i d'entendre la família, les estructures econòmiques i socials i les relacions de poder.

És a partir d'aquest moment que comptam amb documents escrits que ens permeten veure com els terrenys de Galatzó i el seu nucli arquitectònic es van convertint en una unitat coherent d'explotació agrícolamadera, que acull el grup social que l'habita.

Al llarg de l'edat mitjana primer, i de l'edat moderna després, els documents conservats ens parlen d'una possessió important, amb grans zones d'explotació agrícola, que es va convertint en un eix fonamental de la base econòmica d'aquesta zona de Calvià.

Una vegada conquerida l'Illa pel rei Jaume I, s'inicia el repartiment de les terres entre els cavallers que varen participar en l'empresa, el qual queda registrat en el *Llibre del Repartiment*. El Galatzó, com a zona inclosa dins Calvià, al costat d'Andratx, Puigpunyent, Estellencs, Marratxí, el Pla de Sant Jordi i la parròquia de Santa Creu, li correspon al bisbe de Barcelona, Berenguer de Palou. El bisbe cedeix part d'aquests territoris als seus cavallers i es reserva la jurisdicció senyorial i el cens alodial corresponent.

La primera referència documental de la possessió de Galatzó data de 1283. En un document on es descriuen els límits de l'alqueria Arratxí de Puigpunyent, apareix com a finca limitrofa l'alqueria de Galatzó, propietat de Guillem Porcel. La denominació d'*alqueria* sembla recordar, com ja hem comentat anteriorment, el possible origen islàmic del nucli arquitectònic i de l'explotació agropecuària de la zona. El propietari de Galatzó apareix en un altre document de 1285 com a representant de la Universitat de Calvià en ocasió de l'homenatge que reteren els mallorquins al rei Alfons el Franc.

JAUME I I EL BISBE BERENGUER DE PALOU (DETALL DE LES PINTURES MURALS DEL PALAU AGUILAR DE BARCELONA, AVUI EN EL MUSEU NACIONAL D'ART DE CATALUNYA)

Amb la mort de Jaume I el 1276, els territoris del regne de la Corona d'Aragó es divideixen en dues parts, cada una governada per un dels seus hereus. Al fill major, Pere el Gran, li varen correspondre les terres de Catalunya, Aragó, València, Sardenya i Sicília, mentre que al seu germà, Jaume II, les de Mallorca, Eivissa i Formentera, el comtat del Rosselló, la Cerdanya i Montpeller.

Així s'inicia el denominat Regne Privatiu de Mallorca, la vigència del qual serà interrompuda el 1285 quan Pere el Gran conquereix Eivissa i Mallorca al seu germà Jaume II, com a resposta a la col·laboració d'aquest en la invasió francesa de Catalunya de 1285. Pere el Gran es converteix així en rei de Mallorca fins a la seva mort el 1291. Jaume II recuperarà el Regne de Mallorca el 1295, el qual heretarà el seu fill Sanç I el 1311.

DETALL DEL GRANER DEL DELME

Durant el regnat de Sanç I, a causa de conflictes continus entre la jurisdicció del bisbe de Barcelona i la jurisdicció reial, es crea, el 1323, la figura del Pariatge, fórmula de concòrdia i de repartiment de l'administració entre el rei i el bisbe a les terres de jurisdicció episcopal.

El Regne Privatiu de Mallorca finalitza el 1343, quan el Rei de la Corona d'Aragó, Pere el Cerimoniós, conquereix Mallorca a Jaume III, fill de Sanç I. Mallorca passa així a formar part definitivament de la Corona d'Aragó.

La ubicació estratègica de Mallorca en el centre de la Mediterrània occidental, juntament amb una política comercial expansiva dels reis de la Corona d'Aragó cap a la Mediterrània central, fan de Mallorca un eix important del comerç, la qual cosa redunda en un augment de la riquesa d'aquestes terres.

La segona referència documental sobre el Galatzó, de pocs anys després de la creació de la figura del Pariatge, ens diu que, el 1341, la finca era

propietat d'Aparici Cirera i de la seva família, que la varen conservar fins a 1401. En aquesta data, la senyora Clara, que havia estat casada amb Antoni Cirera, germà d'Aparici, era casada en segones núpcies amb Pere Sacasa. Aquest últim subhastà un terç de la finca de Galatzó (els altres dos terços pertanyien a la resta d'hereus d'Aparici Cirera: Luquí i Miquel Cirera).

ESCUT NOBILIARI DE LA FAMÍLIA VIVOT

La part subhastada va ser comprada per Joan Forteza. Des d'aquest moment la finca de Galatzó quedà dividida entre diversos propietaris. El 1443 Berenguer Vivot comprà un terç de la finca i, posteriorment, els dos terços restants a la família Burgues, propietària de Galatzó i de Bendinat, D'aquesta manera, a partir de 1460, la finca de Galatzó tornà a estar unificada en mans de la família Vivot, que en conservaria la propietat fins a 1627.

DETALL DE L'ESPADANYA

Durant tot aquest període, la vall del Galatzó, amb l'explotació agropecuària de la possessió com a eix central, adquireix cada vegada major importància. Els documents conservats ens informen que comptava amb abundants caps de bestiar boví i oví. A partir de la segona meitat del segle XV tres referències documentals reflecteixen la importància que va assolint la propietat. En un document de 1443, la finca és classificada com a *possessió*, nom que s'aplica a les grans explotacions agropecuàries. El 1424 la cúria eclesiàstica concedí una llicència a

Magdalena Burgues, esposa de Joan Vivot, per poder celebrar misses a la possessió i que així els habitants de la contrada no haguessin d'anar fins a la parròquia de Calvià, cosa que evidencia el creixent nombre de persones que ja l'habitaven. La concessió també redundà en l'augment de la importància de la finca.

Finalment, el 1501 tenim constància documental que la finca de Galatzó ja comptava amb molins fariners, la força motriu dels quals era l'aigua conduïda mitjançant una síquia des de la font des Ratxo, que dista de la finca més d'un quilòmetre i mig. Tot aquest complex sistema hidràulic de conducció, emmagatzemament d'aigua i sistema de moldre reflecteix una producció cerealística important a la finca, la qual, unida a l'explotació ramadera plenament consolidada, va fer de Galatzó una de les finques més importants del municipi de Calvià.

DETALL DELS MOLINS D'AIGUA

4.6 EL GALATZÓ DURANT L'ÈPOCA MODERNA (S. XVI-XVIII)

Dos fets històrics de gran rellevància en tots els sentits marcaran l'època moderna. Per una part, la unió marital dels regnes de Castella i Aragó, i, per una altra, el descobriment d'Amèrica. Ambdós fets, a més de significar un complex desenvolupament de l'estructura productiva i social d'un i altre regne, conduïren a un progressiu trasllat del centre de gravetat de la Mediterrània vers l'Atlàntic. Aquest fet provocà un declivi de moltes ciutats comercials de la Mediterrània i una pèrdua del seu pes i influència.

Pel que fa al Galatzó, durant aquesta època comptam amb informació provinent dels Estims Generals de 1558, on trobam una primera valoració dels béns mobles i immobles que tenien les possessions i els rafals. Això ens permet conèixer no solament el valor de la finca, sinó també el nom del propietari. En els Estims Generals de 1558, la finca de Galatzó, propietat d'Antoni Vivot, està valorada en 16.000 lliures, situada únicament per darrere de Valldurgent (20.000 lliures) i de Santa Ponça (18.000 lliures). Per la seva part, en els Estims Generals de 1589 hi ha una descripció-inventari dels béns de la finca, que reproduïm a continuació:

«On hi havia unes cases grans amb moltes estances i una torre; tenia celler i tafona. A l'estable: un cavall, tres someres, un ase, un mul i dos bous. La casa de les dones que hi van a collir olives. La torre. Un missal, un pal-li, una casulla, un calze d'argent, un retaule amb Nostre Senyor crucificat. Més dos molins d'aigua. Més dues-centes cinquanta ovelles, cinquanta-cinc cabres, vuit vaques i dos braus i cinc vedells, bestiar que té arrendat a Miquel Simó de la Cova, juntament amb les muntanyes de la possessió.»

Ambdós documents ens permeten constatar que la possessió de Galatzó era una de les més grans del municipi de Calvià, amb un valor patrimonial molt important. L'inventari de 1589 ens dona la possibilitat, a la vegada, d'entreveure la configuració arquitectònica de les cases, amb la presència de moltes estances, una torre, un trull i una bodega. Hi destaca també l'existència dels molins d'aigua i d'una quantitat important de caps de bestiar oví i caprí. Tant el trull i la bodega com els molins d'aigua evidencien que, al costat d'una intensa explotació ramadera, a Galatzó s'hi desenvolupava una activitat agrícola intensa, centrada en el conreu dels cereals, la vinya

TRULL

i l'olivera. Aquest últim conreu va tenir a la finca un pes econòmic destacat i no va ser fins al segle XIX que n'agafà el relleu el conreu dels ametlers, activitat que s'ha practicat fins a l'actualitat.

La configuració arquitectònica de les cases, de llavonces ençà, ha sofert moltes modificacions, a conseqüència de les quals la torre ha quedat embotida en el cos de les cases i només se'n pot intuir l'estructura. Això fa necessària la realització de prospeccions per confirmar-ne la presència. A la vegada, l'existència d'una torre a la finca

de Galatzó ens parla dels perills que hi havia i de la necessitat de refugi i de protecció que tenien els habitants de la zona. Com és sabut, durant el segle XVI diversos pobles de Mallorca -com Andratx, Alcúdia, Pollença, Sóller o Valldemosa- varen patir actes de saqueig i de pirateria. Per això, per protegir-se d'aquests atacs, en moltes possessions de Mallorca s'hi construïren torres defensives.

La possessió de Galatzó va pertànyer a la família Vivot fins a 1627, any que va ser venuda a Pere Ramon Burgues i Zaforteza de Villalonga de Solàs i Desclapés, que es va convertir en el primer comte de Santa Maria de Formiguera el 1632. El preu pagat per aquesta compra va ser de 35.178 lliures.

La finca va pertànyer més de dos-cents anys als comtes de Santa Maria de Formiguera. Durant aquest període la documentació sobre la finca és molt més abundant, alhora que es van acumulant nombroses anècdotes i llegendes, especialment totes les relacionades amb el comte Mal, segon comte de Santa Maria de Formiguera.

Si bé la família dels comtes de Santa Maria de Formiguera no tenia tantes terres a Calvià com la família Vivot, el cert és que la finca augmentà en importància i riquesa durant gran part d'aquest període. Així, en els Estims

de 1685, la possessió de Galatzó figura com la més valorada de Calvià, amb un muntant de 29.000 lliures, molt per sobre d'altres possessions com Valldurgent (22.000 lliures), Bendinat (20.600), Son Boronat (20.200) o Son Alfonso (18.000). Aquesta mateixa correlació en les valoracions de les finques es repeteix en el cadastre de la vila de Calvià de 1699.

José Vargas Ponce, el 1787, en el seu llibre *Descripción de las islas Pithiusas y Baleares*, ens descriu el paisatge i la finca de Galatzó i recalca la primacia del conreu de l'olivera i la important tala d'alzines que hi tenia lloc. Això ens permet intuir una altra activitat econòmica important de la finca: l'explotació forestal adreçada a obtenir fusta i carbó vegetal. Al llarg dels diferents camins que recorren la vall s'observen les restes de ranxos de carboners, on es produïa carbó que després era venut als pobles. En l'obra esmentada de Vargas Ponce també s'hi assenyala un retrocés evident del bosc a conseqüència de la tala d'arbres, emprats en la construcció d'embarcacions de la marina reial.

SITGES DE CARBONER A LA ZONA DE SES SÍNIES

4.7 LA POSSESIÓ DE GALATZÓ EN L'ÈPOCA CONTEMPORÀNIA (S. XIX FINS A L'ACTUALITAT)

De mitjans segle XIX comptam amb una descripció completa de la finca de la mà del seu propietari, Joan Antoni Zaforteza i Morro, conegut com a Ferrer de Sant Jordi, que publicà, el 1846, l'obra titulada *Descripció del predio Galatzó en la isla de Mallorca*. L'obra recull els aspectes més interessants de la finca i conté detalls il·lustratius sobre la manera de viure de l'època.

Zaforteza fa referència a l'extensió de la finca, que tenia 2 llegües de latitud (9,66 km) per 3,5 de longitud (16,9 km) i també ens parla de les fonts que hi ha (font de sa Cometa, de ses Sínies, des Obis, de sa Mata, de s'Esquerda, d'en Boba i d'en Ribes), així com dels principals cultius, bàsicament garrovers, oliveres i ametlers, arbres que encara en l'actualitat dominen el paisatge agrari de la finca. És a partir d'aquest moment que el conreu de l'olivera, tot i que continua sent important, anirà perdent pes davant la creixent producció d'ametla.

A més de l'existència d'aquests arbres de secà, l'autor comenta també la de cereals, en molts de casos conreats a les zones altes de la muntanya, on encara queden evidències d'aquesta activitat (eres de ses Planes i de

la mola de s'Esclop). L'autor també documenta l'explotació d'altres espècies silvestres, com el càrritx, el llentiscle o el garballó, que eren utilitzades com a farratge per al bestiar. Destaca també el cultiu d'hortalisses a la zona dels horts i la producció de mel, amb més de vint-i-quatre ruscs. A més de la intensa explotació agrària, també fa referència a l'explotació ramadera, amb guardes de més de dues-centes ovelles i quatre-centes cabres, així com porcs de la raça autòctona mallorquina.

HORT DES TARONGERS

L'obra també explica les principals unitats arquitectòniques de la finca, entre les quals destaquen els molins d'aigua i tot el sistema de conducció i emmagatzematge d'aigua provinent de la font des Ratxo. Zaforteza inclou així mateix una descripció detallada de les cases, de la capella i del jardí.

A mitjan segle XIX es produeixen diverses segregacions de la finca, fins arribar a un total d'unes 130 ha, totes de gran importància agrícola. La decadència d'una classe noble cada vegada més empobrida permet l'aparició d'una nova generació de comerciants i de gent emprendora integrant de la burgesia que, a poc a poc, anirà guanyant terreny en l'aspecte econòmic.

Fins a 1872, la possessió de Galatzó va pertànyer als hereus de la família dels comtes de Santa Maria de Formiguera. Aquest mateix any fou venuda per Vicenç, Francesc i Maria Concepció, germans de Joan Antoni Zaforteza, a Ignasi Fuster i Forteza, de Can Polla, el qual en va pagar 20.000 lliures.

El senyor Ignasi era propietari d'una de les empreses més importants de Mallorca. Va heretar del seu pare una important naviliera dedicada a la importació, distribució i venda de ferro, cotó i diversos productes colonials, així com a l'exportació de productes mallorquins com ara ametles, sabó, aiguardent, conserves, embotits, sabates i fruites. Va arribar a ser elegit senador per les Illes Balears en la tercera legislatura d'Amadeu I.

El 1878, Ignasi Fuster reincorpora a la finca Ca l'Amo en Biel. Dos anys després dona la finca al seu fill Marià Fuster i Fuster -advocat, polític i pintor, veí de Barcelona, ciutat d'on va arribar a ser tinent de batle-, quan aquest va contreure matrimoni. La seva esposa fou Consolació De Fabra i Puig, filla del primer marquès d'Allella. El 1882, a fi d'establir un preu just a efectes d'herència, la possessió de Galatzó va ser valorada en 624.000 pessetes.

IGNASI FUSTER

GRAVAT DEL DIE BALEAREN

També tenim la descripció que realitzà de la finca l'arxiduc Lluís Salvador el 1885, en la qual destaca el seu caràcter agrest i muntanyós i en descriu les cases com a *vastes i modestes*. Això no obstant, quedà impressionat pel sistema de marjades i el conreu que s'hi feia de vinya, noguers, tarongers, etc., per l'explotació dels horts, i per tot el sistema de recollida, conducció i emmagatzematge d'aigua. També quedà sorprès per la quantitat i bellesa de les cabres salvatges que pasturaven per les zones més muntanyoses de la finca.

D'aquesta mateixa època data la renovació de la façana, que defineix actualment el caràcter de les cases. Es tracta d'un revestiment de morter clar amb tota un seguit de pedres incrustades que van configurant motius geomètrics i florals en un estil que alguns autors han denominat «valldemossí».

DETALL DE LA FAÇANA

Galatzó va romandre en mans de la família Fuster durant vint-i-tres anys. El 1903 Aina Roca Arrom comprà la possessió als Fuster, després de ser escripturada per un total de 215.500 pessetes. Aina Roca,

que aleshores tenia 44 anys, ja era la vídua de Joaquim Coll i Castañer, membre d'una important i noble família de Sóller, alguns dels membres de la qual varen ocupar importants càrrecs públics al poble. Una de les seves filles, Maria Coll Roca, es va casar amb Ramon Maroto Moscó i el matrimoni va heretar la possessió el 1917 en morir l'esmentada Aina.

Els Maroto eren una família de la noblesa mallorquina que es va iniciar el 1789 amb el matrimoni de Ramon Maroto González –un militar d'origen toledà– i Francisca De Vilallonga i Ferrandell, hereva del Marquesat de la Cova de Valldemossa, i que després, el 1805, va passar a denominar-se Marquesat de Casa Ferrandell, amb grandesa d'Espanya.

És durant aquesta època, concretament el 1940, i de mans de Maria Coll Roca, que s'agrega definitivament la porció de la font des Quer a la possessió, que també havia heretat de la seva mare, Aina, la qual l'havia comprat l'any 1913 per 2.500 pessetes.

Es reformà també el camí que va des de la carretera des Capdellà-Galilea fins a Ca l'Amo en Biel i d'aquesta cap as Ratxo, i s'establí el repartiment de l'aigua des Ratxo entre ambdues finques. Ambdós fets són el resultat d'uns pactes que es varen escripturar el 1943.

El 1943 la finca passà a mans de Victorio Luzuriaga Iradi –un empresari basc propietari d'una fundició a Sant Sebastià– per unes 594.000 pessetes. A més de la finca de Galatzó, també va adquirir altres propietats, com ara la finca de ses Rotes Velles, a Santa Ponça, i l'hotel Bristol i l'hotel Maricel, ambdós a Cas Català.

VITORIO LUZURIAGA

Les raons que el varen empènyer a comprar la finca varen ser el temor que tenia la família Luzuriaga a què Espanya entràs en la Segona Guerra Mundial, amb els problemes que això podria suposar per a les seves empreses, de manera que va cercar diversificar les seves inversions en unitats de producció agrària fora del

País Basc. La néta del senyor Victorio, Mayen, recorda una paraules del seu avi en referir-se a la compra de Galatzó: «Sin ropa se puede vivir, pero sin comida no».

L'arribada d'aquest empresari basc va suposar un relançament de la finca, amb la construcció d'unes quadres i unes solls que encara es mantenen en l'actualitat. En anys posteriors va canviar la distribució interior de les cases amb la construcció de cinc dormitoris -un per a ell, un altre per a cada un dels seus dos fills i un altre per a les dues nebodes que vivien amb ell-, tres banys -fet no molt habitual a l'època- i una gran cuina. També va reformar la capella.

El senyor Victorio no va entendre mai el concepte d'*amo* tal com s'entenia a Mallorca i això va fer que s'implicàs personalment en la gestió de la finca, encara que només passava a Mallorca temporades curtes. També per aquest motiu va encarregar l'administració de l'explotació al matrimoni Mendizábal, format per Marichu i Juan, ambdós originaris del País Basc. I com que els coneixements del camp mallorquí que aquests tenien eren molt escassos, la gestió de la producció agrícola i ramadera a la fi va quedar en mans de Josep Llabrés, originari de Binissalem, i a qui Victorio havia conegut en una de les seves estades a Mallorca.

LA POSSESIÓ A L'ÈPOCA DE VICTORIO LUZURIAGA

Durant aquesta època, a la finca hi treballaven de forma permanent entre trenta i quaranta persones, entre les quals cal incloure els jornalers que acudien a la recollida d'oliva procedents dels pobles veïns.

La inversió d'aquest nou propietari va permetre millorar la producció agrícola en un moment en què el camp estava entrant en una crisi clara i profunda. Els productes més rendibles de la finca eren les olives, les ametles i les taronges. En l'intent de millorar la rendibilitat va provar altres tipus de cultius, com el de

l'arròs, inundant alguns dels horts propers als molins d'aigua. Tanmateix, l'empresa no va arribar mai a reeixir, encara que Victorio Luzuriaga no va deixar mai d'invertir diners en la finca.

Amb la mort de Luzuriaga el 1960, la finca va quedar en mans de la seva filla, María del Carmen Luzuriaga, i del marit d'aquesta, José Urresti, que la varen traspassar a un dels seus fills, Victorio Urresti, el 1987.

L'escassa rendibilitat del camp en un moment de desenvolupament clar del sector turístic a Mallorca va fer que les inversions dels propietaris es reduïssin a l'indispensable, entre elles la coberta de les cases i la de la tafona. També varen canviar el model de gestió i varen passar a arrendar la finca perquè l'explotàs un tercer, Josep Llabrés, i posteriorment, el 1978, el germà d'aquest, Miquel, que es convertiria en l'últim amo de Galatzó en sentit estricte.

Des de principis del segle XXI l'Ajuntament de Calvià va mantenir contactes amb la família Urresti per comprar aquesta finca, encara que no va ser fins al 16 de maig de 2006 quan se'n va formalitzar la compravenda per un total de 9.000.000 €, essent batle de Calvià Carlos Delgado Truyols.

ADQUISICIÓ DE LA FINCA DE GALATZÓ PER PART DE L'AJUNTAMENT DE CALVIÀ

En l'actualitat la finca pública de Galatzó és un espai únic, on es combinen la investigació, la recuperació i el gaudi del seu patrimoni, des dels valors biogeogràfics i paisatgístics fins als conjunts arqueològics, etnogràfics i arquitectònics.

5. Galatzó, possessió mallorquina

5.1. LA POSSESIÓ DE GALATZÓ

Les possessions han marcat el paisatge agrari de Mallorca des de l'edat mitjana fins a mitjans segle XX, però aquestes no s'han d'entendre exclusivament com un conjunt arquitectònic, en la majoria de casos de gran interès patrimonial, ni tampoc només com una unitat econòmica d'explotació agropecuària d'un territori. Les possessions són el reflex d'una cosa més profunda, d'una manera de concebre el territori, d'organitzar-lo, d'estructurar la societat, de percebre el temps, l'espai i, en definitiva, d'una manera d'entendre la vida.

PANORÀMICA DE LA POSSESIÓ

Hem de cercar l'origen de les possessions en les alqueries i rafals que hi havia a Mallorca durant l'època islàmica. Sobre les restes de molts d'aquests conjunts es varen erigir noves edificacions que en modificaren l'arquitectura original. El record d'aquest origen es conserva en l'arrel

islàmica de noms com Mofarès, Bendinat o Benàtiga, per esmentar alguns exemples només en el municipi de Calvià. Trobam les primeres notícies escrites sobre possessions en documents que daten del segle XIV i que fan referència a propietats d'una considerable extensió. A partir d'aquell moment, i sobretot durant els segles XV i XVI, el terme *possessió* va anar popularitzant-se fins que, en els Estim Generals de 1578, la denominació va quedar perfectament definida com les terres el valor de les quals era major de 1.000 lliures. Les que tenien un valor inferior eren esmentades com a *rafals* (entre 1.000 i 600 lliures) i les més petites com a *sorts* (400-100 lliures).

Abans del boom turístic, el municipi de Calvià tenia una base eminentment agrícola i, a més dels seus dos nuclis històrics (Calvià vila i es Capdellà), la població i l'activitat econòmica del municipi s'organitzaven entorn de les possessions. Calvià comptava amb més de trenta-quatre possessions, entre les quals podríem citar les de Valldurgent, Torà, Benàtiga, Santa Ponça, Peguera, Mofarès, Son Alfonso, Ses Algorfes, o Son Vic Vell.

En el segle XIX, segons l'arxiduc Lluís Salvador, que fa un repàs de les possessions de Mallorca, un 73 % del territori del municipi pertanyia a les possessions, i, el 1863, únicament quatre propietaris –els de Santa Ponça, Bendinat, Galatzó i Peguera– acaparaven el 66 % de les terres de Calvià. Tot això ens dóna una idea de l'enorme pes de les possessions en la vida i economia d'aquest municipi.

A l'hora d'entendre el que era una possessió l'hem d'analitzar en diferents plans, encara que aquests estiguin molt interrelacionats. El primer és de tipus espacial, és a dir, la distribució en el territori de les diferents zones que formen la possessió, entre les quals podem destacar:

- Els conjunts arquitectònics, on trobam les cases dels senyors, les dels amos, i els jardins, trulls, bodegues, graners, estables, solls i altres dependències agropecuàries.

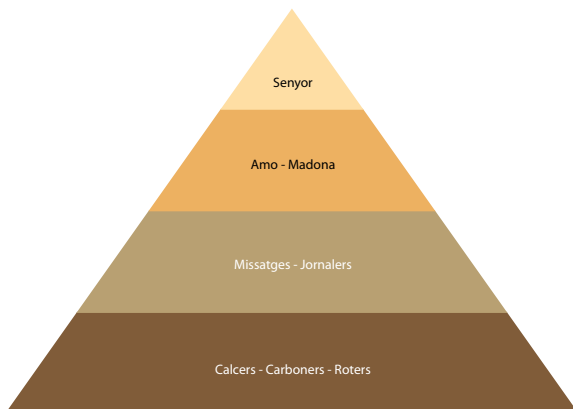

RECREACIÓ DE LA POSSESIÓ (DIBUIX DE VICENÇ SASTRE)

- Les zones d'explotació agrícolamadera, que englobarien des de la zona dels horts fins a la de secà, passant per les zones més marginals, explotades pels roters. També s'hi inclourien totes les àrees en les quals se centrava l'explotació de tipus forestal, com ara l'obtenció de llenya, de carbó vegetal o de calç, sense oblidar els diferents punts de captació d'aigua (*qānats*, fonts, aljubs, etc.).

En aquest pla espacial, tot el territori d'una possessió respon a una concepció unitària entre les unitats arquitectòniques, les diferents zones d'explotació econòmica, els punts de captació i emmagatzematge d'aigua i una xarxa variada de camins, units per senderes.

El segon pla fa referència a l'estructura social. Físicament, tant les unitats arquitectòniques com la distribució i explotació de les terres d'una possessió reflecteixen l'estructura social de l'època en què es varen construir o varen ser intensament explotades. Com veurem en pàgines posteriors, la concepció arquitectònica de les cases reflecteix una divisió molt marcada de la societat. Els senyors, al capdamunt de la piràmide social, ocupen les dependències nobles de les cases, mentre que els roters, que treballaven les terres més marginals i vivien de mala manera en cabanes, se situarien en la base. Entre ambdós, hi ha un espai interrelacionat –des del punt de vista arquitectònic i social– en el qual trobam des de les cases de l'amo fins a les dependències on vivien els treballadors de la finca, o les zones on descansaven els temporers.

PIRÀMIDE SOCIAL DE LA POSSESSIÓ

El tercer pla es temporal. El treball en el camp està molt condicionat pels ritmes anuals i pel pas de les estacions. A cada època hi correspon un conjunt d'activitats, des de la sembra a la recollida del cereal, des de la recol·lecció d'oliva a la d'ametla i garroves, des de la cria d'ovelles fins a la tosa.

La possessió de Galatzó no és aliena a aquests tres plans, encara que continuarem lluny d'imaginar-nos el que en realitat va ser la finca. En efecte, difícilment podrem arribar a percebre l'esforç, les alegries o les penes, és a dir, la memòria de la gent que hi va viure.

5.2. ARQUITECTURA I TERRITORI

La possessió, amb les seves 1.401 ha i 35 a (14.013.500 m² o 1.972,9 quarterades), ocupa la totalitat de la vall del Galatzó i les muntanyes que el delimiten. Espacialment, la finca s'estructura en cinc grans conjunts arquitectònics, que engloben la pràctica totalitat de les activitats que s'hi realitzaven.

El primer està format per les cases, les dependències agropecuàries i el conjunt de molins d'aigua alimentats per la font des Ratxo. Tot això configura el nucli i centre neuràlgic de la possessió.

El segon, tercer i quart conjunt centrarien una part important de les activitats agrícoles: les relacionades amb l'explotació de cereals, oliveres i ametlers. Tots tres conjunts se situen en zones altes i allunyades de les

cases: a la part alta de ses Planes hi trobam el conjunt de les cases de ses Planes, amb un aljub i, una mica més lluny, una era. A la zona nord-est de la vall, a la base de la mola de s'Esclop, hi ha les cases de la planícia de s'Esclop, devora una tanca, i una altra era. Finalment, al sud, als últims vessants de la vall, hi ha la caseta des Tramuntanal, amb una altra era

CONJUNT ARQUITECTÒNIC DE LES CASES

CONJUNT ARQUITECTÒNIC DES TRAMUNTANAL

associada. A cada un d'aquests tres conjunts s'hi accedeix per camins. Això configura una xarxa que recorre tota la finca i que sortint de les cases arriba a cada una d'aquestes unitats.

El cinquè i últim conjunt arquitectònic es localitza a la part més baixa de la vall, a la zona en la qual actualment es conrea l'ametler. Es tracta de Ca l'Amo en Biel, una casa de camp d'una planta i coberta de

doble aiguavés organitzada al voltant d'un pati central.

Relacionat amb aquests elements arquitectònics trobam les diferents zones d'explotació agropecuària de la possessió de Galatzó. A prop de les cases hi ha els horts, amb el cultiu de tarongers i hortalisses. Originalment, a les zones més planes de la vall i en els pendents s'hi trobaven els oliverars, els quals varen ser substituïts a partir del segle XIX per ametlers i garrovers. Únicament a la zona des Tramuntanal encara podem trobar-hi oliveres. En aquesta mateixa zona, a ses Planes i a

CA L'AMO EN BIEL

la mola de s'Esclop, hi queden les evidències del cultiu de cereal, amb eres i una sèrie de marjades que anivellaven el terreny. A les zones més altes i a les més boscoses de l'interior de la vall, en direcció a ses Sínies, es documenten les restes de casetes de carboners i forns de calç, reflex d'una intensa explotació forestal.

FORNS DE CALÇ DE NA LLANERAS

5.3. LES CASES DE LA POSSESIÓ

Les cases de la possessió, ubicades en el centre de la vall, conformen el nucli neuràlgic de la finca. La seva configuració arquitectònica és fruit d'una simbiosi entre les activitats agropecuàries que s'hi desenvolupaven, l'organització social estratificada que hi existia i les contínues modificacions que, al llarg del temps, es varen realitzar sobre el conjunt.

En l'aspecte arquitectònic podem observar un primer nucli on es localitzen els habitatges, la capella, el trull, els estables i una sèrie de dependències d'emmagatzematge agrícola. El segon nucli, separat de les cases principals, està format per unes vaqueries i altres dependències agricolamaderes.

El primer conjunt de les cases de possessió de Galatzó s'organitza al voltant d'un pati central i presenta dos cossos. Un, de tres altures, configura la façana principal i el lateral que mira a l'est. Aquest cos engloba la zona d'habitatges. El segon, de menor altura, se situa en la part posterior de les cases i inclou el trull i part de les dependències agropecuàries. Ambdós cossos s'organitzen a partir d'un pati central, des d'on es distribueix l'accés a les diferents dependències.

ALÇATS DE LA POSSESIÓ

F. 2000

DETALL DE LA FAÇANA DE LES CASES

La **façana principal** està formada per un gran cos longitudinal de tres altures, que s'adapten al pendent del terreny. En la planta baixa hi ha dos portals: un central de mig punt que configura el portal forà i dóna accés al pati interior, i un altre amb llinda, localitzat en l'extrem est, que es correspon amb l'entrada a la capella. Entre ambdós portals hi ha diverses finestres amb llinda tancades amb reixa. A la planta noble hi ha un seguit d'obertures, dues de les quals de major mida i amb balcó de ferro forjat. Entre aquestes dues obertures hi ha un rellotge de sol vertical declinant datat el 1688. A la planta superior s'observa una fila d'obertures rectangulars de menor mida alineades amb les anteriors. Tota la façana és paredada, amb referit emblanquinat i decoració realitzada amb incrustació de còdols, tècnica decorativa coneguda popularment com brodat de pedra. El joc decoratiu de les pedretes recau sobretot en els dos portals i en les finestres, amb la presència de motius geomètrics i florals. A la vegada, aquesta decoració permet la divisió de la façana en tres trams verticals, separats per una franja amb dues línies de triangles amb un punt central. La resta d'elements decoratius es distribueix al voltant de les obertures en forma de bandes de rombes, amb un punt central. A cada cantonada hi ha una flor de lis. La decoració es repeteix al voltant del

portal de la capella, amb dues hídries sobre la llinda, al voltant de la rosassa, on es documenta una garlanda vegetal, i també sobre el portal d'accés, on es localitza una franja rectangular amb dues bolles als extrems. Al centre es pot llegir una inscripció que data de 1680.

La **façana lateral** es caracteritza per la presència d'un porxo embigat sostingut per pilars poligonals que cobreix l'arrencada del camí de ses Sínies i genera una terrassa a la

FAÇANA EST

planta noble. En aquesta façana es repeteix la decoració ja descrita en la principal.

Al **cos posterior**, també organitzat al voltant del patri central, s'hi localitza el trull, de tres altures, amb les diferents dependències agropecuàries. S'hi accedeix pel pati interior, encara que des de la façana posterior es pot accedir a la segona planta del cos. La zona dels magatzems té dues altures, amb portes i finestres amb llinda de diverses mides. A la planta superior hi ha una fila de finestres no alineades amb les de la planta inferior.

VISTA DELS RENTADORS, SALES DEL COR I FUSTERIA

La **façana del lateral oest** té una sola altura i presenta un arc escarser a cada costat que permet l'accés a un garatge i a una segona dependència. En el centre s'observa una obertura amb llinda sostinguda sobre tres pilars amb llinda motllurada. Aquesta estança era l'antic safareig. Sobre aquest cos hi ha una terrassa amb balustrada de pedra.

CAPELLA

El pati interior està empedrat i s'hi observa un coll de cisterna circular en el centre amb una pila cònica adossada al lateral. Les cobertes dels cossos de l'edifici són inclinades, amb diferent orientació. Totes són de teula àrab.

La capella té accés des d'un portal amb llinda situat a la part est de la façana principal. A l'interior s'observa una coberta plana i planta longitudinal dividida en tres trams, marcats per pilastres de pedra. El primer

tram, al costat de l'accés, té un cor elevat amb balustrada de fusta. Al mur s'obre una rosassa que data de 1952, any en el qual es va fer l'última reforma de la capella. El segon tram correspon a la nau. El tercer ocupa l'absis, amb capçalera plana, en la qual s'ha construït un retaule. A cada costat hi ha un portal que dona pas a la sagristia, situada en una estança posterior més elevada.

TRULL

El trull se situa en el cos posterior i lateral, al qual s'accedeix des del pati interior mitjançant un portal amb llinda situat a l'extrem dret de la façana posterior. Es tracta d'un cos de planta longitudinal amb tres altures, on una única obertura en cada façana permet la il·luminació i ventilació del conjunt. Al mur posterior del trull hi ha un aljub que hi subministrava l'aigua per fer-lo funcionar. També hi ha una obertura a la part superior, amb accés des d'una rampa per introduir les olives dins el recinte. La coberta és d'un aiguavés amb

travessers de fusta i el paviment té dos nivells salvats per un esglaó situat després del forn. A l'interior del trull es conserven alguns elements del procés de premsat, tot i que n'hi ha d'altres, com la premsa de biga, que han desaparegut. Així i tot, es conserven les cuixeres inserides en ambdós costats. Al costat de l'entrada es localitza un fumeral i una cuina econòmica. En el centre de la nau hi trobam un forn; després hi ha una premsa hidràulica, de la marca Rodes Hermanos SA, que conserva tots els elements. **El molí de sang** està situat després de la premsa. Al mur situat en el lateral del molí hi ha dos magatzems coberts amb volta de canó. Un d'ells està dividit interiorment en dos mitjançant un mur de marès. En una habitació situada a l'exterior del trull hi ha la botiga de l'oli, amb les piques per fer-ne la tria, el reposat i l'emmagatzematge definitiu.

Davant l'habitatge principal hi ha dos jardins privats. Tanquen la carrera mitjançant una pareteta de mig metre sobre la qual es disposen uns pilars

quadrats rematats per hídries de fang cuit. En el centre hi ha dos pilars que sostenen el reixat metàl·lic. A l'interior hi ha el primer jardí, d'estil francès, probablement datat el 1804, moment en què hi va haver pluges importants que arrossegaren les terres de cultiu. La vegetació es distribueix en jardineres de formes variades i sinuoses, fetes amb pedres. En el centre del jardí s'hi pot observar una font de planta circular amb una escultura central. Al voltant de la font hi ha uns bancs de pedra. En la part posterior hi trobam un segon jardí, d'estil anglès. Hi destaca la presència d'un llac artificial amb forma de ronyó.

L'aljub de les cases està situat a la part posterior i subministrava aigua al trull. Té adossada la rampa per introduir les olives a l'interior del trull. Presenta una planta longitudinal amb coberta de volta de canó.

JARDÍ (DETALL DE LA FONT)

A continuació trobam els **sestadors**, de planta longitudinal, que s'adossen al mur lateral oest del nucli central. Els murs són de marès, amb ampliacions de carreus de gres. S'hi observa una obertura formada per un arc escarser en un dels laterals i una porta amb llinda a l'altre lateral, a la qual s'accedeix des d'una rampa frontal.

SESTADORS

Finalment, a la part més occidental, hi trobam el **sistema hídric** de la font des Ratxo i els molins fariners, la descripció detallada dels quals pot trobar-se en l'itinerari de ses Planes que inclou aquesta guia.

El segon nucli arquitectònic, situat a un centenar de metres de distància de les cases, està

SOLLS

format per les vaqueries, de planta longitudinal, que s'em-placen sobre una terrassa per salvar el pendent del terreny. Tenen una coberta plana i a la façana frontal s'hi veu una filada de finestrons que hi donen ventilació i il·luminació. Davant el mur hi ha un porxo pla sostingut sobre pilars quadrats, disposats sobre una pareteta. A la terrassa superior el tancament és similar a l'inferior. Els pilars estan rematats amb una piràmide. Els murs són de maçoneria, amb decoració de còdols en el revestiment, igual que a l'habitatge.

çoneria, amb decoració de còdols en el revestiment, igual que a l'habitatge.

5.4. TEMPS I FEINES

Tot l'espai físic descrit fins ara no assolix tota la dimensió que cal si no tenim en compte les persones que el varen crear, que el varen habitar i que, amb el seu esforç, varen fer d'aquesta finca una de les més importants de Mallorca.

CAMP DE CONREU

En el camp, les tasques i els períodes de descans estan molt relacionats amb el cicle vital de les espècies que s'hi crien i conreen. Tant és així que moltes festes cristianes es corresponen amb celebracions paganes dels moments més assenyalats de l'esmentat cicle.

Les possessions, com a vertebradores d'un espai que es conrea, no són alienes a aquests cicles ni als ritmes que marquen.

Per això, la vida en una possessió ve determinada per les tasques que s'han de realitzar en cada una de les estacions de l'any.

A la primavera, a la possessió de Galatzó el treball se centrava en atendre els camps sembrats de cereals i en plantar els horts d'hortalisses, horts que en determinades èpoques varen arribar a ser molt extensos i representaven una part important de la producció de la finca. A l'hort es plantaven des d'hortalisses, tomàtiques, pebres, enciams, melons, cogombres, etc., fins a cigrons. El mes de maig també era l'època de llaurar els camps que no estaven sembrats i que s'havien de sembrar a la tardor. Es tractava de remoure'n i airejar-ne la terra.

La finca de Galatzó també tenia molta diversitat de bestiar, principalment ovelles i cabres, i també s'hi pot esmentar la presència de porcs i bous i un bon nombre d'aus, com ara gallines, ànneres, oques i, molt especialment, una important cria de galls dindis.

La cria de cada una d'aquestes espècies requeria la dedicació contínua de porquers, vaquers, indioters, pastors, etc. Més enllà de l'atenció diària que requerien les ovelles, destacava, en els primers dies de juny, la feina de tondre-les. En aquells dies, homes vinguts des Capdellà, amb el pastor, el seu ajudant i diversos missatges, recollien totes les ovelles que pasturaven per la muntanya i les baixaven a les cases, on es feia la feina de tondre. En aquesta tasca podien treballar-hi fins a una desena d'homes.

VAQUERIA

GUARDA D'OVELLES

Amb l'arribada de la calor i de l'estiu augmentaven les tasques a realitzar. Era una de les èpoques de l'any en la qual el ritme de treball era més intens. Entre les tasques pròpies de començaments de l'estiu cal destacar-ne la sega dels camps de cereal, ubicats a les zones altes de la finca, com ara ses

FEINA D'ESPOLSAR AMETLES

Planes, es Tramuntanal i sa mola de s'Esclop. Era un treball dur, al sol. A banda de segar, s'havien de lligar els feixos de palla per fer la garbejada. Part del treball es feia a trenc d'alba, no sols per evitar la calor sufocant de l'estiu sinó també perquè, una vegada segada, l'espiga no romangués moltes hores al sol. Recollits els feixos,

eren traslladats a cada una de les eres de la finca per separar el gra de la palla. El dia que començava la trilla era conegut com el dia del batre. Amb el trill o el carretó de batre, es feien diverses voltes a l'era i, després, mitjançant el ventejat, es llançava la palla a l'aire en direcció contrària al vent per separar-ne el gra, que era traslladat als molins i convertit en farina.

En els mesos d'agost i setembre es feia la recollida de la garrova i de l'ametla, productes que eren emmagatzemats a les dependències de les cases per ser venuts posteriorment. En molts de casos, els jornalers i jornaleres que recollien les ametles i garroves provenien del poble des Capdellà. Aquesta feina permetia als jornalers completar l'economia familiar. Durant la collita, aquests dormien a les cases de possessió, si bé la manutenció corria al seu càrrec. Després d'una jornada feixuga, molts, entre ells els més joves o els més majors, es dedicaven a esclovellar les ametles.

Al costat de les activitats pròpiament agrícoles, a Galatzó també hi destacava la producció de carbó vegetal. En el conjunt de la finca s'han localitzat més de desset ranxos de carboner, amb sitges de diferents tipologies, casetes i, en alguns casos, forns per cuinar. Aquests conjunts se situen en els pendents de les muntanyes, en zones que antigament eren molt frondoses, circumstància que en facilitava l'explotació. Els carboners solien passar bona

CARROS PER TRANSPORTAR ELS TREBALLADORS A LA FINCA

part de la primavera i de l'estiu produint carbó vegetal, que venien als pobles durant els mesos freds. Els propietaris o els amos de la possessió els assignaven una parcel·la o ranxo amb una zona boscosa, que els permetia proveir-se de llenya. Muntaven la pira de llenya sobre una plataforma empedrada o de terra batuda denominada sitja i a prop hi construïen petites cabanes de pedra en sec i una coberta cònica de càrritx. Això els permetia romandre-hi tot el temps que durava la combustió de la pira i tenir cura que el foc consumís lentament la llenya i es convertís en carbó vegetal.

SITJA DE LA ZONA DE SES SÍNIES

Paral·lelament a aquestes tasques, a Galatzó també es va treballar molt intensament en la producció de calç. En moltes de les zones baixes dels comellars de Galatzó hi trobam forns de calç. Aquesta ubicació específica els permetia obtenir fàcilment la pedra calcària i la llenya, matèries primeres imprescindibles per fabricar calç. El temps de realització d'una tanda de calç durava aproximadament un mes: una setmana per carregar el forn, una altra per a la cocció, que era continua durant les 24 hores del dia,

FORN DE CALÇ A L'ITINERARI DE SES SÍNIES

una tercera perquè es refredàs i una última per descarregar-lo. En funció del nombre de forns, podien arribar a treballar-hi fins a una dotzena de persones, dirigides pel mestre calciner. Durant el temps de treball, els jornalers, que estaven sempre al costat dels forns, moltes vegades s'instal·laven en abrics o coves, o construïen petites

cabanes de pedra en sec amb coberta vegetal.

La tardor suposava l'inici dels treballs de sembra dels camps que prèviament havien estat llaurats i deixats en guaret. Era una de les tasques més importants de l'any, ja que bona part de l'economia de la finca depenia d'una bona collita. Era també un dels moments propicis per anar a cercar bolets i a caçar tords i cabres salvatges, activitats molt importants a la

LES MATANCES

finca de Galatzó. Era també l'època de la matança del porc i de l'elaboració d'embotits, sobrassades i altres productes, amb tot el ritual festiu i social que hi anava associat, productes que després es consumien al llarg de tot l'any.

Amb el fred hivernal arribava el moment de podar els arbres, especialment les oliveres, els ametlers i els garrovers, així com d'empeltar els arbres fruiters. La poda dels arbres tenia certes regles relacionades amb els cicles lunars i es feia en lluna nova o vella en funció del tipus d'arbre o de la destinació de la llenya, per evitar el corc o que la fusta es podrís. Els arbres fruiters, en canvi, es podaven en dies més temperats, per evitar que les gelades els perjudicassin. Era també el moment de sembrar als horts alls, cebes, faves o pèsols, o de recollir el càrritx, que era utilitzat en la fabricació d'objectes de cistelleria durant les vetlades d'hivern. Emperò una de les activitats més importants de l'hivern era la recol·lecció de l'oliva i l'elaboració d'oli, un dels conreus que més riquesa va aportar a la finca de Galatzó. Feien la collita les collidores que venien del poble proper des Capdellà, les quals, moltes vegades, dormien a les cases de la possessió.

Amb la recol·lecció de l'oliva s'iniciava la producció d'oli al trull de la finca. Primerament l'oliva es col·locava en els esportins per premsar-la i treure'n l'oli. Després d'aquest primer oli, que era el de millor qualitat, s'afegia aigua bullent per extreure un segon oli. L'oli era dirigit a les basses de deposició, on se separava de l'aigua, que es dipositava en

PRIMERA REGADA DESPRÉS DE SEMBRAR

FEINES DE PODAR

un altre dipòsit situat en un nivell inferior i des d'aquest es tornava a conduir a un tercer dipòsit, on l'aigua negrenca, anomenada molinada, era ja inservible.

Paral·lelament als treballs comentats, al llarg de l'any també es realitzaven contínues tasques de reparació de les cases i de les estances agropecuàries, i es reparaven, amb la tècnica de la pedra en sec, les marjades, les bardisses

i els camins, per facilitar les tasques agrícoles de la finca.

Tots aquests treballs reunien al llarg de l'any a la possessió de Galatzó un bon nombre de persones, la qual cosa enriqueix la vida social de la finca. Durant els treballs i en les vetlades de descans es contaven rondalles i es cantaven cançons que alleugerien la feixugor de les jornades laborals. Aquests costums han permès que, entorn de les tasques agrícoles del camp mallorquí, existeixi una llarga tradició de cançons, dites, refranys i gloses, que enriqueixen una manera, avui ja desapareguda, de concebre el temps de lleure i la vida.

Com a colofó a aquesta descripció de les tasques realitzades a la finca, és important assenyalar que avui dia, com a part important del projecte «Galatzó per a tots», es mantenen, es recuperen i fins i tot s'introdueixen noves activitats a l'entorn de l'explotació agrícolamadera de la finca, a fi de recuperar-ne paulatinament els usos

GRUP DE TREBALLADORS DE GALATZÓ

PROCESSÓ DE SANT SEBASTIÀ (1950)

tradicionals.

La finca pública Galatzó necessita integrar entre els seus valors fonamentals tots els relacionats amb el treball i les tasques tradicionals d'una possessió de la serra de Tramuntana, i incorporar, així mateix, noves tècniques basades en la sostenibilitat, tècniques que s'han de desenvolupar de manera que puguin ser compatibles amb

els altres usos que es van implementant a la finca i que han de contenir un factor didàctic i de difusió de cara a les noves generacions. Això, sens dubte, farà que el projecte sigui totalment compatible amb els objectius marcats en les seves línies estratègiques d'actuació.

És tasca de tots que les noves generacions no oblidin el llegat de feina, punt d'honor i esforç que molts de pagesos varen deixar a la finca pública de Galatzó.

6. Mites i llegendes

6.1 EL GALATZÓ: ENTRE MITES, LLEGENDES I PAISATGES LITERARIS

L'espectacular orografia de la zona, amb el puig de Galatzó dominant tot el paisatge, ha estat, juntament a la llarga història de la possessió i dels seus habitants, una font d'inspiració constant per al naixement de llegendes d'origen popular. El seu magnetisme també es reflecteix en l'obra d'escriptors i poetes com Miquel Ferrà i Juan, Miquel dels Sants Oliver, Maria Antònia Salvà, Guillem Colom i Ferrà, Joan Antoni Zaforteza, Josep Maria Quadrado o Carlos Garrido.

Tot això ha fet del Galatzó una muntanya màgica i misteriosa en el subconscient i en l'imaginari popular i una interessant referència literària en el món de les lletres mallorquines.

VISTA DEL PUIG DE GALATZÓ I LES CASES

6.2. EL COMTE MAL

La major part de mites i llegendes entorn de la possessió de Galatzó se centren en la figura del comte Mal. Històricament el comte Mal va ser Ramon Burgues-Zaforteza Pacs-Fuster de Villalonga i Nét, segon Comte de Santa Maria de Formiguera i senyor de les antigues cavalleries d'Hero, Santa Margalida, Alcudiola, Maria, Puigblanc, Castellet i Tanca, i de

l'alqueria de Galatzó. El segon comte de Santa Maria de Formiguera va néixer el 15 d'agost de 1627 i va morir el 26 d'octubre de 1694. Durant la seva vida va mantenir un seguit de litigis amb la Universitat i els veïns de la vila de Santa Margalida relacionats amb el manteniment de drets d'origen feudal (jurisdiccions civils i criminals), així com sobre el domini directe

i pagament de delmes de les viles i habitants dels seus dominis. Aquestes actuacions, juntament amb alguns abusos vers la població, varen fer que Ramon Burgues-Zaforteza adquirís mala fama entre els habitants dels seus dominis, fama que es va mantenir després de la seva mort en el record popular.

ESCUT DEL COMTE MAL

GRAVAT QUE REPRESENTA EL COMTE MAL

Tanmateix, més enllà de la figura històrica, serà la recuperació idealitzada d'aquest personatge i d'un temps passat per part d'escriptors com Joan Antoni Zaforteza, Josep Maria Quadrado o Guillem Colom, en un ambient literari dominat pel Romanticisme, la que construirà el mite i la llegenda del comte Mal.

Les semblances amb una altra figura mitificada, el comte Arnau de Mataplana, a Catalunya, així com els paral·lelismes en la vida i actes d'ambdós personatges,

amb l'intent de submissió de les viles i habitants dels seus dominis als seus privilegis feudals, avalen aquesta idea d'una construcció idealitzada i mitificada de Ramon Burgues-Zaforteza com a comte Mal.

Tanmateix, i molt més enllà de la construcció del personatge a partir de la figura històrica, el cert és que el comte Mal i les seves aventures ens permeten descobrir un Galatzó ple de racons, de llegendes i de misteris.

Nombroses són les històries entorn de la figura del comte Mal recollides en diferents obres literàries. Citem-ne *Las bodas del Conde Malo*, que va compondre José Maria Quadrado en 1842, la rondalla recollida a Puigpunyent per Mossèn Antoni Maria Alcover, que cita l'arxiduc Lluís Salvador en el seu volum de rondalles populars sota el títol «El Pastor de Galatzó», o l'obra del poeta Guillem Colom *El Comte Mal. Poema en dotze cants. Les aventures del Comte Mal*. També es varen mantenir vives aquestes històries en el cançoner popular. Algunes, que han estat recollides en el *Cançoner popular de Mallorca* de Miquel Ginard Bauçà, eren cantades fins no fa molts d'anys en pobles com Santa Margalida, Maria de la Salut, Puigpunyent, Galilea, Calvià, es Capdellà o s'Arracó.

A continuació reproduïm alguns fragments d'aquestes obres, que ens mostren el comte Mal com una figura malvada, venjativa i molt despietada amb els habitants dels seus dominis:

Colom i Ferrà, Guillem: *El Comte Mal, poema en dotze cants*

Cant dotzè:

*Mes, on cobra la llegenda
sa cruesa més horrenda
és al fons de les muntanyes i alzinars de Galatzó,
on el voltor encara escura
claps de morta carnadura
i ossos sense sepultura
d'aquells valents que afrontaren els furors del seu senyor.*

Cant dotzè:

*Així el comte corre i pena
pels seus pecats sense esmena,
per la sang en va vessada, per l'amor que no pagà.
I en son cavall que flameja
el seu cos crema i sangueja,
i amb el seu dolor passeja
tots el dolors i les llàgrimes de l'avui i del demà.*

*Així el comte corre i crema
i en la seva angoixa extrema
per la muntanya i la plana, per la vila i la ciutat*

*la seva ànima mai lassa
és el lament de la raça,
és l'angúnia, que mai passa,
és el vell dolor dels segles fet caliu d'eternitat...*

La cançó popular del comte Mal, variant mallorquina, recollida a Puigpunyent, se situa en la possessió de Galatzó i ens parla de les aparicions del comte Mal a la seva esposa després de mort. Diu el següent:

*Què vetlau tota soleta, muller lleial?
Què vetlau, tota soleta, mon desigual?
Jo no vetl tota soleta, mon comte Mal,
Jo no vetl tota soleta, ai, mon Déu val!
Qui teniu per companya, muller lleial?...
Déu i la Verge Maria, mon comte Mal...
On teniu les vostres filles, muller lleial?
Dins l'estudi són qui dormen, mon comte Mal...
Les me voleu deixar veure, muller lleial?...
Vós les me retgiraríreu, mon comte Mal...
Amb què les retgiraria, muller lleial?
Amb les flamades de foc, mon comte Mal...
Què és lo que duis en els ulls, mon comte Mal?...
Males coses que he mirades, muller lleial...
Què és lo que duis en els ulls, mon comte Mal?
Males coses que he olorades, muller lleial...
Què duis vós a les orelles, mon comte Mal?...
Males coses que he sentides, muller lleial...
Què és lo que duis en el nas, mon comte Mal?...
Mals pensaments que he tenguts, muller lleial...
Què és lo que duis als jonolls, mon comte Mal?
Mal ajonollat que he estat, muller lleial...
Què és lo que duis en els peus, mon comte Mal?
Males passes que he donades, muller lleial...
Jo sent renous de cadenes, mon comte Mal...
Aixó són els meus cavalls, muller lleial...
Los voleu donar civada, mon comte Mal?...
Ells no viuen de civada, muller lleial...
Me voleu dir de què viven, mon comte Mal?...
D'animetes condemnades, muller lleial...
El gall canta, i no te'n vas, mal esperit?
El gall canta, i no te'n vas? Ja és mitjanit!*

*Digau per on he d'eixir, muller lleial...
Per allà on sou entrat, mon comte Mal...
Per les juntes de les portes, muller lleial,
Per les juntes de les portes, món desigual!*

La narració «El pastor de Galatzó», recollida per l'arxiduc Lluís Salvador en el seu llibre *Rondalles de Mallorca* (1895), diu així:

Un pastor des comte Mal no li tenia molta correspondència, i es comte picat li vadir:

—Mira que moriràs i no sabras a on.

—Ja ho sabré ja, a on sevulla em matin jo ho sabré.

Un dia l'agafa es comte i tres o quatre més des seus, i el se'n duen amb sos ulls tapats i es comte va dir a els altres que l'acompanyaven que no fessen gens de renou perquè no sabés per on passava. Però es pastor, que me diràs! Quan era un modo de carreró que hi havia devora ses cases els va dir:

—Ara he passat es carreró de ses cases.

Quan varen esser més envant, el comte li digué:

—Aquest pic no l'endevines.

I el duien pes collet de ses Egos a tirar-lo dins s'avenc de s'esquena d'ets Ases. I, que me diràs! Ell digue:

—Mentres no me taieu es cap abans de tirar-m'hi jo sabre per on tenc de sortir i seré a ses cases de Galatzó primer que voltros, perquè s'avenc a on me duis a tirar surt a una cova de dins es camp de ses Sínies, que voltros no la sabeu.

Es comte, veient que tot ho endevinava i que no les podia haver amb ell, digué:

—Tanmateix jo faré sa meua qualque dia; destapau-lo i que se'n vaja.

Es cap des temps, un altre dia es pastor va dir an es comte:

—Senyor comte ¿Vol que anem a veure s'avenc d'es puig d'es Caragol?

—No vull anar enlloc amb tu, li digué es comte, perquè hi veus més amb sos ulls tapats que jo amb sos ulls oberts.

I ja no el volgué matar ni li digué res mai més.

Més enllà de les referències literàries, el Galatzó guarda racons on la figura del comte Mal és molt present. D'entre aquests espais carregats de llegenda, voldríem destacar-ne s'Argolla, el Cor o sa Petjada des Cavall.

Al llibre *El Comte Arnau (i el Comte Mal)*. *Tres rutes literàries*, de Camps i Soldevilla, es narra un dels capítols més famosos referits a les llegendes del comte Mal. Se'ns hi parla dels ajusticiaments que el comte impartia als seus enemics i súbdits. Els esmentats ajusticiaments es realitzaven a s'Argolla i al coll d'en Debadés. En el primer es conserva una zona amb dues pedres foradades on, segons la llegenda, els ajusticiats eren lligats a una barra que s'incrustava en ambdós forats i d'aquesta forma patien les tortures i càstigs impartits pel comte Mal. Els torturats de major rang eren conduïts a s'Argolla, mentre que els de menor estatus eren conduïts a sa font d'en Debadés, on també sofrien les tortures exercides pel comte Mal i els seus botxins.

A les mateixes cases de Galatzó trobam racons associats a la llegenda d'aquesta figura mitificada. Entre ells, potser el més il·lustratiu és una pedra en forma de cor que es troba a la paret posterior dels estables del cos oest. Es tracta d'una pedra incrustada al mur que recorda la forma d'un cor i que du un dibuix en forma de creu repussada. Segons la llegenda, es tracta del cor del comte Mal. Pel que sembla –seguim amb la llegenda– una vegada mort, el seu cor, en forma de pedra va aparèixer a les cases de la possessió.

PEDRA QUE REPRESENTA EL COR DEL COMTE MAL

Abunden en la possessió de Galatzó les històries sobre aparicions del comte després de mort. En podem destacar les declaracions atribuïdes a la comtessa, segons les quals, després de mort, el comte havia anat a visitar-la. Per evitar les visites, la comtessa va fer col·locar al capellà del poble una creu a les golfes, amb la qual cosa les aparicions varen cessar. També es diu que el comte cavalcava amb el seu cavall pel Galatzó i que, en una d'aquestes incursions espectrals, el cavall va relliscar. Per això, a la façana

de les cases, a la zona propera a la capella, encara es veuen les empremtes de les peülles del cavall fruit d'aquest succés. Contenen les llegendes que en les fredes nits d'hivern, quan només se sentia el vent i el renou dels animals,

el comte Mal cavalcava per les muntanyes de la possessió.

Fruit de totes aquestes llegendes, en ocasions els amos de Galatzó tenien problemes a l'hora de contractar jornalers, els quals, espantats per les aparicions del comte, renunciaven a treballar a la finca.

PETJADA DEL CAVALL DEL COMTE MAL
A LA FAÇANA DE LA FINCA

FRANÇOIS ARAGÓ

6.3. FRANÇOIS ARAGÓ

Al costat de la figura de Ramon Burgues-Zaforteza, comte de Santa Maria de Formiguera, un altre dels personatges importants relacionats amb el Galatzó va ser l'investigador François Arago. Nascut al Rosselló francès, aquest estudiós va anar al Galatzó a la primavera de 1808 per dur a terme mesuraments sobre el meridià de París. Amb aquest objectiu es va instal·lar al cim de s'Esclop, on encara es conserva la barraca de pedra en

sec que va fer construir per enllestir el treball científic que li havia estat encarregat.

L'any 1808 va ser una època convulsa per a Espanya, a causa de la guerra amb França. En aquest context, conta la llegenda que Arago treballava amb tranquil·litat quan, el 27 de maig de 1808, varen arribar a Mallorca les notícies de l'aixecament contra les tropes

CASETA DE FRANÇOIS ARAGÓ A S'ESCLOP

napoleòniques. Aquestes notícies, juntament amb la decisió de l'oficial napoleònic Berthémei de traslladar l'armada francoespanyola de Maó a Toló, varen indignar l'opinió pública, que es va aixecar amb violència contra l'oficial i contra tot francès que hi hagués a Mallorca. Les feines d'Aragó amb estris òptics a dalt de la muntanya de s'Esclop varen servir d'excusa per acusar-lo d'espia de Napoleó i de seguida es va mobilitzar un grup d'homes armats per arrestar el presumpte espia.

Aragó es trobava al cim de s'Esclop quan el patró de vaixell Damià, que pertanyia a l'equip científic francès que feia els mesuraments, li comunicà la notícia que pujaven a arrestar-lo i que la seva vida corria perill. A fi de passar inadvertit, l'astrònom francès es va disfressar amb indumentària tradicional mallorquina i, juntament amb el patró Damià, va baixar a tota velocitat del cim. Pel camí es varen topar amb l'expedició que anava a cercar-lo, però els coneixements de mallorquí de François Aragó li varen permetre passar inadvertit als seus perseguidors i va poder continuar la seva ruta de fugida cap a Ciutat.

6.4. ALTRES LLEGENDES

Als pobles des Capdellà, Puigpunyent i Galatzó s'ha conservat la mateixa narració sobre els propietaris de les finques de Galatzó (Calvià), Son Net (Puigpunyent) i Son Fortuny (Estellencs), que es reunien en una taula redona al cim del puig de Galatzó, de manera que cada un d'ells menjava devora els altres propietaris sense sortir de la seva finca.

També es comenta que, en el pendent nord del puig, alguns dies d'hivern es reuneixen nombroses serps atretes per una força desconeguda i que hi romanen una bona estona carregant energia de la muntanya «màgica».

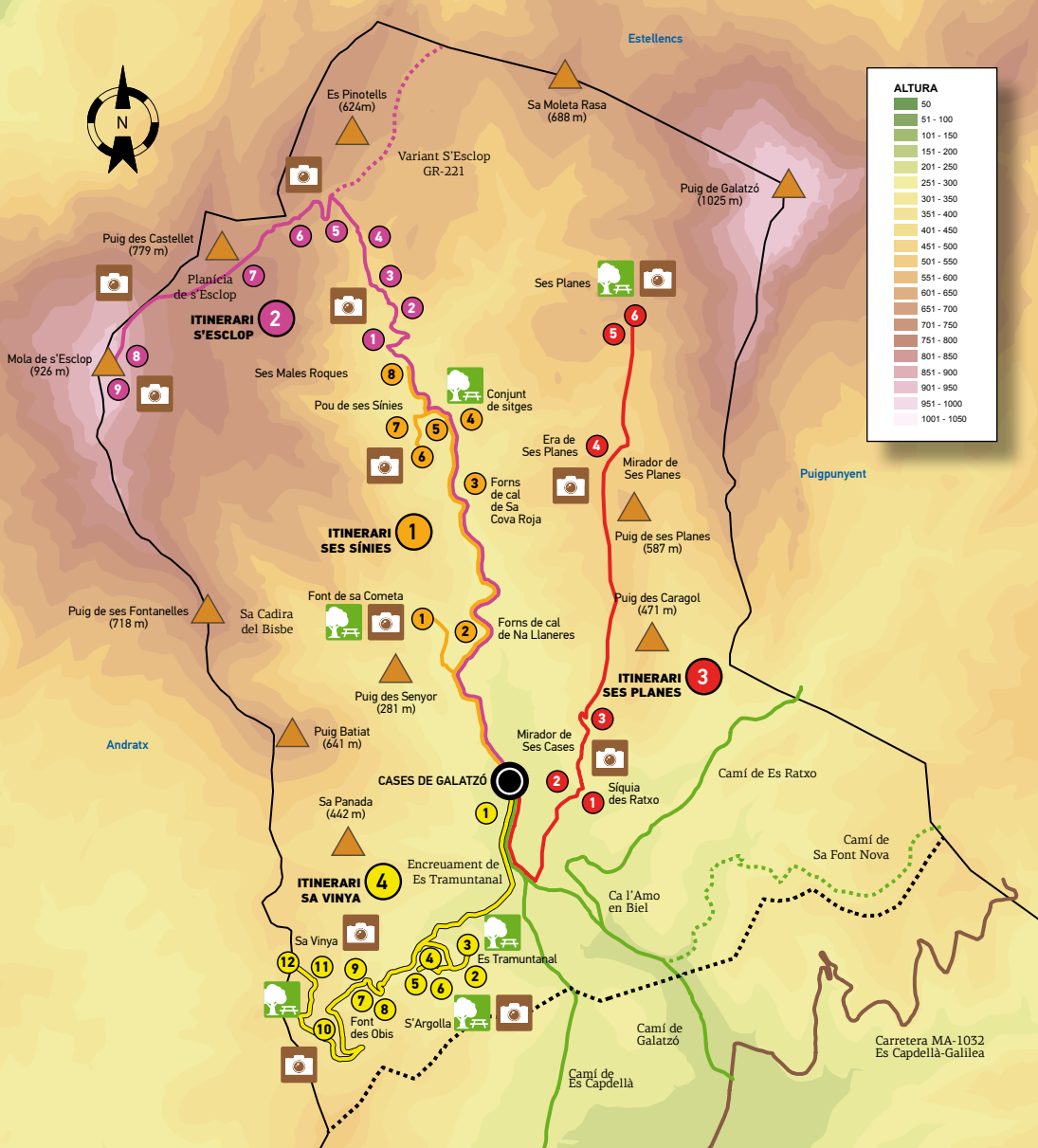
Moltes persones que han visitat al llarg del temps la finca de Galatzó i n'han escalat els cims escarpats parlen del magnetisme d'aquestes muntanyes. Fins i tot la tradició diu que si es puja per l'escarpat vessant nord és fàcil caure en un procés depressiu, que sol minvar i desaparèixer en descendir pel pendent sud.

Algunes d'aquestes llegendes, inclosa la del comte Mal, es detallen i expliquen de forma magistral en el capítol III de l'obra de Carlos Garrido *Mallorca Màgica*.

Part II

Itineraris de la finca de Galatzó

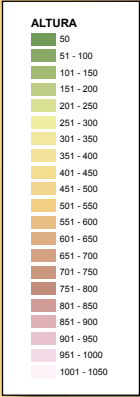
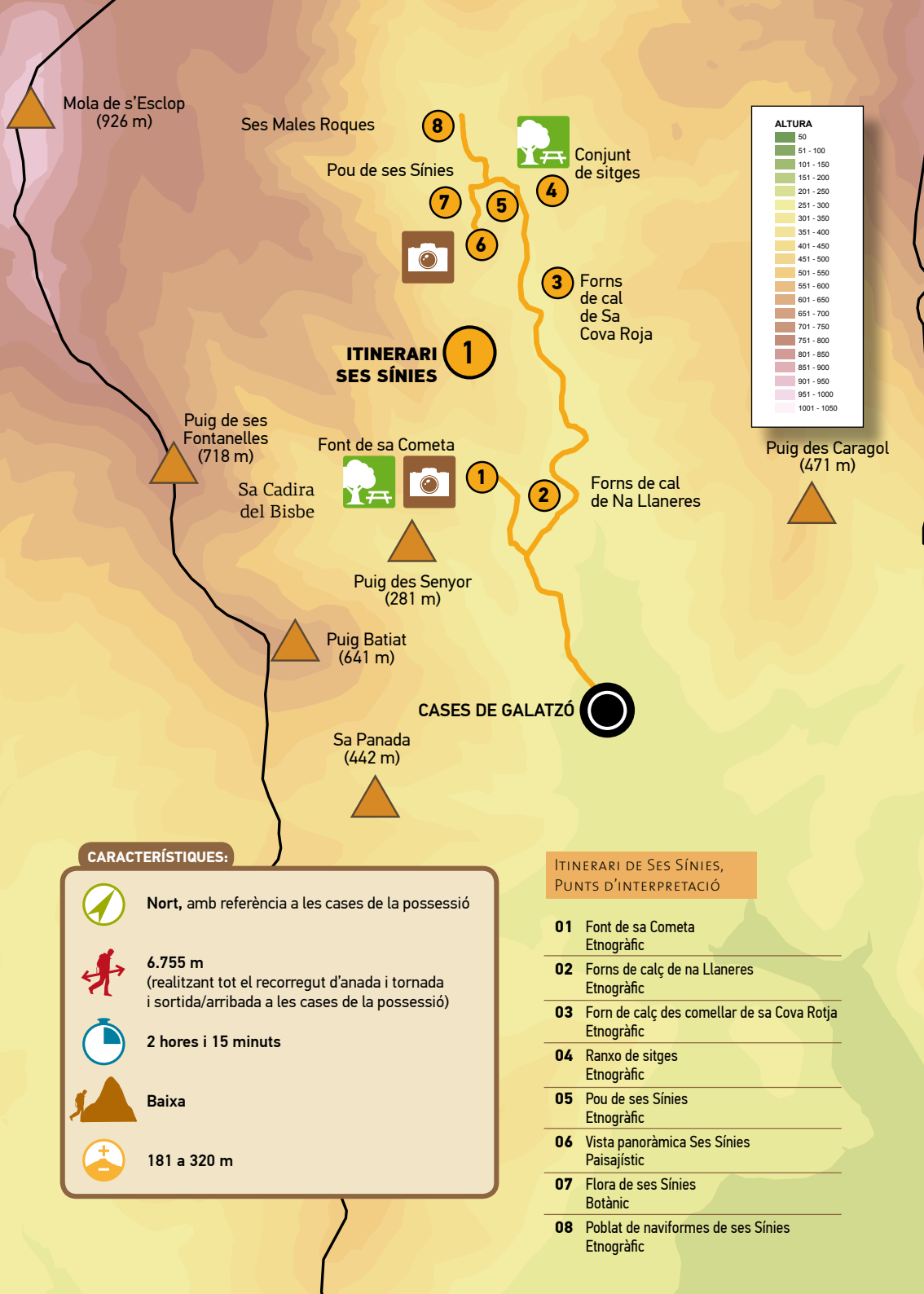
7.1. ITINERARI 1: SES SÍNIES

DESCRIPCIÓ GENERAL DE L'ITINERARI I DELS SEUS VALORS I ELEMENTS PATRIMONIALS

Aquest itinerari destaca pel seu valor paisatgístic, arqueològic i etnogràfic. El recorregut s'inicia a les cases de la possessió i discorre en direcció nord, paral·lel al torrent del Galatzó, i acaba a la font denominada ses Sínies, font que brolla tot l'any i en la qual no és estrany trobar-hi fauna que hi abeura. Com a itinerari didàctic és un dels millors de la finca. En un passeig d'una mica més d'una hora hi trobam zones de conreu tradicional, bosc mediterrani, impressionants vistes dels cims de la finca, fites etnogràfiques (mines d'aigua, forns de calç, sitges, fonts, etc.), una zona de descans molt còmoda i nuclis arqueològics de gran nivell entorn dels naviformes de ses Sínies, sense oblidar que al final de l'excursió s'inicia una ruta de més dificultat que connecta amb la mola de s'Esclop. Hi podem destacar la transició entre diversos paisatges: els conreus característics del voltants de les cases, les interessantíssimes marjades d'oliveres en els pendents del puig de Galatzó i el paisatge del naixement del torrent de Galatzó en les confluències dels cims d'aquesta muntanya i de la mola de s'Esclop. A més a més, en aquesta zona no solament es poden contemplar unes vistes impressionants de la serra de Tramuntana, sinó també observar-hi diversos endemismes de les nostres Illes, com ara l'estepa joana (*Hypericum baelearicum*), la didalera (*Digitalis minor*) i la panconia de penyal (*Crepis triassii*), a més de vegetació típica mediterrània, com ara el garballó, el càrritx, l'estepa negra, la mata, el pi i l'ullastre, entre d'altres.

VISTA GENERAL DE L'ITINERARI DE SES SÍNIES

**ITINERARI
SES SÍNIES**

1

CARACTERÍSTIQUES:

Nort, amb referència a les cases de la possessió

6.755 m
(realitzant tot el recorregut d'anada i tornada i sortida/arribada a les cases de la possessió)

2 hores i 15 minuts

Baixa

181 a 320 m

**ITINERARI DE SES SÍNIES,
PUNTS D'INTERPRETACIÓ**

- 01** Font de sa Cometa
Etnogràfic

- 02** Forns de calç de na Llaneres
Etnogràfic

- 03** Forn de calç des comellar de sa Cova Roja
Etnogràfic

- 04** Ranxo de sitges
Etnogràfic

- 05** Pou de ses Sínies
Etnogràfic

- 06** Vista panoràmica Ses Sínies
Paisajístic

- 07** Flora de ses Sínies
Botànic

- 08** Poblament de naviformes de ses Sínies
Etnogràfic

Mola de s'Esclop
(926 m)

Ses Males Roques

Pou de ses Sínies

Conjunt de sitges

**ITINERARI
SES SÍNIES**

1

Puig de ses
Fontanelles
(718 m)

Font de sa Cometa

Sa Cadira
del Bisbe

Forns de cal
de Na Llaneres

Puig des Caragol
(471 m)

Puig des Senyor
(281 m)

Puig Batiat
(641 m)

CASES DE GALATZÓ

Sa Panada
(442 m)

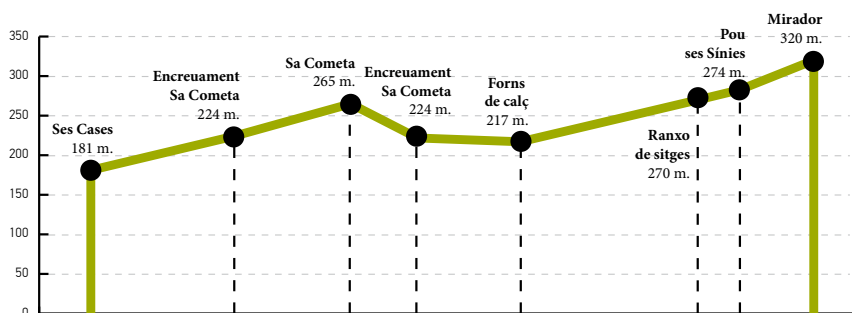
DISTÀNCIA I TEMPS:

a) Des de les cases a cada punt (distància directa)

Encreuament de sa Cometa:.....	666 m (14')
Font de sa Cometa:.....	1.284 m (26')
Forn de calç de na Llaneres:	1.070 m (21')
Forn de calç de sa cometa de sa Cova Rotja:....	2.227 m (45')
Sitges:	2.342 m (47')
Pou de ses Sínies:.....	2.510 m (50')
Mirador de ses Sínies:	2.822 m (56')
Poblat naviforme de ses Sínies:.....	2.618 m (52')

b) Des de les cases a cada punt, seguint l'itinerari complet

Encreuament de sa Cometa:.....	666 m (14')
Font de sa Cometa:.....	1.284 m (26')
Forn de calç de na Llaneres:	1.934 m (39')
Forn de calç de sa cometa de sa Cova Rotja:....	3.137 m (63')
Sitges:	3.271 m (65')
Pou de ses Sínies:.....	3.391 m (68')
Mirador de ses Sínies:	3.703 m (74')
Naviforme de ses Sínies:.....	4.137 m (83')
Naviforme de ses Sínies - les cases:.....	2.618 m (52')

PERFIL DE L'ITINERARI DE SES SÍNIES

L'itinerari de ses Sínies, com tots els de la finca pública, s'inicia a les cases de la possessió, a la fita 00, on hi ha un plafó amb un text que dona la benvinguda i una marquesina de fusta amb un plànol dels itineraris de la finca. L'itinerari està marcat per fites de color taronja.

INICI DE L'ITINERARI DE SES SÍNIES

Primera etapa, de les cases a la zona de na Llaneres (1.934 m aproximadament)

El camí s'inicia en direcció nord, i pren com a referència la capella de la possessió. Passam per davall un porxo, a la dreta de les cases, i començam a circular per un camí que és de pedra en sec en el seu primer tram, després es converteix en un camí agrícola i, posteriorment, en un tirany forestal que circula paral·lelament al torrent de Galatzó.

En aquesta primera etapa, el camí discorre per terres de conreu, on es poden observar garrovers i ametlers acompanyats de nombroses pastures, amb espècies vegetals com el card negre i l'albó, les quals són visibles tot l'any. És freqüent observar-hi bestiar oví pasturant davall els arbres, a més d'alguna cabra salvatge.

ENCREUAMENT DE SA COMETA

A la dreta del camí hi distingirem un bosc de pins i alzines que es denomina bosc de sa Madona. Conta la tradició que en aquest bosc només podien recollir bolets –mític trofeu dels visitants de la finca de Galatzó a la tardor– els membres de la família de l'amo de la possessió i, si algú no respectava aquest costum, no era benvingut a la finca. Si alçam la vista podem observar les marjades d'oliveres en els pendents del puig de Galatzó, avui en desús i colonitzades per la garriga.

Aquestes marjades varen ser la base de la riquesa de la possessió de Galatzó en èpoques passades.

Una vegada hem travessat el torrent de Galatzó, a uns tres-cents metres començam a apropar-nos a la zona de garriga i abandonam les zones de conreu. Hi observam un encreuament senyalitzat: sa Cometa/ses Sínies /s'Esclop. Si elegim l'opció de seguir cap a l'esquerra, en direcció a la font de sa Cometa, podrem observar en primer lloc un seguit de marjades, i,

CONJUNT ETNOGRÀFIC DE SA FONT DE SA COMETA

després de caminar per un tirany forestal que serpenteja entre marjades, llentiscles i càrritx uns 600 metres, arribarem a una àrea de picnic que conforma el final d'aquesta variant de l'itinerari, on trobarem la font de sa Cometa.

És una bona zona per observar el paisatge, ja que, si miram cap al sud, ens trobam la serra de na Burgesa i la vall del Galatzó, i si ho feim al nord-oest podem veure-hi l'impressionant vessant del puig de Galatzó, amb un primer pla del puig des Caragol.

En aquesta zona destacam el punt d'interpretació etnogràfic corresponent a la font de Sa Cometa:

El conjunt és presidit per una font de mina, destinada a la captació d'aigües subterrànies. Es tracta d'una de les construccions més característiques de l'enginyeria hidràulica a Mallorca. La captació d'aigües subterrànies per drenatge és una tècnica utilitzada a Mallorca des de l'època de dominació islàmica (segles X-XIII). La font de sa Cometa obté l'aigua mitjançant una perforació feta en el terreny per obtenir l'aigua d'una font natural d'aigua subterrània (pou mare). L'aigua que brolla des del pou mare cap a l'exterior (font) és conduïda i canalitzada amb el mínim pendent necessari perquè pugui sortir per la força de la gravetat sense necessitat d'utilitzar cap artefacte mecànic. L'aigua és canalitzada per un *qanat* i conduïda a través

d'una galeria coberta (mina) fins a altres canalitzacions, pous o safareigs. Aquest conjunt està documentat des de 1627, encara que no és segur que aquest en sigui l'any de construcció. Fins al segle XIX, la font proveï d'aigua les cases de Galatzó i n'alimentà el pou central de la clastra.

La font de sa Cometa és una font de mina subterrània de *qānat* llarg. Té 34 m de longitud i s'hi documenten dos pous de ventilació i una galeria de drenatge. La mina és transitable. S'accedeix al portal de la galeria mitjançant una petita rampa a cel obert, que condueix a l'obertura (boca)

DETALL DE LA FONT DE SA COMETA

que dona accés a l'interior de la font de mina. La galeria té una altura mitjana d'1,70 m, amb uns 0,75 m d'amplada. Està excavada a la roca, aprofitant una marjada de conreu que serveix com a suport del mur lateral esquerre de la font de mina. La galeria presenta murs laterals i coberta, fets mitjançant la tècnica de pedra en sec. La coberta, amb volta de tipologia apuntada, presenta un peralt accentuat i està constituïda per pedres col·locades de fil. La galeria té dos pous de ventilació per oxigenar la mina o per introduir-hi o treure'n materials. Com a forma de conducció de l'aigua, dins la galeria hi trobam una canaleta de secció rectangular,

feta amb teula sobre llit de morter i adossada al mur esquerre. El recorregut de la canaleta es veu interromput per dues piques de planta rectangular. Ambdues piques han estat excavades a la roca i revestides amb morter. Al final de la galeria, a uns 35 m de longitud des de la boca, hi ha la pica del pou mare, amb les mateixes característiques materials que les anteriors.

Després de visitar la font de sa Cometa, refarem el camí cap a un encreuament i, una vegada hi hàgim arribat, ens dirigirem cap a l'esquerra. El camí aviat es converteix en una petita baixada i s'endinsa en una collada que a partir d'aquest moment circula en paral·lel al torrent de Galatzó.

Aquesta collada és un exemple de camí forestal al llarg del qual es poden observar nombrosos elements etnogràfics, il·lustratius de l'activitat humana que es desenvolupava en una finca de muntanya i molt especialment de la destinada a l'obtenció de carbó i calç.

A partir d'aquí la collada s'estreny. A uns 400 metres de l'encreuament, i després de passar un portell d'una paret de pedra seca, ens endinsam a la zona d'explotació de calç denominada na Llaneras, on trobam un conjunt etnogràfic compost per dos forns de calç.

ENTRADA AL COMELLAR DE NA LLANERAS

Aquest conjunt etnogràfic es troba situat a la zona denominada comellar de na Llaneras. L'entorn es caracteritza per l'abundància de pedres, necessàries per produir calç, i llenya, imprescindible per realitzar la cocció de la pedra calcària. Cal afegir el factor favorable de la proximitat de recursos hídrics, ja que el torrent de Galatzó es troba a una distància que no supera els 15 metres. Aquest conjunt es troba en una zona plana, de gran accessibilitat, la qual cosa hi facilitava el transport de la calç amb carro o amb qualsevol altre vehicle després de cada cocció. Cronològicament, podem ubicar les construccions d'aquest conjunt de forma imprecisa entre el segle XVII i els inicis del segle XX, període en què s'hi documenta una major activitat.

- **El primer forn** presenta una planta circular regular de 9 metres de diàmetre. A partir de la planta s'aixeca el cintell, mur perimetral que delimita l'espai disponible per a la cocció i on s'assenta la coberta. En la construcció del forn s'aprofità el desnivell del terreny. La paret natural del pendent actua com a mur de contenció i de suport. Aquest mur natural es reforçava posteriorment amb un mur de pedra en sec. L'altura màxima des del nivell del terra és de 4,35 metres, encara que l'altura inicial possiblement fos superior, ja que aquest forn pertany a la tipologia formal de forn escalonat. És indicador d'aquesta tipologia de forn l'existència de represa. Aquesta tipologia era la més habitual

per construir forns de calç de grans dimensions, ja que a la vegada que el forn creixia en altura n'augmentava també l'estabilitat i els murs quedaven reforçats amb el pes de les pedres. En aquests mateixos murs hi trobam restes d'un contrafort.

A l'interior del forn, per davall el nivell del terra, trobam l'olla, amb un diàmetre de 6,30 metres, que es va reduint progressivament a mesura que baixam fins al cendrer, paviment de l'olla. L'obertura del cintell, que ens indica on es trobava la porta del forn, té una particularitat: la seva orientació. La majoria de les boques s'orienten cap a al sud-est, per la incidència del vent, però, en aquest cas, l'obertura es troba desplaçada cap a l'oest.

FORN DE CALÇ NÚMERO 1 DEL CONJUNT DE NA LLANERES

De la porta del forn no se n'ha conservat ni la tafarra, ni l'enfornadora, ni altres elements de valor. No obstant això, presenta la particularitat que hi ha restes d'esbucament d'un possible sostre de teula àrab, la qual cosa fa pensar que s'aprofitaren els murs del forn per fer una caseta, utilitzada possiblement com a magatzem d'eines una vegada deshabilitat el forn.

El cintell està construït amb la tècnica de pedra en sec. La cara interna de l'olla presenta el mateix material, pedra calcària, encara que en aquest cas la tècnica difereix, en consideració a la funcionalitat específica dels murs que recobreix. La pedra, en efecte, apareix bastant treballada amb la cara de la pedra que dona a l'olla totalment plana.

Les pedres estan col·locades amb la tècnica d'emmosat o quasi enqueixelat. Les juntes apareixen closes i reblertes amb argila. S'hi pot apreciar el color vermellós de les restes del fang que ajudava a evitar que el foc s'escolàs, el que permetia arribar i mantenir la temperatura desitjada per aconseguir el procés de calcificació.

- **El segon forn** presenta una planta circular regular de 7,20 m de diàmetre. A partir de la planta s'aixeca el cintell, mur perimetral que delimita l'espai disponible per a la cocció, amb una gruixa d'1,80 metres i un talús d'un

15 % a l'exterior i paret vertical a la part interna de l'olla. En la construcció del forn s'aprofità el desnivell del terreny i la paret natural del pendent actuà com a mur de contenció i suport. Aquest mur natural es reforçava posteriorment amb un mur de pedra en sec. L'altura màxima conservada des del nivell del terra és de 3,20 metres, encara que possiblement fos més alt, ja que aquest forn pertany a la tipologia formal de forn escalonat. Tot això sembla evidenciar que la caixa estava constituïda com a mínim per dos cintells escalonats superposats. Aquesta tipologia era la més habitual per construir forns de grans dimensions, ja que, mentre el forn creixia en altura, n'augmentava també l'estabilitat i els murs es reforçaven amb el pes de les pedres. El cintell està construït amb la tècnica de pedra en sec. La pedra hi apareix lleument retocada, col·locada de cara, amb la junta poc closa.

A l'interior del forn, per davall el nivell del terra, trobam l'olla, amb un diàmetre de 5,30 metres. La cara interna de l'olla està realitzada amb pedra calcària. La pedra hi apareix bastant treballada i la cara que dona a l'olla queda totalment plana. Aquestes pedres es col·locaven amb la tècnica d'emmassat o quasi enqueixelat; les juntes apareixen closes i reblertes a la vegada amb argila. S'hi pot apreciar el color vermellós de les restes del fang, que ajudava a evitar que el foc pogués escoliar-se i

FORN DE CALÇ NÚMERO 2 DEL CONJUNT DE NA LLANERES

que permetia assolir i mantenir la temperatura idònia perquè hi tingués lloc el procés de calcificació. La portada, de la qual no s'ha conservat cap element constitutiu, té una amplada màxima 3,55 metres i una altura màxima d'1,25.

Segona etapa,
de na Llaneres fins a ses Sínies
(2.203 metres aproximadament)

El camí continua cap al nord de la finca, serpentejant paral·lelament al torrent de Galatzó. Hi podem observar pendents escarpats en ambdós costats, en els quals destaquen els afloraments calcaris i una vegetació que, tant per la magror de la terra com per la intensa activitat humana que ha patit la zona (tala, obtenció de calç i carbó, incendis, etc.), està dominada pel càrritx i el garballó. A més, és habitual veure cabres pasturant en els esmentats pendents i fins i tot en el mateix camí.

En alguns dels revolts del camí també hi podem observar restes de casetes de carboner, la qual cosa és indicativa de l'activitat humana que, en un passat no molt llunyà, suposava la producció de carbó en aquesta zona.

A uns 1.203 metres dels forns de calç de na Llaneras, ens trobam un conjunt etnogràfic compost per un forn de calç, una barraca adossada al forn i una sitja situada a la zona denominada sa cometa de sa Cova Rotja. La seva situació espacial i cronologia responen als mateixos paràmetres del conjunt etnogràfic de na Llaneras. Pel que fa a les seves característiques específiques, podem assenyalar-ne les següents:

- **Forn de calç**, en el qual es conserven els elements estructurals bàsics que quedaven després de la cocció. Presenta una planta circular regular de 9,50 metres de diàmetre. A partir de la planta s'aixeca el cintell, mur perimetral que delimita l'espai disponible per a la cocció, amb un talús d'un 15 % a l'exterior i paret vertical a la part interna de l'olla. En la construcció del forn s'aprofitava el desnivell del terreny i la paret natural del pendent actuava com a mur de contenció i suport. L'altura màxima des del nivell del terra és de 4,40 metres, encara que l'altura inicial en seria superior. La caixa externa presenta una volumetria compacta, marcada per un cintell, amb un diàmetre de 9,50 metres de longitud i una cara de 4,40 metres d'altura màxima. A l'interior del forn,

per sota del nivell del terra, trobam l'olla, el diàmetre de la qual és de 5,30 metres. Aquest es redueix progressivament a mesura que baixam fins al cendrer, paviment de l'olla que té una profunditat per sota del nivell del terra d'1,30 m, encara que en el passat aquesta profunditat devia ser major. El ventall del cintell, que ens indica on es trobava la portada del forn, té una amplada màxima

DETALL DEL CAMÍ

de 3,55 metres i una altura d'1,55. De la portada no se'n conserven ni la tafarra, ni l'enfornadora ni altres elements de valor. El cintell està construït amb la tècnica de pedra en sec, amb la mateixa metodologia ja explicada en descriure els forns de na Llaneras.

- **Barraca.** Està adossada al forn, té planta de ferradura i no presenta cap compartimentació de l'espai interior. Les seves dimensions són de 2,90 metres de longitud per 2,50 metres d'amplada.
- **Sitja de carboner.** Es poden observar evidències d'una sitja, plataforma de planta circular sobre la qual es col·locava la pila de llenya per cremar-la i obtenir-ne carbó. En aquest cas, només es pot apreciar la meitat nord-oest del cercle o rotlo.

Seguim pel camí i, a pocs metres a la dreta, en un pinar, ens trobam un conjunt etnogràfic de sitges. Aquest conjunt es denomina ranxo de ses Sínies i consisteix en una zona d'explotació forestal destinada a l'obtenció de carbó vegetal. Es troba situat en una vall, a escassos metres del camí de l'itinerari de ses Sínies. És compost per dues sitges de carboner, tres barraques de carboner, emprades com a refugi temporal dels treballadors en els períodes en què es duïen a terme les tasques d'obtenció de carbó, i una estructura arquitectònica rectangular. El conjunt va ser restaurat per l'Escola-Taller d'Ocupació Galatzó I durant el mes de març de 2007. En aquesta zona s'hi ha habilitat una àrea de pícnic per als visitants. Quant a les característiques específiques, cal assenyalar-ne les següents:

CONJUNT DE FORNS DE CALÇ DE SA COMETA DE SA COVA ROTJA

- **Barraca de carboner** (tres unitats). Es tracta d'uns habitacles que servien com a refugi temporal al carboner durant els mesos que duraven les feines d'obtenció de carbó. Presenten una planta en forma de ferradura. Les barraques estan formades per dues parets, una llarga i una altra curta, que conformen la ferradura. A la paret curta, orientada cap a l'oest, hi ha la porta d'entrada a l'habitatge. En ambdues parets la tècnica constructiva és la mateixa: es tracta de murs de pedra en sec que utilitzen la roca natural com a base. Són murs verticals, fets a plom i amb la junta de la pedra poc closa. Les pedres emprades són calcàries, d'aspecte irregular, poc adobades, disposades en el mur de cara. Aquestes pedres són de dimensions mitjanes, d'uns 0,30 metres. Les portes d'entrada, ubicades a les façanes, tenen forma rectangular. Els brancals estan fets a base de diverses peces de pedra calcària irregular, sense adobar, d'uns 0,60 metres. Les cobertes de la barraca tenen forma cònica i estan fetes a base de fang barrejat amb pi i coberta vegetal de càrritx.
- **Sitges de carboner** (dues unitats). Es tracta d'unes plataformes de planta circular, amb un diàmetre d'aproximadament 5,35 metres, sobre

les quals es col·locava la pila de llenya que s'havia de cremar. L'actual –que és una recreació– té una alçada de 2,30 metres. El perímetre dels rotlos de sitja està delimitat per un mur de pedra en sec realitzat amb pedra i junta poc closa. És compon de pedres calcàries d'aspecte irregular, en brut, disposades en el mur de cara, i amb unes dimensions mitjanes que oscil·len entre els 0,35 i els 0,50 m. El sitger o paviment de la sitja està restaurat a base d'un paviment de terra compactada.

CONJUNT DE SITGES DE SES SÍNIES

- **Construcció rectangular.** La construcció presenta tres parets que conformen una planta rectangular de 3,10 per 1,97 metres. La paret llarga forma part d'una marjada. Els murs estan fets amb la tècnica de pedra en sec. Es tracta de parets simples, verticals, amb la junta de les pedres poc closa. La pedra emprada en els murs és pedra calcària, d'aspecte irregular i de dimensions mitjanes (d'uns 0,25 metres), en brut, disposada a la paret de cara. S'observa l'ús de pedres més grans en la base dels murs, l'altura de les quals oscil·la entre 1,10 metres a l'interior i 0,50 metres a l'exterior. Se suposa que aquesta construcció era utilitzada per carregar el carbó damunt ases, per fer-ne el transport.

Després de deixar el ranxo de sitges, arribam a ses Sínies, la capçalera de la conca del torrent de Galatzó (final de l'itinerari). Després de recórrer la collada que voreja el torrent, sinuosa i gairebé sense vistes, tret dels pendents escarpats, ens trobam amb la conca vorejada per altures que a la nostra esquerra freguen els mil metres. Són els estreps de la mola de s'Esclop. A la nostra dreta, s'alcen la Moleta Rasa i el puig de Galatzó. En aquesta zona trobam un conjunt etnogràfic que li dóna nom: el pou de ses Sínies, i, a pocs metres, podem visitar un mirador i un jaciment

DETALL DE BARRACA DE CARBONER

arqueològic de primer nivell (el naviforme de ses Sínies) i observar l'inici de la pujada a la mola de s'Esclop. Tot està perfectament senyalitzat. Cal ressenyar que en la ruta de s'Esclop el color de les fites ja no és taronja, sinó morat. També és una excel·lent zona per contemplar-hi unes vistes magnífiques i per apreciar-hi la vegetació característica de l'aliança *Oleo-Ceratonion*, amb arbusts com el garballó, el ginebró i l'ullastre, i lianes com l'aritja i l'esparreguera, juntament amb algunes fàcies de bardissa calcícola, com ara estepes negres, romanins, brucs i gatoses.

CONJUNT DE SES SÍNIES

El primer punt d'interès que podem observar és el conjunt etnogràfic de ses Sínies, la funció del qual era l'explotació del medi (obtenció de carbó i conreu de la rota), l'hàbitat temporal i l'obtenció de recursos hídrics per proveir d'aigua a persones i animals. Està format per cinc unitats: un pou, un abeurador adosat, una barraca de carboner, una barraca de roter i una sitja de carboner. Cronològicament podem ubicar aquest conjunt en un moment imprecís entre els segles XVI i inicis del segle XX. Quant a les característiques específiques de les unitats que conformen el conjunt, podem assenyalar les següents:

- **Pou de ses Sínies.** Està excavat fins a la font natural subterrània. El sistema de captació d'aigua per al consum humà i del ramat és per elevació. Adosat al pou hi trobam un abeurador de pica. El pou de ses Sínies és un pou exempt, que consta de clot paredat, coll/cintell, pilars i travesseres. Presenta una planta circular d'1,18 metres de diàmetre i una profunditat aproximada de 9,17 metres. El cintell/coll està fet amb la tècnica de pedra en sec, tant a l'interior com a l'exterior, amb junta recrescuda. El morter es compon de ciment, calç i arena groga. La pedra del cintell és calcària, d'aspecte avellanat i dimensions mitjanes. Està poc adobada i lleugerament retocada, i disposada de cara a la paret. Sobre el coll hi recolzen dos pilars de planta semicircular. Estan fets amb la tècnica de pedra en sec, amb pedra i morter, i junta recrescuda. Encastat a l'última peça dels pilars hi trobam el travesser, barra de ferro buida i de secció quadrada, disposada horitzontalment, en la qual es col·locava la politja. Els dos pilars delimiten un espai obert destinat a l'extracció de l'aigua. Es tracta d'una obertura rectangular amb llanda. L'obertura té un esplandit divergent en un 20 %. Tancant la part inferior de l'obertura hi ha un muret delimitador, possiblement construït per

POU DE SES SÍNIES

evitar caigudes. Està fet de pedra en sec, amb revestiment de morter a la part superior. Per accedir a l'obertura es construí un esglaó compost de pedres calcàries i disposat en semicercle. A la zona dreta del cintell hi ha una obertura que connecta amb l'abeurador adossat al pou de ses Sínies. La seva funció era servir de desguàs a l'abeurador.

- **Abeurador de pica adossat al pou de ses Sínies.** La funció d'aquest abeurador era emmagatzemar aigua per al consum de persones i animals. L'aigua prové del pou de ses Sínies a través d'una obertura amb esplandit, situada al coll del pou. L'abeurador té planta rectangular. Està format, a l'interior, per dues piques idèntiques realitzades mitjançant motles de formigó, separades entre si per un pareteta de ciment. La cavitat presenta forma rectangular. El fons de la pica té secció semicircular. A l'exterior, la pica està revestida amb morter mallorquí i pedres.
- **Barraca de carboner.** És veuen restes d'una barraca de carboner, a escassos metres del pou de ses Sínies. Es tracta d'un habitacle que servia com a refugi temporal al carboner durant els mesos que duraven les tasques d'obtenció de carbó. Davant la barraca hi ha un rotlo de sitja. La barraca té planta rectangular, encara que la cantonada esquerra de la façana és arrodonida. Les quatre parets que conformen

la barraca estan construïdes amb la tècnica de pedra en sec. Totes són parets verticals, fetes a plom, i junta poc closa. S'hi va emprar pedra dolça calcària, d'aspecte irregular, sense tallar en facetes, disposada en el mur de fil. La mida de les pedres és mitjana, d'uns 30 cm. Cal assenyalar que la paret orientada cap al sud es troba adossada al pendent que forma el terreny. A la façana de l'habitatge orientada cap al sud-est hi ha la porta d'accés, en molt mal estat de conservació.

- **Barraca de roter.** Es troben evidències d'una barraca la funció de la qual era servir de refugi temporal o permanent al roter, pagès dedicat a explotar les zones més marginals de la finca. És un habitacle de planta trapezoïdal. A l'interior hi podem veure un únic espai sense compartimentar. Les quatre parets que formen la construcció estan en mal estat de conservació (no arriben al 10% la configuració i els materials que s'hi evidencien). Malgrat l'escassetat de les restes conservades es pot observar que les parets varen ser construïdes emprant la tècnica de pedra en sec. Al parament exterior s'hi reutilitzaren pedres ciclòpies, possiblement prehistòriques, procedents del poblat de naviformes de ses Sínies. Els murs són verticals, a plom, i les juntes poc closes. Les parets són de pedra calcària d'aspecte irregular, en brut (sense tallar en facetes), col·locades en el mur de coa. La porta d'ingrés a l'habitacle se situa a la façana, desplaçada cap a la dreta, i orientada cap al nord.
- **Sitja de carboner.** Hi ha restes d'una sitja de carboner situada davant la barraca, la funció de la qual era l'explotació dels recursos forestals per a l'obtenció de carbó. Es tracta d'una plataforma de planta circular, amb un diàmetre d'aproximadament 4,44 metres, sobre la qual es col·locava la pila de llenya per cremar i convertir en carbó. El perímetre del rotlo de sitja està delimitat per un mur de pedra en sec, de 0,20 metres d'alçada i junta poc closa. Està compost per pedres calcàries d'aspecte irregular, sense tallar en facetes, disposades en el mur de fil, i amb unes dimensions mitjanes que oscil·len entre els 0,25 i els 0,30 metres. El sitger o paviment de la sitja està realitzat amb terra compactada amb pedretes.

Una vegada visitat el conjunt etnogràfic de ses Sínies, es pot accedir al mirador del mateix nom, a la dreta del pou, senyalitzat mitjançant un cartell indicador i fites de color taronja. Podem caminar per un antic tirany forestal utilitzat per a l'explotació del bosc i, a uns 250 metres, després de realitzar una pujada amb molt de rost, podem gaudir d'una vista singular de la serra de Tramuntana. Des d'aquesta privilegiada talaia, podem contemplar,

d'esquerra a dreta, ses Males Roques, el comellar des Lladres, la Moleta Rasa, el puig de Galatzó i la serra de na Burgesa, i, per suposat, la vall del Galatzó als nostres peus.

Una vegada hem observat el paisatge, refeim el camí passant novament pel pou de ses Sínies i a la nostra esquerra agafam un tirany -senyalitzat mitjançant cartells indicadors i fites de color taronja- que travessa el torrent i, a uns escassos 300 metres, ens permet accedir al conjunt arqueològic i etnogràfic del naviforme de ses Sínies.

Jaciment arqueològic de ses Sínies. Data de l'edat del bronze (1700-900 A.C.), i s'emplaça en el vessant més muntanyós de la vall de ses Sínies, a 275 metres d'altura sobre el nivell de la mar i a uns 20 metres al nord d'un dels torrentons del torrent de Galatzó. Es tracta d'un poblat de naviformes en el qual s'han localitzat diverses estructures arquitectòniques, si bé en l'actualitat la vegetació que cobreix la zona no permet calcular-ne el nombre. Tanmateix, i per les restes observades, es tractaria d'un poblat de grans dimensions la funcionalitat del qual seria la d'hàbitat. S'han catalogat dues unitats arquitectòniques pertanyents al conjunt: un naviforme i un mur de delimitació. En tot el vessant de la muntanya, al voltant d'ambdues unitats, es localitzen estructures muràries cobertes per la vegetació. En concret presenta dues unitats:

- **Naviforme del jaciment arqueològic del poblat de ses Sínies.** Es tracta d'una estructura naviforme de grans dimensions i està integrada

VISTA DES DEL MIRADOR DE SES SÍNIES

en el poblat de ses Sínies. S'ubica en el pendent oest que conforma el terreny. La seva funció era d'hàbitat. L'estructura presenta una planta en forma de ferradura allargada, amb una longitud exterior de 16,10 metres i 7,10 d'amplada. A l'interior, la planta fa 12,56 metres de llarg per 3,80 d'amplada. La naveta està formada per murs ciclopis, amb una alçada màxima de 3 metres a la part externa i 2,05 metres a l'interior. Les parets estan compostes per grans blocs de pedra calcària, d'uns 90 cm. A l'interior trobam un parament de pedra en sec que dona lloc a una barraca i, a la vegada, delimita dos àmbits. La zona de l'absis ha estat reblerta. Això fa que quedi reduïda la longitud de l'àmbit de la caseta inserida en el naviforme. A damunt els murs ciclopis s'han afegit murs de pedra en sec, per augmentar l'altura de la barraca.

- **Mur de delimitació del jaciment arqueològic del poblat de ses Sínies.** És un mur ciclopi de doble parament, amb orientació oest-nord-oest, disposat al voltant del naviforme, a uns 30 metres d'aquest. Sembla que la funció n'era delimitar la zona del poblat. Presenta una planta de tendència semicircular, d'aproximadament 10 metres de longitud. El mur està format per grans blocs de pedra calcària, les dimensions de les quals oscil·len entre els 50 i els 70 cm. A aquest mur s'adossen diferents murs d'amargenament en l'àrea oposada a la zona delimitada de la naveta. A la zona esquerra de l'àrea d'accés al mur s'hi adossa una estructura arquitectònica rectangular. A la zona central s'hi intueix la presència d'una rampa d'accés.

NAVIFORME DE SES SÍNIES

- **Conjunt etnogràfic annex al jaciment arqueològic de ses Sínies.** Compost per una caseta de roter i una barraca i sitja de carboner, està situat a l'interior del poblat prehistòric de ses Sínies. La funcionalitat d'aquest conjunt seria la de refugi temporal i explotació del medi (obtenció de carbó i cultiu de les zones marginals de la finca). Cronològicament, el podem situar de forma imprecisa entre el segle XVII i inicis

del segle XX. Es troba en un pendent de 275 metres d'altura sobre el nivell de la mar, a escassos 20 metres del torrent de Galatzó i en les proximitats del pou de ses Sínies. Les unitats que el conformen són:

- **Caseta de roter a l'interior del naviforme de ses Sínies.** Cronològicament es correspon amb el segle XVIII i principis del segle XX. La seva funció era servir de refugi temporal o permanent al roter. Presenta una planta rectangular. A l'interior, una paret mitgera delimita dos espais. Al primer espai interior, de 5,10 metres de longitud per 3,75 metres d'amplada, s'hi accedeix a través de la porta d'accés a la naveta. El segon espai interior, de 2,50 metres de longitud i 3,45 metres d'amplada, se situa en les proximitats de la zona de l'absis del naviforme. En la construcció de la caseta es varen reutilitzar els murs ciclopis del naviforme i se n'augmentà l'alçària mitjançant murs de pedra en sec. Totes les parets presenten un doble parament farcit de reble, amb paredat irregular i junta de les pedres poc closa. Estan fetes amb pedres calcàries en brut, de mida mitjana (uns 30 cm) a la part superior i ciclòpia a la base. Cal assenyalar que la paret orientada al nord no s'ha conservat, ja que ha quedat sepultada per l'ensorrament. De la paret mitgera només en queden les evidències d'un 10 % de la configuració i materials originals. La porta d'accés a la barraca reutilitza l'obertura d'entrada al naviforme. Els brancals estan composts per diverses peces de pedra calcària ciclòpia. Ni la llinda ni la coberta de la caseta s'han conservat, encara que hi ha evidències de teula àrab a l'interior i en les proximitats de l'estructura.
- **Barraca de carboner.** És tracta d'evidències d'una barraca, la funció de la qual era servir de refugi temporal al carboner en l'explotació forestal del carbó. La seva tipologia, cronologia i tècnica constructiva és similar a la de les barraques ja descrites al llarg de l'itinerari.
- **Sitja de carboner.** Presenta evidències d'una sitja de carboner tapada amb restes de desbrossament. Presenta planta circular, de 6,40 metres de diàmetre i 0,40 metres d'alçada. El sitger, de 4,50 metres de diàmetre, també ha estat tapat per les restes de desbrossament, encara que es pot observar que el paviment és compost de terra compactada amb pedretes. Les característiques constructives i la cronologia d'aquesta sitja coincideixen amb les descrites anteriorment al referir-nos a les sitjes.

INTERIOR DEL NAVIFORME DE SES SÍNIES

A partir d'aquest moment, el visitant pot optar per iniciar el recorregut de pujada a la mola de s'Esclop, tirany forestal que s'inicia devora l'accés al naviforme de ses Sínies i que està senyalitzat i marcat amb fites morades, o per donar per finalitzat l'itinerari i tornar a les cases de la possessió recorrent en sentit invers l'itinerari realitzat. La distància a les cases de la possessió és de 2.618 metres.

7.2. ITINERARI 2: S'ESCLOP

DESCRIPCIÓ GENERAL DE L'ITINERARI I DELS SEUS VALORS I ELEMENTS PATRIMONIALS

Actualment és, sens dubte, l'itinerari més interessant i complet de la finca. En els seus sis quilòmetres de recorregut ens porta de les cases de Galatzó fins als 926 metres del cim de la mola de s'Esclop.

En el seu recorregut podem apreciar nombrosos elements de gran valor paisatgístic, natural i etnogràfic. Pel que fa al paisatge natural, hi podem contemplar les impressionants vistes de la vall del Galatzó i, una vegada al cim de s'Esclop, una panoràmica esplendorosa de la serra de Tramuntana, en la qual podem reconèixer diversos cims paradigmàtics (el Teix, el Massanella, el puig Major o l'Ofre), l'illa de sa Dragonera, tota la costa de Calvià i la badia de Palma. Quant a conjunts etnogràfics, ens trobarem molts d'exemples d'aprofitament de la llenya (sitges i casetes de carboner). També hi podem observar exemples d'explotació agrícola (casetes de roter i eres), així com fonts i abeuradors per al bestiar. Pel que fa a l'aspecte botànic de l'itinerari, en general podem destacar l'abundància de la comunitat de càrritx i aritja durant tot el recorregut, i la presència puntual de comunitats com les pastures de *Phlomis italica*, els matolls xeroacàntics, amb els seus nombrosos endemismes, i les comunitats d'escanyacabres i arç negre. També cal destacar la presència d'abundant vegetació rupícola

VISTA GENERAL DE L'ITINERARI DE S'ESCLOP

en els nombrosos penya-segats i penyals de la mola de s'Esclop. En aquest itinerari trobarem molts d'endemismes vegetals, com ara les espècies *Teucrium marum subsp. occidentale*, *Astragalus balearicus*, *Lotus tetraphyllus*, *Hypericum balearicum*, *Hippocrepis balearica*, *Phlomis italica*, *Rhamnus bourgeanus*, *Digitalis minor*, *Arum pictum subsp. sagittifolium*, *Lotus tetraphyllus*, *Brassica balearica*, *Pastinaca lucida* i *Crepis triasii*, entre d'altres.

El passat històric està íntimament relacionat amb aquest itinerari. Al cim de la mola de s'Esclop hi trobam la caseta de n'Aragó, científic francès que al principi del segle XIX va participar en els treballs per determinar la longitud del meridià de París. A aquest efecte, va passar diversos mesos al cim de la mola de s'Esclop coincidint amb l'inici de la Guerra del Francès. Aquest fet ha generat al llarg dels anys diverses històries i llegendes que narren els avatars de l'estada d'aquest singular científic francès a la mola de s'Esclop i la seva relació amb Galatzó i Mallorca.

Finalment, cal destacar que aquest itinerari, a la part nord i nord-est, circula a prop de la Ruta de Pedra en Sec GR-221, a la qual permet accedir des de la variant es Pinotells-Galatzó. Posteriorment, i una vegada ens trobam en la GR-221, podem arribar al cim del puig de Galatzó.

CARACTERÍSTIQUES:

N i NE, amb referència a les cases de la possessió.

11.906, anada i tornada.

4 hores, recorregut complet d'anada i tornada.

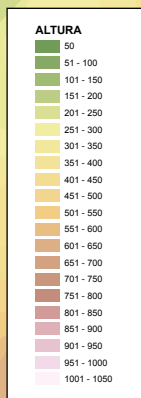

Mitjana/alta

181 a 926 metres
Autoritzat per a senderisme.

Estellencs

Mola de s'Esclop
(926 m)

Puig des Castellet
(779 m)

Planícia
de s'Esclop

**ITINERARI
S'ESCLOP**

Ses Males Roques

Es Pinotells
(624m)

Sa Moleta Rasa
(688 m)

Variant S'Esclop
GR-221

Andratx

**ITINERARI DE S'ESCLOP,
PUNTS D'INTERPRETACIÓ**

- 01** Font des Poll
Etnogràfic
- 02** Conjunt de carboneres núm. 1
Etnogràfic
- 03** Panoràmica Comellar des Pins
Paisatgístic
- 04** Conjunt de carboneres núm. 2
Etnogràfic
- 05** *Camí pedra en sec* i panoràmica
Etnogràfic i paisatgístic
- 06** Conjunt de carboneres núm. 3
Etnogràfic
- 07** Planícia de s'Esclop
Etnogràfic
- 08** Cim de s'Esclop
Paisatgístic
- 09** Caseta de n'Aragó
Etnogràfic

Puig de ses Fontanelles
(718 m)

Sa Cadira
del Bisbe

Puig des Senyor
(281 m)

Puig Batiat
(641 m)

Sa Panada
(442 m)

CASES DE GALATZÓ

DISTÀNCIA I TEMPS:

Des de les cases a cada punt (distància directa)

Ses Sínies (inici itinerari):2.618 m (52')

Font des Poll:2.906 m (58')

Carbó 1:3.334 m (1 h i 7')

Carbó 2:3.882 (1 h i 18')

Encreuament es Pinotells:4.060 m (1 h i 23')

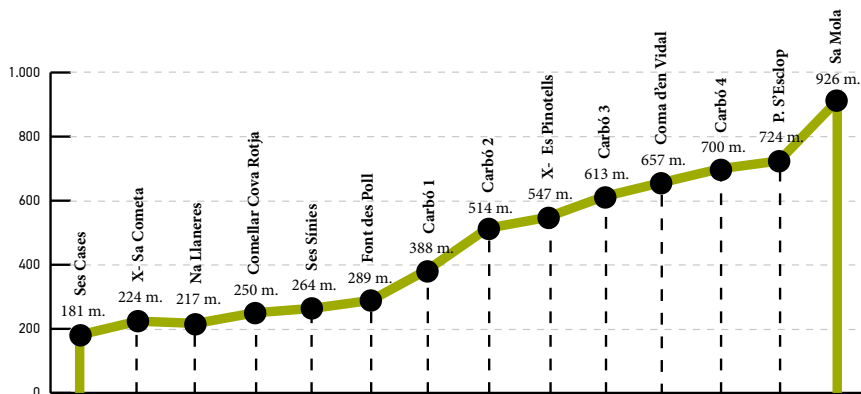
Carbó 3:4.389 m (1 h i 28')

Coma d'en Vidal:4.654 m (1 h i 33')

Carbó 4:4.862 m (1 h i 38')

Planícia de s'Esclop:5.011 m (1 h i 41')

Cim de s'Esclop:5.953 m (1 h i 59')

PERFIL DE L'ITINERARI DE S'ESCLOP

L'itinerari de s'Esclop, com tots els de la finca pública, s'inicia a les cases de la possessió, a la fita 00, on hi ha un plafó amb un text que dona la benvinguda i una marquesina de fusta amb un plànol que presenta els itineraris de la finca. En el primer tram, coincideix amb el recorregut de l'itinerari número 2. No comença com a itinerari independent fins que no arribem al final de l'itinerari citat, a l'altura del desviament cap al naviforme de ses Sínies. Les fites de senyalització passen aleshores de ser de color taronja/morat a ser únicament morades.

Primera etapa,
de les cases al naviforme de ses Sínies
(2.618 metres aproximadament).

Com s'ha indicat, aquest primer tram es correspon amb l'itinerari les cases - ses Sínies. Així doncs, per consultar-ne valors i descripció remetem el lector a la descripció de l'itinerari número 2.

Segona etapa,
de l'inici de l'itinerari a l'accés a la coma d'en Vidal
(aproximadament 2.036 metres).

En arribar al pou de ses Sínies, després de recórrer 2.618 metres des de les cases, observarem una bifurcació del camí amb un pal de senyalització que ens indica que el camí cap a la dreta ens porta a la naveta de ses Sínies i a la mola de s'Esclop. Seguint aquesta sendera forestal travessarem el torrent del Galatzó i, després de passar a la nostra esquerra el desviament cap a la naveta de ses Sínies, seguirem recte i iniciarem l'ascensió a la mola de s'Esclop (les fites indicadores passen de taronja a morat).

El camí es converteix en un tirany que discorre sinuosament aprofitant les corbes de nivell. Iniciem l'ascensió d'una collada denominada popularment comellar des Pins. A uns 300 metres de l'inici del camí, després d'un revolt cap a la dreta, ens trobam la font des Poll. Es tracta d'un conjunt etnogràfic la funció del qual era l'obtenció de recursos hídrics mitjançant

un pou que obtenia l'aigua per filtració, la qual era canalitzada a través d'una síquia subterrània que travessava el camí de pujada a la mola de s'Esclop i desembocava a un abeurador de pica, utilitzat per emmagatzemar aigua per al consum humà i animal. Podem situar cronològicament aquest conjunt de manera imprecisa entre els segles XVII i inicis del segle XX. En l'actualitat està en desús, ja que el pou s'ha assecat.

El conjunt etnogràfic de la font des Poll està compost per les següents unitats:

INICI DE L'ITINERARI DE S'ESCLOP

- **Pou.** És una cavitat subterrània excavada a la roca la funció de la qual era l'obtenció de l'aigua per filtració, aprofitant el pendent natural del terreny, i com a dipòsit d'aigua de pluja. Tipològicament, es tracta d'un pou de clot paredat de forma oval, amb boca arran de terra. No presenta ni coll ni cintell i està tapat amb branques. El clot és oval, té 1,50 metres de longitud per 0,89 d'amplada i la seva profunditat és d'1,90. Està revestit amb blocs de gres paral·lelepípedes, que servien per reforçar l'estructura i permetre la filtració de l'aigua, que era canalitzada per una síquia de secció quadrangular situada a nivell del terra.

FONT DES POLL

- **Sèquia** totalment subterrània. La seva funció era la canalització i conducció d'aigua. Surt del pou, a una profunditat d'1,50 metres. Canalitza l'aigua des del pou fins a l'abeurador de pica, travessant per davall del camí i salvant el pendent. Presenta secció quadrangular i està feta de morter mallorquí.

- **Abeurador de pica** de planta rectangular, de 8,85 metres de longitud per 1,05 d'amplada, que servia per

emmagatzemar l'aigua canalitzada per la síquia des del pou de la font des Poll. Està fet aprofitant el pendent natural del terreny. En l'exterior, l'abeurador té paraments de pedra en sec amb junta recrescuda, reforçats en diversos punts amb ciment Portland. Per a la construcció de la pica s'empraren pedres calcàries irregulars de dimensions mitjanes. Les pedres de les cantonades de la pica, de mides majors, estan treballades per la cara externa. L'interior de l'abeurador, en el qual s'emmagatzemava l'aigua, presenta un buit de 0,42 metres de profunditat i està revestit amb morter de ciment, calç i arena groga, materials que el fan impermeable.

Després de passar per devora la font des Poll, el tirany es fa cada vegada més escarpat i sinuós, i poc a poc guanya en altura, el que permet observar bones vistes panoràmiques de la vall del Galatzó. En aquest tram del tirany, que discorre contínuament entre carritxars, també és important destacar que encara es conserven trams de l'antic camí de pedra en sec, amb empedrat, marjades de sosteniment i esglaons.

En el següent quilòmetre d'ascensió trobam vestigis de l'explotació forestal que es practicava a la finca de Galatzó per a l'obtenció de carbó i, mentre pujam pel camí, podem observar diverses sitges i casetes de carboner. En concret, a uns 500 metres de la font des Poll, a la dreta del camí trobam un conjunt etnogràfic denominat Carbó 1. Aquest conjunt es compon de

EL CAMÍ DE S'ESCLOP

dues unitats: una sitja de carboner empedrada i una barraca de carboner. La funcionalitat del conjunt seria l'explotació forestal destinada a l'obtenció de carbó vegetal, així com servir d'hàbitat temporal del carboner durant els períodes en què es duia a terme aquesta tasca. Les dues unitats que conformen el conjunt estan situades en el pendent de la muntanya, en una zona dominada pel càrritx, la mata i el garballó, i en la qual el potencial agrícola del sòl és molt baix, ja que es troba en una zona en pendent i pateix una erosió intensa. Podem ubicar cronològicament aquest conjunt en un moment imprecís entre els segles XVIII i inicis del segle XX.

El conjunt etnogràfic del **Carbó 1** es compon de les següents unitats:

- **Rotlo de sitja.** És una plataforma de planta circular, amb un diàmetre d'aproximadament 7,25 metres, sobre la qual es col·locava la pila de llenya que, després del procés de combustió, es convertia en carbó. El rotlo presenta un mur de contenció d'1 metre d'alçada, per salvar el pendent a la cara sud de la sitja, realitzat amb tècnica de pedra en sec, paredat irregular i junta poc closa i compost per pedres calcàries irregulars poc adobades. El sitger està fet d'un paviment de pedra natural –pedres calcàries– de mida mitjana, retocada per anivellar el paviment.
- **Barraca de carboner.** És l'habitable que servia com a refugi temporal al carboner durant els mesos que duraven les tasques d'obtenció del carbó. L'habitable té planta circular, amb un diàmetre de 4,80 metres a l'exterior i 3,27 a l'interior, que delimita un únic espai, sense compartimentar. Presenta una obertura d'ingrés orientada cap a l'est, cap al lloc en el qual es troba la sitja de carboner. La paret, realitzada amb tècnica de pedra en sec, vertical, és doble, amb reble a l'interior. Presenta un paredat de maçoneria antic o rústic i junta poc closa, construït amb pedres calcàries irregulars, sense adobar, disposades en el mur de cara.

CONJUNT DE CARBONERES NÚMERO 1

Un cop passada la sitja, continuem pujant per un camí que cada vegada

PANORÀMICA DES DEL COMELLAR DES PINS

es fa més estret i difícil. En aquest tram s'aconsella al visitant aturar-se a descansar sota l'ombra d'un pins preciosos que hi trobarà, per prendre alè i gaudir de la visió de la vall del Galatzó.

Durant l'ascensió podem observar alguns endemismes baleàrics, com l'estepa joana, el trèvol de quatre fulles i l'eixorba-rates negre. A més, a la dreta del camí, en uns petits penyals, hi podem observar algunes espècies rupícoles, com la també endèmica violeta de penyal.

Seguint pel camí i a uns 500 metres de la primera sitja, trobam un altre conjunt etnogràfic, el denominat Carbó 2. En aquest cas el pas per la sitja és obligat, ja que el camí hi transcorre per damunt. En concret, ens trobam amb un conjunt etnogràfic format per dues unitats: una sitja i una barraca de carboner. Sorprèn la ubicació d'ambdues unitats arquitectòniques, ja que es troben al mig d'un congost, a uns 50 metres del camí de l'itinerari de sa mola de s'Esclop, en una zona en la qual el grau d'erosió del sòl és molt alt i, per tant, la seva potencialitat agrícola és molt baixa. Podem ubicar cronològicament aquest conjunt etnogràfic en un moment imprecís entre els segles XVIII i inicis del segle XX, època en què el carbó deixa de ser la font d'energia majoritària i passa a ser substituïda per altres fonts

CARBÓ 2

energètiques. La presència d'aquests conjunts etnogràfics és un signe inequívoc de l'antiga presència d'alzines, com podem comprovar per la pervivència d'alguns exemplars d'aquesta espècie als penyals, on no va poder arribar l'acció dels carboners.

El conjunt etnogràfic del **Carbó 2** és compost de les següents unitats:

- **Rotlo de sitja.** És una plataforma de planta circular irregular, amb un diàmetre d'aproximadament 9,60 metres. El rotlo es presenta delimitat a la seva cara nord per un mur de 0,75 metres d'alçada, amb una longitud aproximada de 9,80 metres, construït per salvar el pendent. La paret està realitzada amb tècnica de pedra en sec i junta poc closa, construïda amb pedres calcàries irregulars, en brut, disposades en el mur de fil i en la filada de dalt d'aquest. El sitger o paviment de la sitja està fet de terra compactada amb pedretes.

Continuam ascendint i, a escassos 200 metres de la sitja, a 547 metres de cota, ens trobam amb l'encreuament dels Pinotells, que està senyalitzat amb un pal de fusta amb fletxes indicadores. Aquest indicador assenyala que cap a la dreta podem accedir a una ruta que, passant pels Pinotells i en direcció cap a la Moleta Rasa, ens connectarà amb la Ruta de Pedra en Sec GR-221 -ja en el municipi de Puigpunyent- i que ens permetrà ascendir al puig de Galatzó, a 1.025 metres, o bé prosseguir l'esmentada Ruta.

A partir de l'encreuament dels Pinotells, si seguim cap a l'esquerra en direcció a s'Esclop, el camí comença a abandonar el comellar des Pins i iniciam la pujada cap a la planícia de s'Esclop. La vista comença a ser molt interessant, ja que es poden observar la vall del Galatzó i el puig de Galatzó a mesura que ascendim per un tram de camí de pedra en sec molt singular. Si hi feim una aturada, podrem tenir una vista molt interessant del comellar des Pins que acabam de pujar, i també disfrutar novament amb la visió del puig de Galatzó i de la serra de Tramuntana.

Tercera etapa,
de l'accés a la coma d'en Vidal
al cim de la mola de s'Esclop
(1.299 metres aproximadament).

A uns 700 metres de l'encreuament dels Pinotells, arribam a una zona plana. Davant nosaltres hi ha una paret de pedra seca que delimita els termes municipals de Calvià i Estellencs, amb un petit pas que comunica amb el camí que condueix a la coma d'en Vidal.

Fins a aquest lloc el camí ha estat indicat amb fites morades, però a partir d'ara ho està amb fites senderistes (caramullets de pedres). El camí segueix cap a l'est i s'endinsa en un bosc de pins. Està envaït per carritxeres i això fa que no sempre puguem distingir bé les fites de pedra. No obstant això, no hi ha possibilitat de perdre's, perquè en tot moment tenim la referència

del puig des Castellet, cap al qual hem de travessar el bosc i, a uns escassos 350 metres, ja trobarem la planícia de s'Esclop.

PERSPECTIVA DEL BOSC I DEL PUIG DES CASTELLET

A l'interior del bosc, al costat del camí, podem veure-hi un altre conjunt etnogràfic denominat **Carbó 3**, format per **una sitja de carboner**, plataforma de planta semicircular, de 8,40 metres de diàmetre, el perímetre de la qual es presenta delimitat per una filera de pedres calcàries d'aspecte irregular, en brut, disposades en el mur de pla. A la cara nord-oest de la sitja,

un mur de pedra en sec d'1,25 metres d'alçada salva el pendent del terreny i anivella la superfície de la plataforma. L'esmentat mur presenta un paredat de maçoneria irregular i junta poc closa. Utilitza la mateixa tipologia de pedres del mur del rotlo, això és, pedres calcàries d'aspecte irregular, sense adobar, disposades en el mur de pla. El sitger o paviment de la sitja està fet amb terra compactada i té un diàmetre de 6,80 metres.

Una vegada travessam el bosc, i quan ja hem caminat aproximadament cinc quilòmetres des que vàrem sortir de les cases de Galatzó, arribam a la planícia de s'Esclop, antiga zona d'explotació agrícola –rota– de la possessió. Encara podem trobar vestigis de la seva importància agrícola en una era situada a la dreta del camí i en una caseta de roter de grans dimensions a l'esquerra.

Pel que fa al paisatge, som ja a una cota de 726 metres i això ens permet contemplar unes vistes esplèndides: cap a l'oest, la impressionant figura de la mola de s'Esclop; cap al sud, els estreps i perfils de la costa de Calvià; i, cap al nord, els penya-segats i la costa abrupta d'Estellencs.

Pel que fa a la vegetació, podem destacar la presència de dues comunitats vegetals de gran interès. Per una part, l'abundància de pastures de *Phlomis italica* (*Poo-Phlomidetum*), espècie endèmica de llocs nitròfils, a la qual normalment acompanyen la *Poa bulbosa*, el card negre i l'albó. La seva presència és un indicador clar de la importància de la zona pel que fa a pastures per a ovelles i cabres. D'altra banda, hi és destacable la presència d'abundants coixinets espinosos (*Hypericion balearici*), amb els endèmics *Astragalus balearicus* i *Teucrium marum subsp. occidentale*. Per aquesta planícia també és probable que trobem algun exemplar dels endèmics *Rhamnus bourgeanus* i *Pastinaca lucida*.

LA PLANÍCIA DE S'ESCLOP

Abans d'iniciar l'ascensió a la mola de s'Esclop, podem observar el conjunt etnogràfic de la planícia de s'Esclop, amb tres elements: a la dreta del camí, a la falda del puig des Castellet, veurem l'era i el tancat per a bestiar i, a l'esquerra del camí, la caseta. Es tracta d'una zona destinada a l'explotació agrícola i ramadera, situada al peu de la muntanya que puja cap al cim de la mola de s'Esclop. És un entorn obert, sotmès a l'acció dels vents, ubicació que hi facilitava les tasques de batre. La caseta de la planícia de s'Esclop servia com a refugi temporal de persones i animals, i de magatzem de queviures i eines durant les èpoques en què es desenvolupaven les tasques de pasturatge, conreu i trilla de cereals. Podem ubicar cronològicament aquest conjunt en un moment indeterminat entre els segles XVIII i mitjan segle XX.

- **Era de s'Esclop.** És un espai de terra aplanat i arrodonit, a cel obert, on es realitzava la trilla de cereals i llegum. Es troba en un lloc elevat, ja que per batre era imprescindible l'acció del vent. L'era de s'Esclop presenta planta circular, de 14,50 metres de diàmetre, delimitada per un cercle de pedres o corona realitzat amb la tècnica de pedra en sec, compost per pedres calcàries d'aspecte irregular, disposades de fil, amb unes dimensions mitjanes. Aquesta corona mostra la filada de dalt rasant, amb pedres irregulars anivellades. A la cara nord de l'era s'hi va construir un mur de pedra en sec, d'1,9 metres d'alçada i d'un gruix de 0,90, que salva el rost del terreny i permet anivellar la superfície de l'estructura. Aquesta paret presenta un paredat de maçoneria irregular, amb junta poc closa. Per construir-la es va emprar la mateixa tipologia de pedres calcàries que per a la corona, encara que en aquest cas les pedres estan col·locades de pla en el mur. El paviment de l'era, de terra compactada, té un diàmetre de 12,80 metres.
- **Tancat per guardar el bestiar oví.** Presenta planta rectangular, de 15,15 per 14,80 metres. Està format per quatre parets de pedra seca dobles, amb reble al mig. L'alçada mitjana dels murs és de 0,60 metres i el gruix de 0,90. Els quatre murs que conformen l'estructura mostren un paredat de maçoneria irregular i junta poc closa, realitzat amb pedres calcàries d'aspecte irregular sense adobar. Cada una de les quatre cantonades del tancat està rematada per una cantonera composta d'una pedra ciclòpia. La porta d'ingrés al tancat es troba a la paret oest i té forma rectangular. Es tracta únicament d'un buit a la paret, motiu pel qual no presenta brancals.

- **Caseta de la planícia de s'Esclop.** Era emprada com a refugi temporal de persones i animals, i com a magatzem d'eines i queviures durant les temporades en què es desenvolupaven les tasques de trilla de cereals i pasturatge. Consta d'un cos principal, destinat a l'habitatge, i de diversos habitacles adossats, per a aixopluc dels animals i magatzem d'eines.

El cos principal de l'habitatge presenta planta rectangular. Les parets que conformen l'estructura són murs dobles, amb reble al mig, verticals, realitzats amb la tècnica de pedra en sec, amb un paredat de maçoneria semipoligonal i junta buida. Estan formats per pedres calcàries d'aspecte irregular, lleugerament retocades, disposades en els murs de cara i de fil, i travades amb morter de ciment, calç, arena groga i grava. No s'ha localitzat la porta d'accés a l'habitatge principal, ja que el mur de la façana, orientat cap a l'est, està esbucat gairebé per complet. A l'interior trobam un únic espai sense compartimentar, igualment de planta rectangular, en el qual destaca la presència d'un banc corregut que s'inicia a la paret sud (façana) i continua al llarg de la paret nord. El banc està fet amb la tècnica de pedra en verd. A la paret oest hi ha un finestró de forma rectangular, amb llinda, compost per uns brancals formats per diverses peces de pedra calcària. Conformen la llinda una única peça calcària. S'hi han localitzat restes de teula àrab pertanyents a la teulada d'un aiguavés de l'habitatge, així com evidències de les bigues, de fusta de secció circular.

CASETA DE S'ESCLOP

Adossada a l'extrem oest de la façana de la caseta es documenta una estructura de planta rectangular, probablement emprada com a magatzem d'eines. A diferència del cos central, aquesta estructura està realitzada emprant la tècnica de pedra en sec, amb un paredat semipoligonal i junta poc closa, amb parets verticals, dobles, amb reblert al mig. Les pedres que conformen els murs són calcàries,

d'aspecte irregular, disposades a les parets de pla i de fil. La porta d'accés es localitza a la paret est. Correspon a una obertura amb llinda de forma rectangular, composta per brancals formats per diverses peces de pedra calcària de major mida que les de la resta de les parets, lleugerament retocades i disposades de pla. A l'interior hi trobam un únic espai sense compartimentar. La coberta d'aquesta estructura ha desaparegut, però originàriament hi devia haver una teulada d'un aiguavés, com testimonien les restes de teula àrab que s'hi han trobat.

Adossades a la paret oest de la caseta, hi ha restes d'una tercera estructura, que aprofita la paret oest de l'habitatge. Presenta planta rectangular. Les parets estan realitzades amb la tècnica de pedra en sec. Les restes dels murs conservats mostren que originàriament eren parets simples, verticals, amb un paredat antic o rústic i junta poc closa, compostes de pedres calcàries d'aspecte irregular, disposades de cara i de fil. En destaquen les cantoneres, en les quals es varen emprar pedres de majors dimensions que a la resta de les parets. Aquestes pedres estan retocades. No s'han trobat restes de teula ni a l'interior ni als voltants de l'estructura. Possiblement no estigués coberta i la seva funcionalitat fos la d'aixoplugar el bestiar.

Hi ha evidències d'una quarta estructura adossada a la paret nord de la caseta. Només en queda una paret, amb unes característiques tipològiques i morfomètriques que no s'han pogut determinar perquè la vegetació i les restes de runes hi impedeixen l'accés.

A continuació reprenem el camí que ens portarà en direcció oest cap al cim de la mola de s'Esclop. La ruta és molt fàcil de seguir, ja que en cap moment no perdem de vista el cim de s'Esclop i l'itinerari està marcat per innombrables fites senderistes (caramullets de pedra en forma de piràmide).

Circulam per un camí ample i gairebé pla que discorre paral·lel al penya-segat, fins que arribam a una bifurcació. Una fita de pedres ens indica que la ruta cap a s'Esclop és a l'esquerra. Si optam per tornar a la dreta, el tirany s'endinsa pel penya-segat i ens porta a la font des Quer, que posteriorment connecta amb la Ruta de Pedra en Sec GR-221. Les vistes de la costa d'Estellencs són aquí impressionants.

ENCREUAMENT S'ESCLOP - FONT DES QUER

que, ajudant-nos nombroses vegades amb les mans per superar els obstacles, arribam a l'altiplà de s'Esclop. En aquest moment el cim de la muntanya es troba a uns 100 metres de la nostra vista, amb la caseta del francès o de n'Aragó molt a prop.

L'ascensió ha valgut la pena. Després de recuperar l'alè, des dels 926 metres de s'Esclop podem observar una de la millors vistes de muntanya de Mallorca: a l'est, tota la serra de Tramuntana; al sud, les badies de Calvià i Palma; a l'oest, la costa d'Andratx, amb el perfil inconfusible de la Dragonera; i, al nord, l'abrupta costa d'Estellencs.

CIM DE S'ESCLOP

Una vegada que ens hem desviat cap a l'esquerra, el camí es fa molt més abrupte i comença a serpentejar, primer aprofitant les marjades i posteriorment fent-se més estret i escarpat. Quan ens apropam a la paret de la mola, i aprofitant un petit coll, iniciam l'ascensió final. Són uns 20 minuts de màxima dificultat en la qual les fites de pedra ens indiquen en tot moment l'ascensió complicada entre rasclers i roques calcàries, fins

ASCENSÍO A S'ESCLOP

La vegetació d'aquesta zona és molt característica i peculiar, ateses les condicions inhòspites i dures de l'entorn. Les plantes que hi habiten han de fer front a l'acció constant del vent, la qual cosa els suposa diversos condicionaments mecànics -d'erosió, d'humitat ambiental

i de temperatura- a l'hora de desenvolupar-se. Aquests factors, units al pasturatge, a una insolació forta i a la potència escassa del sol, han determinat les característiques primordials de les plantes que integren aquestes comunitats: la seva mida reduïda i el desenvolupament de mecanismes físics per protegir-se davant la sequera i l'excés d'insolació, bé mitjançant la reducció de la superfície foliar, bé mitjançant la presència d'espines o d'una cobertura de pèls.

Al cim de la mola de s'Esclop podem trobar diversos endemismes, com ara la *Pastinaca lucida*, el *Teucrium marum subsp. occidentale*, el *Rhamnus bourgeanus*, l'*Arum pictum subsp. sagittifolium*, el *Lotus tetraphyllus*, la *Phlomis italica*, l'*Astragalus balearicus* i la *Smilax aspera subsp. balearica*. Als penya-segats i penyals també hi trobam endemismes com la *Brassica balearica*, l'*Hippocrepis balearica* i la *Crepis triasii*, entre d'altres.

El cim encara ens guarda algunes sorpreses. No l'hem d'abandonar sense aturar-nos a apreciar en detall dos elements singulars:

- Una **fitxa geodèsica** col·locada per l'Institut Nacional Geogràfic, en la qual s'ha gravat la següent advertència: «La destrucció d'aquest senyal està penada per la llei».
- La **caseta de n'Aragó**. Fou construïda l'any 1808 a instàncies del físic francès François Arago, que hi va romandre durant el mes de maig d'aquell any amb motiu dels treballs de mesurament geodèsic del meridià de París (vegeu el capítol dedicat als mites i llegendes de Galatzó).

La caseta presenta planta rectangular, de 7,55 per 6,90 metres. A l'interior hi trobam un únic espai sense compartimentar. Les parets que conformen l'estructura, dobles amb reble al mig, de 0,90 metres de gruix, estan fetes amb la tècnica de pedra en sec, amb paredat irregular adobat i junta poc closa. En la construcció de les parets s'hi va emprar pedra calcària d'aspecte irregular, sense adobar, disposada de fil en els murs i amb unes dimensions mitjanes. L'altura màxima dels murs és de 3,70 m. Als caires de les quatre parets exteriors hi trobam cantoneres de pedra calcària adobada, disposades de pla i amb unes dimensions mitjanes. A l'interior de l'habitable, adossat a la paret nord, hi ha evidències d'un banc corregut. Està realitzat amb la tècnica de pedra en sec mitjançant una filera exterior de pedres i reble interior. Aquest banc es troba en molt mal estat de conservació, si bé sembla que originàriament ocuparia tota l'extensió de la paret. La porta d'accés a l'habitatge està situada a la façana, orientada

CASETA DE N'ÀRAGÓ

cap al sud. En destaquen les grans dimensions de l'obertura, que ocupa la pràctica totalitat de la façana. Es tracta d'una porta de llinda de forma quadrangular, que no presenta brancals sinó que està delimitada per murs de doble parament, amb les cantoneres treballades, realitzades amb pedra calcària adobada, disposada de pla en el mur. Les grans dimensions de la porta d'ingrés permeten unes vistes espectaculars cap al sud des de l'interior de l'habitatge.

No s'han conservat evidències de la configuració ni dels materials constitutius de la coberta de la caseta, per la qual cosa no se'n poden determinar les característiques tipològiques ni morfomètriques.

El trespol està cobert per la vegetació, encara que es pot dir que originàriament devia ser de terra compactada.

Després d'un descans merescut, podem iniciar el camí de tornada a les cases, les quals es troben a 5.943 metres del cim de s'Esclop.

7.3. ITINERARI 3: SES PLANES

DESCRIPCIÓ GENERAL DE L'ITINERARI I DELS SEUS VALORS I ELEMENTS PATRIMONIALS

Aquest és un recorregut complet i molt variat des del punt de vista paisatgístic, biogeogràfic i etnogràfic. Es tracta d'un camí de pedra en sec que uneix les cases de la possessió amb l'antiga zona agrícola de muntanya de ses Planes (500 metres). Al llarg del seu recorregut hi podem observar les cases de Galatzó, la síquia des Ratxo, el conjunt de les cases de Galatzó i el seus edificis auxiliars, molins d'aigua, marjades, eres, casetes de roter, dipòsits d'aigua i, sobretot, una impressionant panoràmica de la vall del Galatzó, des que principia al nord en els escarpats vessants del Galatzó i la mola de s'Esclop fins que desemboca al sud, a la badia de Santa Ponça.

El recorregut finalitza en un altiplà en el qual observam restes d'antiga activitat agrària (marjades, casetes de roter i dipòsits d'aigua). Des d'aquesta zona podem fruir amb les vistes del nord de la finca, el puig de Galatzó (1.025 m) i la mola de s'Esclop (926 m). També podem observar-hi les comunitats vegetals de càrritx i aritja, i les d'escanyacabres i arç negre, a més de les poblacions de boix i els matolls amb nombrosos coixinets espinosos endèmics, que trobarem durant l'ascensió al puig de Galatzó.

VISTA DE L'ITINERARI DE SES PLANES

CARACTERÍSTIQUES

NE, amb referència a les cases de possessió

6.020 metres (realitzant tot el recorregut d'anada i tornada a les cases de la possessió)

2 hores

Baixa

181 a 460 metres

Puig de Galatzó
(1025 m)

Ses Planes

5
6

Era de
ses Planes

4

Mirador de
ses Planes

Puigpunyent

Puig de ses Planes
(587 m)

Puig des Caragol
(471 m)

Puig de ses Fontanelles
(718 m)

Sa Cadira
del Bisbe

Puig des Senyor
(281 m)

Puig Batiat
(641 m)

CASES DE GALATZÓ

Mirador de
ses cases

ITINERARI
SES PLANES

3

3

1

Siquia
des Ratxo

ITINERARI DE SES PLANES, PUNTS D'INTERPRETACIÓ

01 Sèquia des Ratxo
Etnogràfic

02 Mirador de ses cases
Paisatgístic

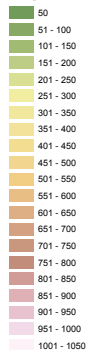
03 Vall des Galatzó i camí de pedra
en sec. Etnogràfic

04 Mirador de l'era de ses Planes
Paisatgístic

05 Ses Planes
Etnogràfic

06 Flora de ses Planes
Botànic

ALTURA

DISTÀNCIA I TEMPS:

Encreuament des Sementer: 550 m (11')

Síquia des Ratxo: 1.195 m (24')

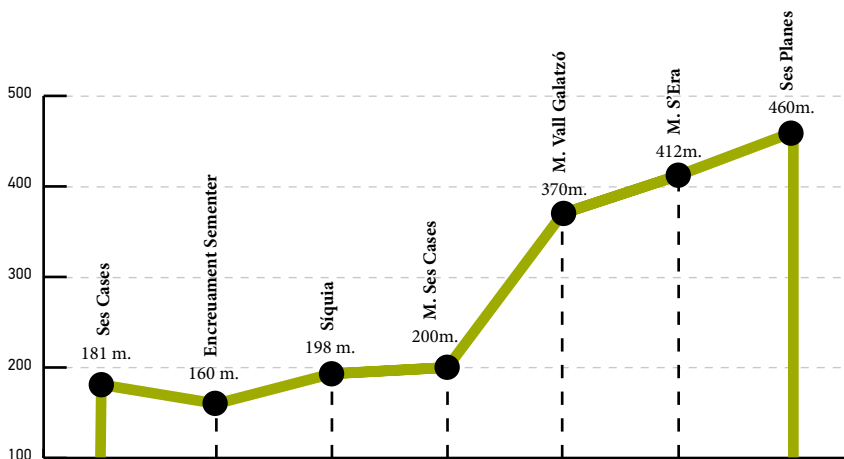
Mirador de les cases: 1.250 m (25')

Mirador de la vall del Galatzó: 2.134 m (43')

Mirador de s'Era: 2.460 m (50')

Ses Planes: 3.010 m (61')

Ses Planes - les cases: 3.010 m (61')

PERFIL DE L'ITINERARI DE SES PLANES

L'itinerari de ses Planes, com tots els de la finca pública, s'inicia a les cases de la possessió, a la fita 00, on un hi ha un plafó amb un text de benvinguda i una marquesina de fusta amb un plànol que conté els itineraris de la finca. El de ses Planes està indicat amb fites de color vermell.

Primera etapa,

de les cases a la zona del mirador de la possessió (1.250 metres aproximadament).

L'itinerari de ses Planes coincideix amb l'itinerari de sa Vinya en els seus primers 413 metres i per això, en aquesta primera part del recorregut, les fites de senyalització tenen dos colors: vermell i groc.

Sortim de les cases cap al sud pel camí d'accés a la possessió. En aquests primers metres podem observar els molins d'aigua fariners a l'esquerra del camí, les marjades de pedra en sec, el paisatge del vessant sud del Galatzó, amb la figura del puig des Caragol, i el conjunt etnogràfic del graner del Delme a la dreta del camí.

Una vegada que arribam a l'encreuament des Tramuntanal seguim recte i, a uns 200 metres, ens trobam amb el torrent de Galatzó, que el camí salva mitjançant un pont. A la nostra esquerra comença el camí de ses Planes (punt senyalitzat amb un cartell). No obstant això, i abans d'iniciar l'itinerari, és interessant fer una aturada i observar el pont sobre el torrent de Galatzó.

- **Pont del torrent de Galatzó.** És un conjunt etnogràfic d'una sola unitat, corresponent a un pont d'arc de 17 metres de longitud i 4,50 d'amplada, format per dos arcs de mig punt reforçats per un petit contrafort adossat al mur de

INICI DE L'ITINERARI DE SES PLANES

ENCREUAMENT DES SEMENTER

secció en forma de ferradura, sobre el qual discorre el camí d'accés a les cases de Galatzó. La part superior del pont, corresponent al camí, presenta un paviment de terra compactada amb pedretes. Pel que fa a la tècnica constructiva, el mur està fet de pedra en sec, amb un paredat semipoligonal de junta poc closa, compost per pedres calcàries d'aspecte irregular, lleugerament retocades, disposades en el mur de cara. Els arcs estan realitzats amb la tècnica de pedra en sec a partir de l'ús de dovelles compostes de pedres calcàries retocades, travades amb morter de ciment, calç i arena groga, amb junta recrescuda. El contrafort està realitzat amb la tècnica de pedra en sec amb un paredat de maçoneria semipoligonal de junta recrescuda, format per pedres calcàries d'aspecte irregular, retocades i disposades de cara, travades amb morter de ciment, calç i arena groga.

Podem establir la cronologia d'aquesta construcció en la dècada de 1940, època en què es varen realitzar reformes en el camí d'accés a la finca. En general, es troba en bon estat i se'n conserva més del 90 % d'evidències de configuració i materials constitutius. En l'actualitat segueix en funcionament.

Després d'observar el pont ens desviam cap a l'esquerra del camí principal i, seguint la senyalització i les fites de color vermell, després de passar a la nostra esquerra una barrera que dóna entrada al sementer des Colomer (una de les zones d'explotació de cereal i pastura més importants de la finca), ens endinsam per un camí de pedra en sec que ens conduirà fins a ses Planes.

En un passat no molt llunyà, aquest camí permetia als treballadors de la finca accedir a la zona de ses Planes, on es conreava gra i s'explotava el bosc amb diverses sitges. Avui en dia el pis del camí està deteriorat per l'erosió i les pluges, però abans permetia l'accés dels carros a ses Planes.

PONT DEL TORRENT DE GALATZÓ

Pel que fa al paisatge, el caminant s'endinsa en una antiga zona de conreu dominada per garrovers i figueres, arbres que, a causa de l'abandonament de l'activitat agrícola, s'han vist envaïts per la garriga. La presència de marjades és un clar indicador d'aquesta antiga activitat agrícola. En aquest primer tram també podem apreciar algunes restes d'alzinar, a més d'espècies característiques de la garriga balear, com l'ullastre, l'estepa joana endèmica, el garballó i el llentiscle o mata.

A uns 600 metres de l'inici del camí ens trobam una síquia que el travessa. Es tracta de la síquia des Ratxo, que encara ara condueix l'aigua de la font del mateix nom -a uns 2.300 metres- fins als aljubs que en permetien l'emmagatzemament i la utilització per a les activitats de la finca.

- **Síquia des Ratxo.** És el sistema de canalització de l'aigua des de la font des Ratxo, situada a la finca del mateix nom, en el terme municipal de Puigpunyent, fins al safareig conegut com sa Bassa, a la finca de Galatzó. La síquia té una longitud aproximada de 2 km i discorre paral·lela al camí des Ratxo. Segueix un recorregut sinuós, que es va adaptant a l'orografia del terreny.

La canalització, de secció semicircular, de 0,45 metres d'amplada interior, està realitzada a partir de teula àrab canalera revestida de ciment, calç i arena groga. Presenta diferents solucions constructives, en funció del terreny pel qual passa. Així, en alguns trams, la síquia discorre a nivell del terreny, mentre que en altres punts s'hi va construir

un mur de contenció per salvar el pendent. Els esmentats murs, de diferents dimensions, estan realitzats emprant la tècnica de pedra en sec, generalment paredats, antics o rústics, amb un talús d'entre un 15 i un 20 % d'inclinació, composts per pedres calcàries d'aspecte irregular, lleugerament adobades, de mida mitjana, col·locades en les parets de cara i de fil i travades amb morter de ciment, calç i arena groga.

A mitjan recorregut de la síquia des Ratxo, la presència d'un torrent va fer necessària la construcció d'un pontet per salvar aquest obstacle natural. Es tracta d'una construcció feta amb la tècnica de pedra en sec, revestida amb morter de ciment, calç i arena groga. Tipològicament correspon a un pont d'arc, en el qual un arc de mig punt és l'element que sosté la via de pas. La síquia discorre per la part superior del pont.

El tram final de la canalització travessa el camí de ses Planes i desemboca al safareig de sa Bassa, a través de la marjada a la qual s'adossa el safareig en la seva cara nord. S'ha conservat més del 90 % d'evidències de configuració i materials constitutius de la síquia des Ratxo. En l'actualitat segueix en funcionament.

SÍQUIA DES RATXO

Seguint pel camí, i a uns quants metres, ens trobam un mirador, des del qual es poden observar les cases de Galatzó, els seus edificis auxiliars i el sistema hidràulic de la finca, un dels elements fonamentals del qual, la síquia, ja coneixem. Des del mirador no només es poden contemplar les cases, sinó també tot el vessant oest i sud de la vall del Galatzó. En concret, i d'esquerra a dreta, la mola de s'Esclop, el puig Batiat, sa Panada, el sementer des Colomer i la vall del torrent de Galatzó.

És un bon moment per fer una aturada i observar la distribució de les cases i veure com s'articulaven funcionalment els espais en les possessions mallorquines, com a centres de producció agricolaramadera que eren.

- Les **cases de Galatzó**. Són unes construccions que reuneixen diversos espais relacionats amb les activitats d'explotació agropecuària i amb la funció d'habitatge de propietaris, majorals i treballadors. Possiblement, el primer nucli arquitectònic es va construir durant l'edat mitjana. A partir d'aquest moment i fins a l'actualitat, les cases varen ser objecte de diverses transformacions. Les cases de Galatzó es configuren com una construcció quadrangular, de tres altures, articulada entorn d'un pati o clastra. A la planta baixa s'ubiquen les dependències dedicades a explotació de la finca, inclosos el trull i la capella; al primer pis hi trobam les estances dels propietaris de la finca, i, al segon, els magatzems o golfes. A la façana de la finca hi destaquen el portal d'entrada (portal forà), un rellotge de sol i la decoració a base de maçoneria amb referit emblanquinat i amb decoració realitzada amb incrustació de còdols en el mur. Davant les cases hi ha un jardí.
- **Estables**. Es tracta d'edificis auxiliars de les cases principals destinats a l'explotació ramadera. Des del mirador en podem observar les vaqueries i solls. Es varen construir l'any 1945, quan Victorio Luzuriaga, industrial basc, era propietari de la finca
- **Hort des Tarongers**. Formen un característic paisatge escalonat amb murs de marjada, realitzats amb la tècnica de pedra en sec per anivellar i contenir terrenys en pendent. Aquesta era la zona més fèrtil de la finca, ja que es regava amb l'aigua dels molins mitjançant síquies i arquetes de distribució. Hi ha estat tradicional el conreu de tarongers i llimoneres, però també s'hi ha sembrat vinya i fraules.

VISTA DE LES CASES I EDIFICIS AUXILIARS DE LA POSSESIÓ

Una vegada vistes les cases i l'hort dels Tarongers, podem observar el conjunt hidràulic de Galatzó, possiblement d'origen andalusí, que té l'inici a la finca des Ratxo, en el terme de Puigpunyent. Allà hi ha una font per a la captació d'aigües subterrànies per drenatge que, després de proporcionar aigua a l'esmentada finca, es canalitza a través d'una síquia de 2 km que discorre paral·lela al camí que uneix la finca des Ratxo amb la finca pública de Galatzó. La síquia té un recorregut sinuós que es va

adaptant a l'orografia del terreny fins a desembocar a una bassa, coneguda com sa Bassa, la funció de la qual és emmagatzemar l'aigua i redistribuir-la. De sa Bassa surten tres branques de síquies:

- **la primera branca** aporta aigua a les marjades superiors de l'hort des Tarongers;
- **la segona** s'encarrega d'irrigar les marjades centrals; finalment,
- **la tercera branca** proporciona l'aigua necessària per donar energia als dos molins d'aigua fariners. El primer tram d'aquesta síquia és l'encarregada de proveir d'aigua el primer molí fariner. L'aigua sobrant del primer molí desguassa en un segon tram de síquia que, al seu torn, desemboca en el cup del segon molí i el dota de l'energia necessària per moure'n els mecanismes. L'aigua sobrant era recollida per una nova síquia coberta que, en direcció est, proporcionava aigua a les cases de Galatzó i a l'estany del jardí.

Ja hem observat la síquia, i davant nosaltres s'aixequen els altres dos elements bàsics del sistema hidràulic de Galatzó: el safareig denominat sa Bassa i els dos molins fariners

- **Safareig d'ús ramader i agrícola, conegut com sa Bassa.** Servia per emmagatzemar l'aigua canalitzada per la síquia des Ratxo. Es tracta d'una pica de fàbrica de planta rectangular ubicada a la cantonada nord-est del safareig. La pica presenta, al seu torn, una petita canalització, composta per una teula àrab canalera reforçada amb morter de ciment

i calç, encarregada de proveir aigua al safareig. El safareig té planta rectangular, amb 95,60 metres de longitud, i està construït amb la tècnica de pedra en sec i revestit amb morter de ciment, calç i arena groga. El mur està reforçat a la cara sud per cinc contraforts construïts en talús. A la cantonada nord-oest hi ha una rampa d'entrada al safareig, feta de fàbrica amb revestiment de morter, calç i arena groga, que surt de la part superior del safareig i baixa fins a

DETALL DEL CONJUNT HIDRÀULIC

tocar-ne el fons. En l'actualitat el safareig encara manté la seva funció, ja que conté aigua que s'empra per regar els fruiters de l'hort des Tarongers i per proveir d'aigua les cases de Galatzó i l'estany del jardí, gràcies al sistema de síquies que descriurem a continuació.

- **Molins d'aigua fariners.** Són dos molins. El més proper al safareig es denomina molí sobirà i el segon, molí jussà. Són de roda horitzontal, també denominats de cup. Aquestes construccions, datades a Mallorca d'ençà la conquesta cristiana (1229), utilitzaven l'aigua com a força motriu i generalment estaven destinades a moldre cereals per fer-ne farina. Ambdós molins obtenen l'aigua que prové de la síquia a través del cup, conducte vertical de secció circular revestit de morter de ciment, calç i arena groga, a través del qual l'aigua agafa l'impuls necessari per fer girar tot el mecanisme de mòlta. A la part exterior els molins presenten forma de torre troncocònica. Els murs de la torre estan realitzats emprant la tècnica de pedra en sec, amb un paredat de maçoneria semipoligonal amb junta buida.

A la base de la torre, de planta rectangular, hi trobam l'obrador, espai cobert amb voltes. A la part inferior de l'obrador es troba la roda encarregada de moldre el cereal, amb estries per facilitar aquesta tasca. En el centre hi ha un petit forat de secció circular, denominat sagetia, a través del qual l'aigua sortia a pressió i queia sobre la roda horitzontal, subterrània. Aquesta roda, denominada rodet, feia girar un

eix vertical que transmetia directament la força de l'aigua a la pedra de moldre. L'aigua sobrant del primer molí desguassava a la síquia i servia per moure el segon molí. En l'actualitat aquests molins han perdut la seva funció.

Adossada a la torre del segon molí fariner hi ha una caseta o habitacle que servia de refugi al moliner mentre duraven les tasques de moldre i en l'interior del qual es localitza tot el mecanisme del molí.

- **Síquia entre els dos molins.** La seva funció era canalitzar l'aigua sobrant del primer molí fins al segon, al qual proporcionava l'energia suficient per moldre el cereal. El primer tram de la síquia, que surt del primer molí, va cobert durant un tram d'aproximadament 4 metres, en el qual la canalització discorre pel centre d'una galeria, semblant a una font de mina. A partir d'aquest punt la síquia va descoberta, i continua el recorregut al llarg de 60,20 metres fins a desembocar en el cup del segon molí d'aigua. La canalització, de secció rectangular, amb 0,50 metres d'ample, va augmentant l'altura al llarg del recorregut, fins assolir una profunditat d'1 metre. Està realitzada emprant la tècnica de pedra en sec i referida íntegrament amb morter de ciment, calç i arena blanca.

Segona etapa,
del mirador de les cases a ses Planes
(aproximadament 1.760 metres)

Una vegada que hem observat la síquia i les cases, seguim pel camí de pedra en sec que ens portarà a ses Planes i que poc a poc va guanyant en pendent. Després ens endinsam en un pinar, amb abundant càrritx, garballó i gatosa. A la nostra dreta tenim el puig des Caragol i, a partir d'aquest moment i durant la resta del camí, a la nostra esquerra podrem observar la vall del Galatzó.

A uns dos-cents metres del mirador, a l'esquerra del camí, hi ha un sestador, mostra de l'activitat humana i de pasturatge que es va desenvolupar en aquesta zona en èpoques passades.

SESTADORS EN EL CAMÍ DE SES PLANES

- **Sestador del camí de ses Planes.** És una construcció destinada a aixoplugar el bestiar oví. Podem ubicar cronològicament aquesta construcció en un moment indeterminat entre el segle XVIII i mitjan segle XX. Presenta planta en forma de mitja ferradura, de 7,25 metres de longitud per 3,35 d'amplada. L'estructura presenta una única paret adossada a un petit abric rocós. El mur, de 2,01 metres d'altura màxima, i amb un gruix de 0,90 metres, és una paret simple. L'accés al sestador es feia des d'una petita obertura ubicada a la cantonada nord-est.

Continuam ascendint pel camí, fins que arribam al mirador de la vall que hi ha més endavant, lloc on podem observar amb més detall la tècnica constructiva de pedra en sec del camí: l'empedrat, les marjades de suport, l'aprofitament de les corbes de nivell per fer-ne el traçat, etc.

A uns 900 metres del mirador en un revolt del camí, aconsellam als visitants que facin una aturada, ja que des d'aquest indret podem fruit d'una vista impressionant de la vall del Galatzó, amb les muntanyes que el flanquegen, els boscos, les comunitats vegetals més característiques i, sobretot, la petjada de l'home en la transformació del territori, que n'ha variat la composició primigènica i hi ha incorporat nombrosos elements etnogràfics (marjades, zones de conreu, camins, cases, sistemes hidràulics, edificis auxiliars, etc.).

Aquest paisatge és molt característic de la zona de la serra de Tramuntana, amb un entorn natural al qual s'han incorporat empremtes tangibles de

PANORÀMICA DE LA VALL DEL GALATZÓ

l'acció humana, circumstància que n'esdevé un dels signes d'identitat: la combinació de naturalesa i acció antròpica.

Si continuam ascendint pel camí, a uns 300 metres a la nostra esquerra, i senyalitzada per un cartell indicador, podem observar una era de batre, element etnogràfic que palesa el conreu de cereals en aquesta zona elevada en èpoques passades.

- **Era de ses Planes.** És un espai de terra aplanat i arrodonit, a cel obert, on es feia la trilla de cereals i llegums. Es troba en un lloc elevat, ja que per batre bé era imprescindible l'acció del vent. A damunt l'era es posaven els cereals o llegums per batre'ls i separar-ne la palla del gra. L'activitat de batre, en la qual es podia o no utilitzar la tracció animal, se solia realitzar durant els mesos d'estiu.

Aquesta era es troba a escassos 50 metres del camí de l'itinerari de ses Planes, en un entorn dominat pel càrritx, la mata, el garballó i l'argelaga. Als voltants hi ha parets de marjades, en les quals es conreaven els cereals i les lleguminoses que posteriorment es duïen a batre a l'era. El fet que aquestes marjades estiguin actualment en desús i que es trobin en terrenys en pendent, hi ha provocat l'erosió del sòl. Adossada a aquestes estructures n'hi ha una altra de forma rectangular, delimitada per tres murs de pedra en sec, probablement emprada per emmagatzemar-hi cereal. Podem situar cronològicament aquest conjunt en un moment imprecís entre el segle XVII i inicis del segle XX. Es tracta d'una estructura de planta circular, de 13,45 metres de diàmetre, delimitada per un cercle de pedres o corona. A la cara sud presenta un mur realitzat amb la tècnica de pedra en sec, construït per salvar el pendent mitjançant un paredat de maçoneria antiga o rústica i junta poc closa, compost de pedres calcàries en brut i posades de fil a la paret. El paviment de l'era, amb un diàmetre de 12,40 metres, està realitzat a base de terra compactada.

ERA DE SES PLANES

Després de visitar l'era, tornam al camí de pedra en sec i seguim el recorregut. En aquest tram de l'itinerari el més característic és el canvi de paisatge natural. A mesura que ens apropam a la planícia de ses Planes, el pinar és substituït per una garriga degradada, dominada pel càrritx, el garballó i l'argelaga, vegetació característica dels efectes dels incendis, del pasturatge i de l'erosió. A uns 500 metres de l'era, després de travessar un pinaret, arribam a la planícia de ses Planes, final de l'itinerari. Des d'aquest indret podem contemplar unes magnífiques vistes de la conca hidrogràfica i de la vall del Galatzó, on destaquen els cims de la mola de s'Esclop i del puig de Galatzó. Fa uns anys, aquesta era una zona d'explotació agrària i forestal; hi podem veure encara restes etnogràfiques que corroboren aquesta afirmació.

A l'esquerra del bosc trobam una zona rocosa, càrstica, on podem observar una petita comunitat vegetal, exclusiva de les Balears, formada per l'endèmic arç negre (*Rhamnus bourgeanus*) i l'escanyacabres (*Cneorum tricoccon*). Es tracta d'una comunitat pròpia de llocs ventosos. També és possible observar-hi altres espècies com ara la *Urginea maritima*, el *Cyclamen balearicum*, l'*Smilax aspera* var. *balearica*, el *Polypodium cambricum*, l'*Asplenium ceterach* i el *Polypodium cambricum*

A escassos 50 metres del bosc, a la dreta del camí, hi trobam el conjunt etnogràfic denominat ses Planes.

Conjunt etnogràfic de ses Planes. Se situa en una zona dominada pel càrritx. El terreny en el qual es troba el conjunt és en pendent, per la qual cosa el nivell d'erosió del sòl hi és alt i la potencialitat agrícola baixa. El conjunt etnogràfic és compost de diverses unitats: una caseta de roter, la funció de la qual era servir de refugi al roter (pagès dedicat al conreu de les zones més marginals de la finca); un aljub, destinat a l'emmagatzemament de l'aigua de pluja -i de la que es filtrava per les muntanyes properes- per al consum domèstic (humà i animal), aigua canalitzada a través d'una síquia que desemboca a l'aljub; i, finalment, dues sitges i dues barraques de carboner. La funcionalitat del conjunt seria l'explotació dels recursos forestals per obtenir carbó, alhora que constituïa l'hàbitat temporal dels treballadors durant els mesos en què s'allargava aquesta tasca.

Aquests conjunts poden enquadrar-se cronològicament en un moment imprecís entre el segle XVII i inicis del segle XX.

CONJUNT ETNOGRÀFIC DE SES PLANES

- **Caseta de roter.** La caseta és de planta quadrada. Els costats fan 8,70 metres de llargada i delimiten un únic espai interior sense compartimentar. Les parets que conformen l'habitatge presenten la mateixa tècnica constructiva: es tracta de parets dobles realitzades amb la tècnica de pedra en sec, encara que en determinats punts varen ser reforçades amb morter. Presenten un paredat semipoligonal, emmossat o quasi enqueixalat i junta poc closa. En la seva construcció s'hi varen emprar pedres calcàries, lleugerament adobades i disposades en el mur de cara. A l'interior, els murs de l'habitatge són verticals, mentre que a la cara exterior presenten talús. Adossades a la cantonada de les parets sud i oest s'han trobat evidències d'una llar. La porta d'ingrés a l'habitacle, orientada al sud-oest, està centrada respecte de la façana. Els brancals estan constituïts per diverses peces de pedra calcària irregular, de dimensions mitjanes, adobades i disposades de cara. La coberta de l'habitatge no s'ha conservat, encara que s'han trobat evidències d'alguns dels materials que la constituïen (teula àrab).
- **Aljub.** Es tracta d'una cavitat de planta rectangular, de 8,23 metres de longitud per 5,10 d'amplada, amb rampa d'accés d'argamassa pètria. Està delimitat per tres murs de tancament i obert en un dels costats, on comença la rampa. En la construcció s'hi va utilitzar la tècnica de pedra en sec amb junta recrescuda, realitzada a base de pedres i morter de ciment, calç i arena groga. Al mur de tancament hi ha una obertura de

desguàs, utilitzada per evacuar l'aigua sobrant de l'aljub quan aquest es trobava completament ple. Originàriament, l'aljub estaria cobert per complet amb volta de canó, realitzada amb carreus de marès travats amb morter de ciment, calç i arena groga, i revestits amb morter del mateix material impermeabilitzant. La coberta presentaria una fletxa de 0,80 per 3,22 metres de llum. En l'actualitat la volta està esfondrada, però es conserven evidències de la seva configuració i materials constructius. A l'exterior de l'aljub, en el costat obert, hi ha un empedrat de planta triangular. D'aquest empedrat parteix una síquia de secció quadrada, de 0,15 per 0,15 metres, de pedra revestida de morter de ciment, calç i arena, de més de 5 metres de longitud. Aquesta síquia recull l'aigua dels pendents de les muntanyes de la zona i la condueix cap a l'aljub.

- **Sitja i barraca de carboner de ses Planes 01.** La sitja té planta irregular, per adaptar-se a les irregularitats del terreny. A la cara oest està assentada sobre un mur de contenció, que dona al comellar, construït per evitar esllavissades i per reforçar l'estructura de la sitja. La cara est de la sitja s'adossa a la roca natural. El rotlo de sitja està constituït per rotlo i mur de pedra en sec. El sitger, o paviment de la sitja, és fet de pedres de mida petita disposades de manera irregular, sense anivellar ni compactar.

La barraca presenta planta circular, amb un diàmetre de 3,50 metres. La cara sud-est està adossada a la roca natural. A l'interior l'habitable té un diàmetre d'1,85 metres. Està constituïda per una única paret doble, amb reble al mig, realitzada amb la tècnica de pedra en sec, paredat antic o rústic i junta poc closa. A l'interior el mur és vertical, mentre que a l'exterior presenta un talús. Les pedres que configuren el mur són calcàries, d'aspecte irregular i sense tallar en facetes, i apareixen disposades en el mur de cara.

- **Sitja i barraca de carboner de ses Planes 02.** La sitja té un diàmetre de 9,30 metres i una alçada de 0,35 metres. El rotlo, delimitat per un mur de pedra en sec de paredat de maçoneria antiga o rústica i junta poc closa, està realitzat a partir de pedres calcàries d'aspecte irregular, disposades de fil tant a la paret com en la filada de dalt d'aquesta. El sitger o paviment de la sitja té un diàmetre de 8,80 metres i és fet de terra compactada. La pavimentació d'aquest trespol es feia de manera que deixàs uns canals d'aire amb circulació suficient pe coure el carbó.

- **La barraca de carboner.** La planta de l'habitatge té forma circular, amb un diàmetre de 4,10 metres. Està formada per una única paret, que delimita un espai interior sense compartimentar. Es tracta d'una paret de pedra en sec doble amb reble al mig, de 0,80 metres de gruix, sense talús. La porta d'ingrés a l'habitatge està orientada cap al nord-oest, cap al lloc en el qual es troba la sitja de carboner. La llinda és de 0,50 metres. Els brancals de l'obertura estan formats per diverses peces de pedra calcària d'aspecte irregular, sense tallar.

Per acabar, a la capçalera final de l'itinerari trobam una zona de paisatge de muntanya, des d'on podem observar la mola de s'Esclop al nord-oest i el puig de Galatzó al nord. La vegetació està molt castigada pel pasturatge i els incendis. No obstant això, podem trobar-hi agrupacions de coixinets espinosos, com els eixorba-rates blanc i negre (endèmics), característics de la vegetació de muntanya. La vegetació dominant en aquesta zona, per l'efecte dels incendis i de l'erosió principalment, està conformada per càrritx, garballó, llentiscle, argelaga i pi blanc. Aquesta zona presenta també degradació antròpica a causa de l'eliminació de l'alzinar per produir carbó, el que hi ha produït la desertització i l'augment de l'erosió.

PAISATGE I VEGETACIÓ DE SES PLANES

A partir d'aquest moment el caminant haurà de tornar a les cases de Galatzó, a uns 3.000 metres de distància, recorrent en sentit invers l'itinerari. La baixada és molt còmoda i permet gaudir novament del paisatge de la vall del Galatzó.

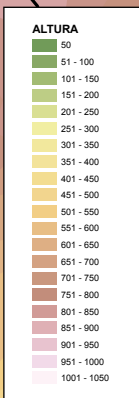
7.4. ITINERARI 4: SA VINYA

DESCRIPCIÓ GENERAL DE L'ITINERARI I DELS SEUS VALORS I ELEMENTS PATRIMONIALS

Itinerari molt interessant, al SO de la finca. Uneix les cases de la possessió amb una antiga zona d'explotació agrícola denominada sa Vinya, que limita amb la finca veïna de s'Alqueria. L'itinerari transcorre per zones d'explotació agrícola típiques d'una possessió de muntanya i hi podem observar exemples molt interessants d'enginyeria de pedra en sec (marjades, eres, fonts, abeuradors, sitges i fins i tot forns). També hi trobarem la fauna i flora característiques de la serra de Tramuntana. Cal destacar-hi la presència de cabres mallorquines i d'alguna àguila calçada, que podem contemplar mentre recorrem alzinars, pinars i estepes. L'itinerari finalitza en una cota de 425 metres, capçalera d'una vall preciosa que, escortada pel puig de sa Panada, dirigeix la nostra vista a les zones de conreu de la possessió.

En aixecar la vista podrem observar la serra de Tramuntana en tot el seu esplendor. Hi destaquen els cims del Galatzó, la mola de s'Esclop i na Bauçana flanquejant la vall del Galatzó, que discorre davant nosaltres. L'itinerari també incorpora tres jaciments prehistòrics de primer ordre: es Tramuntanal, el puig de s'Argolla i el turriforme de sa Vinya.

CARACTERÍSTIQUES:

SW, amb referència a les cases de possessió

7.148 m,
anada i tornada

2 h 23 minuts,
recorregut total

Baixa

181 a 425 metres
Autoritzat per a senderisme i bicicleta de muntanya

Andratx

Puig de ses Fontanelles
(718 m)

Sa Cadira
des Bisbe

Puig Batiat
(641 m)

Sa Panada
(442 m)

**ITINERARI
SA VINYA**

Sa Vinya

4

Encreuament
des Tramuntanal

1

3

2

5

6

7

8

9

10

11

12

Font
des Obis

S'Argolla

Es Tramuntanal

3

2

5

6

7

8

9

10

11

12

ITINERARI SA VINYA, PUNTS D'INTERPRETACIÓ

01 Graner del Delme / Etnogràfic

02 Caseta des Tramuntanal / Etnogràfic

03 Era des Tramuntanal / Etnogràfic

04 S'Argolla arqueològica / Arqueològic

05 S'Argolla màgica / Etnogràfic

06 Vista panoràmica des de s'Argolla / Paisatgístic

07 Font des Obis / Etnogràfic

08 Vegetació de la font des Obis / Botànic

09 Marjades de sa Vinya / Etnogràfic

10 Caseta de roter / Etnogràfic

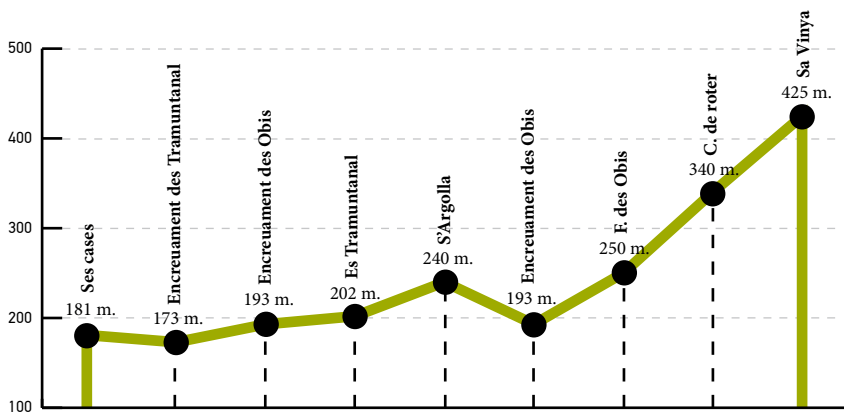
11 Vista panoràmica des de sa Vinya / Paisatgístic

12 Conjunt etnogràfic de sa Vinya / Etnogràfic

a) Des de les cases a cada punt (distància directa)

DISTÀNCIA I TEMPS:

Graner del Delme	296 m (6')
Encreuament des Tramuntanal.....	413 m (8')
Encreuament des Obis	1.129 m (23')
Es Tramuntanal	1.500 m (30')
S'Argolla.....	1.600 m (32')
Font des Obis	1.517 m (30')
Marjades	1.617 m(33')
Caseta de roter	2.030 m (41')
Mirador de sa Vinya	2.910 m (58')
Sa Vinya.....	3.074 m (62')

PERFIL DE L'ITINERARI DE SA VINYA

b) Des de les cases a cada punt seguint l'itinerari complet**DISTÀNCIA I TEMPS:**

Graner del Delme: 296 m (6')

Encreuament des Tramuntanal: 413 m (8')

Encreuament des Obis: 1.129 m (23')

Es Tramuntanal: 1.500 m (30')

S'Argolla: 1.810 m (33')

Font des Obis: 2.601 m (52')

Marjades: 2.699 m (54')

Caseta de roter: 3.500 m (70')

Mirador de sa Vinya: 3.910 m (78')

Sa Vinya: 4.074 m (81')

Sa Vinya-ses cases: 3.074 m (62')

L'itinerari de sa Vinya, com tots els de la finca pública, comença a les cases de la possessió, a la fita 00, on hi ha un plafó amb un text de benvinguda i una marquesina amb un plànol que conté els itineraris de la finca.

Primera etapa,
de les cases a l'encreuament des Tramuntanal - sa Vinya
(1.129 metres aproximadament).

El camí s'inicia en direcció sud i en els primers quatre-cents metres coincideix amb el camí principal d'accés a la possessió (també denominat *carrera*). En aquest primer tram podem destacar la panoràmica que s'observa a l'esquerra del camí, una pleta (on fa pocs anys encara s'hi tonien les ovelles de la finca), un aljub, diversos edificis auxiliars de la finca (solls i vaqueries), una zona de sembra, els molins fariners d'aigua i un conjunt de marjades amb tarongers i llimoneres. També es pot observar el vessant sud del puig de Galatzó, on destaquen els oliverars i els pinars i la silueta del puig des Caragol, que sembla vigilar i donar protecció a les cases de Galatzó.

MARJADES A L'HORT DES TARONGERS

En el primer revolt, a uns escassos dos-cents metres de l'inici del camí, en un encreuament on el torrent s'uneix al camí -i l'acompanya en el seu recorregut fins al final de la finca-, es troba el primer conjunt etnogràfic d'interès; el graner del Delme. Es tracta d'una construcció de pedra amb morter de planta rectangular i coberta en falsa volta rebaixada. A la part superior

presenta obertures per introduir-hi el gra. Per facilitar-ne la descàrrega s'utilitzava una rampa, que encara es conserva. En aquest petit graner s'emmagatzemava la contribució en gra que havia de fer la finca als senyors feudals durant l'edat mitjana i a l'Estat fins al segle XIX. Davant el graner del Delme també es pot observar un petit camp clos de forma circular fet de pedra en sec, que servia per facilitar el carregament de les ovelles en els carros i camions que en feien el trasllat fora de la finca.

Si seguim el camí, a pocs metres trobarem un altre encreuament a la dreta, amb una senyalització que indica la desviació cap a la zona de sa Vinya. Tot l'itinerari està senyalitzat amb fites de color groc.

A partir d'aquest moment caminarem per una típica zona d'explotació agrícola de muntanya, amb presència d'ametlers i garrovers, en els camps

GRANER DEL DELME

llaurats de la qual podem observar espècies ruderals nitròfiles com el card negre (*Carlina corymbosa*) i l'*Euphorbia pithyusa*, pertanyents a la classe *Artemisietea* (vegeu l'apartat relatiu a la vegetació) i on la presència d'ovelles i cabres és constant. A poc a poc, el caminant s'endinsa en una zona boscosa de pinar i garriga, on pot observar espècies de matollar com l'estepa negra, el garballó, l'argelaga, l'aladern i el llentiscle, i lianes com el lligabosc, l'esbarzer i la vidriella. Si alçam la vista podrem veure els perfils del puig Batiat, del puig des Senyor i de sa Panada.

INICI DEL CAMÍ DES TRAMUNTANAL

Aproximadament a un quilòmetre hi ha un encreuament de camins, en el qual s'indica la possibilitat d'accedir a la zona de s'Argolla i des Tramuntanal, o fins i tot dirigir-se a la vila des Capdellà si s'opta per anar cap a l'esquerra. En canvi, si seguim cap a la dreta, agafarem la ruta cap a la capçalera de l'itinerari de sa Vinya.

Segona etapa,
es Tramuntanal - s'Argolla
(aproximadament 1.051 metres)

Si s'ha optat per tornar a l'esquerra, la sendera ens porta a un petit puig denominat s'Argolla (240 m), on trobam els següents elements: una àrea habilitada amb bancs i taules de fusta (per poder gaudir de les vistes de la vall del Galatzó, de la serra de na Burguesa i del vessant sud del puig de Galatzó), i diversos conjunts etnogràfics i arqueològics, entre els quals destaquen els següents:

Jaciment arqueològic de s'Argolla. Data de l'època talaiòtica (850-123 a.C.). Està format per una única unitat, corresponent a una plataforma escalonada, monument de planta irregular i alçat escalonat format per plànols separats per trams verticals de murs de tipus ciclopi que s'adapten al terreny. El vessant nord de la plataforma recolza sobre un penya-segat.

VISTA GENERAL DE S'ARGOLLA

La funcionalitat en seria la de control del territori. El jaciment de s'Argolla s'emplaça sobre un turó, la qual cosa li confereix un gran domini visual sobre el territori circumdant. Així, des de l'assentament es dominen visualment el puig i la vall del Galatzó, les muntanyes del puig d'en Batiat, el puig des Senyor i el puig des Caragol, entre d'altres. Igualment, té connexió visual amb els

jaciments de la coma de Dalt, la coma de Baix, es Tramuntanal, el turriforme escalonat de sa Vinya i el jaciment de ses Rotes Llargues. En trobar-se en un lloc estratègic, es continua utilitzant l'emplaçament en època islàmica i moderna, la qual cosa ens dóna la seqüència cronocultural de l'assentament, corroborada per la presència de restes ceràmiques d'aquestes èpoques. En època moderna s'hi va construir una barraca de roter, adossada a un dels esglaons de la plataforma, cosa que igualment ens confirma la continuïtat en l'ús d'aquest lloc estratègic.

Pedres de s'Argolla. Aquest conjunt està format per una única unitat, composta per dos afloraments de pedra calcària. Es tracta de dues roques,

disposades en paral·lel i que presenten una perforació de banda a banda. La funcionalitat d'aquestes pedres no és clara; la bibliografia ens n'ofereix diverses interpretacions.

Pel que diu la tradició, aquestes pedres foradades servien per ajusticiar. Una barra travessava els forats i hi eren lligats els condemnats a mort. Existeixen diferents versions de l'ajusticiament segons la llegenda popular, entre les quals podem esmentar la decapitació. La memòria popular ens ha transmès, de generació en generació, la idea que el comte Mal assassinava en aquest lloc els qui es rebel·laven contra ell.

PEDRES DE S'ÀRGOLLA

Altres interpretacions expliquen l'existència d'aquestes pedres foradades com a instruments per fer foc -introduint un pal de fusta dins el forat i fent-lo girar fins a aconseguir fer flama-, o com a punts per lligar animals.

Tot això explica que aquesta sigui una de les zones més visitades i característiques de la finca pública, un indret que ens apropa a la llegenda de Ramon Burgues Zaforteza, segon comte de Santa Maria de Formiguera, conegut popularment com el comte Mal.

A pocs metres de s'Argolla, i seguint el camí marcat, s'arriba a una de les zones d'explotació agrícola tradicional de muntanya més característiques -i en altres moments de la història més importants- de la finca de Galatzó: es Tramuntanal. La seva funció agrícola fa que en el seu entorn de

marjades, oliveres i garrovers trobem prats perennes caracteritzats per la presència d'espècies com l'albó (*Asphodelus aestivus*), el card negre (*Carlina corymbosa*) i l'*Euphorbia pithyusa*, i també diversos conjunts etnogràfics de primer ordre:

El **conjunt etnogràfic des Tramuntanal**, a uns 1.162 m de l'inici de l'itinerari de sa Vinya, està emplaçat en un petit turó, en una zona en la qual la comunitat vegetal dominant és el garrigar d'ullastre i el garballó (*Cneoro-Ceratonietum*), present en la major part de l'itinerari, amb predomini del pi, l'ullastre, el garballó, el càrritx i la mata. Aquest conjunt etnogràfic, la cronologia del qual podem situar en un moment imprecís entre el segle

CASETA DES TRAMUNTANAL

XVI i mitjan segle XX, està format per dues casetes de pastor, una era, un sestador i un sistema hidràulic compost per una font de mina, una síquia i un abeurador de pica. Es tracta, per tant, d'un conjunt en el qual es conjuguen l'hàbitat, el cultiu i el pasturatge, i que a més compta amb recursos hídrics que permetien proveir d'aigua tant als treballadors com al bestiar.

- Pel que fa a les **casetes de pastor**, es tracta de dues construccions de planta rectangular amb coberta d'un aiguavés. Estan adossades, de manera que en l'actualitat formen un únic cos de planta rectangular. La més petita, orientada al sud, constituïria la caseta original, més antiga, a la qual s'adossaria posteriorment la major. Cada una d'aquestes unitats estaria destinada a una funcionalitat específica, com a refugi temporal o permanent dels treballadors, i com a aixopluc d'animals i magatzem respectivament. En els segles XV i XVI ja es troben documents referits a rotes i roters, encara que el sistema d'explotació agrícola podria ser més antic. L'època en què es constata una major activitat d'aquest col·lectiu es correspon amb els segles XVIII i XIX. A finals del segle XIX i inicis del XX se'n detecta una disminució. El treball del roter consistia a eliminar la vegetació dels matollars i zones boscoses d'una parcel·la per preparar-la per al conreu. Aquesta extensió de terra era denominada rota. És curiós observar que l'habitatge que ens ocupa era compartit per animals i persones, el que ens dóna una idea de la duresa de les condicions de vida dels roters.

- Darrere les casetes de pastor hi ha una era, que consisteix en un espai de terra aplanat i arrodonit, a cel obert, on es realitzava la batuda de cereals. Està a escassos metres de les casetes, de les zones de conreu i del sistema hidràulic, i s'emplaça en un lloc elevat, ja que per batre bé era imprescindible l'acció del vent. A damunt l'era es posaven cereals o llegums per batre'ls i separar la palla del gra. L'activitat de la trilla, en la qual es podia o no utilitzar la tracció animal, se solia realitzar durant els mesos d'estiu. L'era té una estructura de planta circular, amb 13,90 metres de diàmetre. Està construïda en un terreny en pendent, per la qual cosa, a més del rotlo de pedres que delimita la zona de batre, es va construir un mur de pedra en sec per adaptar l'era al terreny i aconseguir una superfície plana. L'esmentat mur està realitzat amb la tècnica de pedra en sec

A uns quants metres de les casetes de pastor i de l'era trobam el **sistema hidràulic** encarregat de proveir d'aigua la zona agrícola ramadera des Tramuntanal. Encara ara hi podem observar els següents elements:

ERA DES TRAMUNTANAL

- La **mina d'aigua des Tramuntanal**. És una font de mina subterrània, denominada *qānat*, curta, amb pou mare i galeria de drenatge parcialment picada. La boca de la font és adovellada, realitzada amb la tècnica de pedra en sec, amb paredat de maçoneria i junta recrescudada. La boca està composta per uns brancals realitzats a base de diverses peces de pedra calcària tallada, de dimensions mitjanes. La llinda està composta per una llosa de pedra calcària tallada. La galeria -també denominada *mina*- té una longitud interior de 3,20 metres. Els paraments estan realitzats amb la tècnica de pedra en sec i mostren un paredat de maçoneria irregular amb junta recrescudada. La galeria està coberta per lloses planes de pedra calcària, de grans dimensions i disposades horitzontalment. La canalització de l'aigua des del pou mare es realitzava a partir d'una

MINA D'AIGUA DES TRAMUNTANAL

canaleta tapada amb pedra i morter, revestida amb ciment gruixat i situada al mig de la galeria.

- De la mina d'aigua en surt una **síquia** que canalitza l'aigua des del pou mare de la font de mina fins a l'abeurador de pica. Es tracta d'una síquia subterrània de secció quadrada, realitzada amb la tècnica de pedra en sec i referida amb ciment gruixat. A més de l'aigua procedent del *qānat*, recull i canalitza l'aigua filtrada a través del marge situat al final del recorregut de la síquia. La síquia travessa el marge i va a desembocar a l'abeurador de pica, construcció per a l'emmagatzemament d'aigua destinada al consum humà i animal. L'abeurador es troba adossat a una marjada, en la qual hi ha la canella on desemboca la síquia. El baixant de la canella, de forma irregular, està constituït per una teula àrab. La pica de l'abeurador és de planta rectangular i està feta emprant la tècnica de pedra en sec, amb un paredat de maçoneria irregular i junta recrescuda. En la construcció s'hi empraren pedres calcàries d'aspecte irregular, sense tallar, de mida mitjana, disposades en el mur de cara. Les pedres suposen el 70 % del material constructiu a la cara exterior de les parets de la pica. En l'actualitat, aquest impermeabilitzant es troba bastant degradat, si bé la pica no ha perdut per complet la seva funció, ja que continua emmagatzemant aigua de pluja (no la procedent de la font de mina, que es va assecar als anys 70 del segle XX). Malgrat tot, encara hi podem trobar vegetació pròpia de fonts i llocs humits, com el poplancre (*Populus nigra*) i el jonc (*Scirpus holoschoenus*).

A pocs metres de l'era, i limitant amb un desnivell sobre el camí d'accés a la zona, podem observar un **conjunt arqueològic denominat es Tramuntanal**, un jaciment d'època talaiòtica del qual únicament es conserven restes de tres murs ciclopis. La situació geogràfica de l'assentament, en un petit altiplà a la zona des Tramuntanal, ens aproxima a la seva funcionalitat, possiblement de control del territori, ja que té un ampli domini visual de la zona de l'hort des Tarongers, el puig de Galatzó, la mola de s'Esclop, el puig des Senyor i el puig des Caragol.

Igualment, des d'aquest punt es veuen els jaciments arqueològics de s'Argolla, la coma de Dalt, la coma de Baix i el puig des Senyor. El jaciment es troba ubicat en una zona amb cert potencial agrícola, que a més compta amb recursos hídrics que permetien proveir d'aigua el nucli: el torrent de sa Vinya i el torrentó de sa Caseta des Tramuntanal, a 150 i 50 m del jaciment respectivament. Tres són les unitats catalogades en el jaciment

d'es Tramuntanal: les restes d'un mur ciclopi paral·lel al penya-segat i les restes d'altres dos murs ciclopis que possiblement formaven part d'una estructura. Cal indicar que les tres unitats es troben en bastant mal estat de conservació, ja que se'n conserva menys d'un 10 % de la configuració i materials. S'hi ha documentat ceràmica en superfície d'època talaiòtica, romana i moderna, degradada però no erosionada, el que ens indica que possiblement no ha sofert processos postdeposicionals d'arrossegament. Igualment, aquest material arqueològic en superfície ens aproxima a la seqüència cronocultural de l'assentament: talaiòtic-postaloiòtic-romà.

Una vegada visitats s'Argolla i es Tramuntanal, s'ha de recuperar l'itinerari i hem de dirigir-nos cap al nord-oest, cap a l'encreuament senyalitzat com s'Argolla - es Tramuntanal - sa Vinya, i després cap a l'esquerra, i ascendir cap a la capçalera de l'itinerari de sa Vinya. Està senyalitzat per fites de fusta grogues (el tall indica la direcció a seguir).

També des de la zona des Tramuntanal podem tornar cap a la vila des **Capdellà**, a dos quilòmetres aproximadament, per una sendera forestal oberta a aquest efecte, orientada cap al sud, senyalitzada per fites grogues i que s'inicia al costat de la caseta de roter.

Tercera etapa,

des de l'encreuament des Tramuntanal - Sa Vinya
fins al conjunt de marjades
(907 metres aproximadament)

A partir d'aquest punt el camí es fa més sinuós i escarpat, i s'endinsa en un bosc de pins amb vestigis d'antic alzinar. A la dreta es poden observar els pendents muntanyosos plens de marjades en desús. Són vestigis inequívocs de l'antiga dedicació d'aquesta zona de la possessió a tasques agrícoles i d'explotació del bosc.

A uns escassos 400 metres de l'encreuament ens trobam la font des Obis, conjunt etnogràfic interessant i punt d'observació botànic recomanable.

Conjunt etnogràfic de la font des Obis. Està format per dues unitats: una font de mina amb abeurador de pica associat i un abeurador de petites dimensions, excavat al terra. La funcionalitat d'aquest conjunt era l'obtenció de recursos hídrics mitjançant la captació d'aigües superficials

per drenatge (font de mina) que es canalitzaven fins a l'abeurador de pica associat, en el qual s'emmagatzemaven per al consum humà i animal. El conjunt es troba en el marge del camí de l'itinerari de sa Vinya, en el pendent de la falda d'una elevació a més de 50 metres de la zona plana. Cronològicament, podem ubicar l'ús d'aquest conjunt en un moment imprecís entre l'època de dominació islàmica (segles X-XIII) i l'any 1995, any en què es va assecar la font de mina.

- La **font des Obis** és una font de mina subterrània de *qānat* curt, amb pou mare i galeria de drenatge, excavada aprofitant la paret d'una marjada. La boca de la font de mina es troba en la part central de la marjada. Es tracta d'una boca amb llinda, feta amb la tècnica de pedra en sec i junta poc closa. La boca està composta per uns brancals fets amb diverses peces de pedra calcària en brut, de grans dimensions. La llinda està composta per una única peça de pedra calcària. La galeria -també denominada *mina*- té una longitud interior de 10,20 metres. Els paraments, amb una altura mitjana d'1 metre, estan realitzats amb tècnica de pedra en sec i junta poc closa. La galeria està coberta per lloses planes de pedra calcària, de grans dimensions, disposades

VISTA GENERAL DE LA FONT DES OBIS

horitzontalment. A 9,80 metres de longitud de la boca, es documenta un pou de ventilació oberta, de tendència circular irregular. Arran de la paret dreta de la galeria hi ha una canaleta de secció rectangular excavada a la pedra, que recorre tota la galeria i que tenia la funció de canalitzar l'aigua des del pou mare fins a l'abeurador adossat a la font de mina.

- **Abeurador de pica de la font des Obis.** Recollia l'aigua de la font de mina mitjançant una canaleta que desemboca a l'abeurador, destinat a l'emmagatzemament d'aigua per al consum animal. Es troba adossat a la marjada en la qual hi ha la font de mina. Presenta una planta rectangular i té una capacitat de dos metres cúbics. Els murs de contenció de la pica són parets simples, verticals, construïdes a base

de pedres calcàries de mida mitjana, amb revestiment de morter de ciment, calç i arena blanca.

- **Abeurador de la font des Obis.** És un petit abeurador excavat al terra, situat a uns tres metres de la font de mina. Presenta planta rectangular, amb cantonades arrodonides. Està realitzat a base de morter de ciment, calç i arena blanca, que n'impermeabilitza l'estructura i hi facilita la recollida d'aigua.

En aquesta zona destaquen espècies vegetals típiques de fonts, estanys i llocs humits, com ara pollancre, joncs, falgueres, etc. Als penyals hi podem observar alzines joves, la presència de les quals pot estar lligada tant a l'orientació nord del penyal com a la protecció que el seu emplaçament els ha donat enfront dels incendis i la tala dels carboners. Algunes de les espècies que podem observar en aquesta zona són el pollancre (*Populus nigra*), el càrritx (*Ampelodesmus mauritanica*), l'alzina (*Quercus ilex*), el pi blanc (*Pinus halepensis*), l'aladern (*Rhamnus alaternus*), el jonc (*Scirpus holoschoenus*), el vitrac (*Allium triquetrum*), el polipodi (*Polypodium cambricum*), la dauradella (*Asplenium ceterach*), el garballó (*Chamaerops humilis*), l'estepa llimonenca (*Cistus monspeliensis*), l'argelaga (*Calicotome spinosa*), la figuera (*Ficus carica*), el capellet de teulada (*Umbilicus gaditanus*), el maimó (*Tamus communis*) i l'aritja (*Smilax aspera*), entre d'altres.

MARJADES

A partir de la font, el camí es fa una mica més escarpat i discorre entre una zona de bosc de pins i alzines, amb notables exemples de marjades. A uns escassos cent metres de la font, s'ha incorporat a l'itinerari un punt d'informació sobre les marjades.

Marjades de sa Vinya. Característic paisatge escalonat mitjançant marjades realitzades amb la tècnica de pedra en sec, per permetre anivellar i contenir terrenys en pendent. Els murs de les marjades es construïen principalment per habilitar franges de terreny horitzontal aptes per al conreu, però també s'usaven per permetre la construcció de camins o per contenir la força erosiva de les pluges torrencials als barrancs. Les marjades que s'observen actualment estan en desús, i això ha provocat que hagin estat envaïdes per espècies colonitzadores de camps abandonats, com ara el càrritx, el garballó, el llentiscle i la gatova. Construïdes aprofitant les pedres de l'entorn, aquestes marjades es varen utilitzar originàriament per al conreu de la vinya.

Quarta etapa,

des del conjunt de marjades fins al conjunt etnogràfic de sa Vinya, capçalera d'itinerari (aproximadament 987 metres)

Des del punt d'observació de les marjades s'inicia l'última part de l'itinerari, que discorre per pinars i carritxars amb abundant argelaga, llentiscle i garballó, a més d'espècies com el roser silvestre, el ginebró i alguna orquídia a les voreres del camí. Aquest tram destaca per la seva

riquesa paisatgística, ja que en alguns dels revolts de la sinuosa ascensió podrem gaudir de vistes inigualables de la serra de na Burgesa, la vall i el puig de Galatzó.

A uns 400 metres del punt d'observació de les marjades trobam una antiga caseta de pastor, una marjada de forma circular -que, a banda de tenir un indubtable valor etnogràfic, ens

CASETA DE ROTER A SA VINYA

permet delectar-nos amb una impressionant vista del camí de sa Vinya, pel qual acabam de transitar- i, als seus peus, la vall i els camps de conreu de la finca pública.

En concret, la caseta de pastor es correspon amb un habitacle usat com a refugi de pagesos i animals, a més de magatzem. Pel que fa a la datació, en els segles XV i XVI trobam documents referits a rotes i roters, encara que el sistema podria ser més antic. L'època de major activitat dels roters es dona durant els segles XVIII i XIX. A finals del segle XIX i inicis del XX en declina la importància. La caseta esmentada es correspon a una construcció de planta rectangular amb coberta d'un sol aiguavés de teula àrab. Servia de refugi als pagesos que explotaven les zones més marginals de la finca. El treball del roter consistia a netejar de matolls la garriga, o una parcel·la de bosc, per poder-la conrear. Aquesta extensió de terra era denominada *rota*.

A partir de la caseta de pagès el camí es fa més ample i còmode, i accedim a un petit altiplà que corona la zona de sa Vinya. En arribar a les darreres recolzades del camí, ens toparem amb la reixeta que limita la finca amb la veïna possessió de s'Alqueria, ja en el municipi d'Andratx.

Quan arribam al final de l'itinerari, trobam un mirador i una zona de descans. En aquest indret podem contemplar una de les vistes més privilegiades de la finca. Des del mirador es pot apreciar la importància de la vegetació com a element paisatgístic i com a indicador de les condicions ambientals. L'abundància de càrritx és indicadora de terres pobres i poc

VISTA GENERAL DES DEL MIRADOR DE SA VINYA

formades a causa de l'erosió intensa que ha patit la zona, i on la manca de terra dificulta el creixement d'espècies arbòries. En canvi, a la vall, i en zones menys erosionades, on la presència de terra ja és major, hi abunden espècies com el garrover, l'ametler i el pi.

Atès que aquesta era un zona d'explotació agrícola, hi trobam restes etnogràfiques de gran valor concentrades en el conjunt etnogràfic de sa Vinya.

El **conjunt etnogràfic de sa Vinya** està constituït per tres unitats: un forn de pa, una sitja i una barraca de carboner, construccions que configuraven un centre d'explotació agrícola de muntanya, dedicat a l'obtenció de carbó. Aquest conjunt es troba al cim de sa Vinya, esplanada que assoleix els 423 m d'altitud sobre el nivell de la mar. La seva posició privilegiada hi permet la contemplació del puig de Galatzó i de tota la vall de la possessió, així com la vista de la mola de s'Esclop, el puig de ses Fontanelles, el puig d'en Batiat i el puig de na Bauçana. Na Burguesa apareix al sud-est, mentre que, pel costat de ponent, la vista s'estén cap a la mola del port d'Andratx. Aquesta situació geogràfica li confereix valors estratègics de control del territori, entre altres possibilitats d'explotació, motiu pel qual un jaciment arqueològic comparteix el mateix territori. Cronològicament, podem ubicar les construccions d'aquest conjunt, de forma imprecisa, entre el segle XVII i inicis del segle XX, període en el qual se'n documenta la major utilització.

- **Forn de pa.** Es troba integrat en una marjada, situada a uns 25 metres a l'est de l'àrea d'explotació del carbó. Es va construir amb tècnica de pedra en sec. La planta n'és rectangular, amb les pedres col·locades de pla en el buit i de fil en el paladar de volta. La part superior d'aquesta estava coberta de terra. Una gran llosa que sobresurt fa de llinda a la boca del forn, que presenta brancals monolítics. A la part dreta de la façana hi trobam espiralls i una sortida de fum.
- **Sitja empedrada.** És una plataforma de planta circular, de 6,50 m de diàmetre, sobre la qual es col·locava la pila de llenya que s'havia de cremar per obtenir carbó. El rotlo de sitja queda a uns 10 metres al nord-oest de la caseta de carboner i se situa en un terreny pla. Està compost per una filera de pedres calcàries irregulars, que marquen el perímetre del cercle i que estan treballades a la cara exterior. L'espai interior presenta un paviment empedrat, amb la cara externa molt treballada per aconseguir que la superfície fos el més plana possible.

La presència de la sitja de carboner ens indica que antigament va ser una zona d'alzinar utilitzada per produir-hi carbó. Per això, i com correspon a la major part de l'itinerari, aquesta zona està dominada pel càrritx i per espècies de substitució dels alzinars i pinars, presents abans de ser talats. Tot i això, hi podem trobar espècies d'interès com el ginebró (*Juniperus oxycedrus*), la ceba d'ase (*Urginea maritima*), nombroses orquídiades i la mata espinosa endèmica coneguda vulgarment amb el nom d'eixorba-rates negra (*Astragalus balearicus*).

- **Caseta de carboner.** Era l'habitable que servia com a refugi temporal al carboner durant els mesos que duraven les tasques d'obtenció de carbó. S'ubica uns 10 m al nord-oest de la sitja de carboner. Presenta una planta en forma de ferradura i té una de les parets adossades a una marjada. Les seves mides són de 4,90 metres de longitud per 4,80 d'amplada. A l'interior trobam un únic espai sense compartimentar. Aquesta caseta està formada per un sol mur, que delimita l'espai, i que s'uneix a la marjada amb una disposició el·líptica i deixa únicament l'obertura de la porta d'ingrés. No presenta talús, encara que sorprèn la seva composició a partir d'un doble parament amb reble i argila al mig. La tècnica constructiva és la de pedra en sec, molt tosca, utilitzant la pedra en brut i col·locant-la de cara al mur. Les pedres emprades són calcàries, poc adobades, disposades a la paret de cara i de dimensions mitjanes. La porta d'ingrés, emplaçada a la façana, té un buit de brancal a brancal de dimensions molt reduïdes. Atesa aquesta configuració, tot sembla indicar que es tracta de brancals de diverses peces, per bé que no s'han conservat.

Jaciment arqueològic de sa Vinya. Està format per una sola unitat: un turriforme escalonat d'època talaiòtica (850-500 a.C.), emplaçat en un petit turó a la zona de sa Vinya i amb bon domini visual de Galatzó i de la vall d'entrada al municipi d'Andratx. Es connecta visualment, entre d'altres, amb els jaciments de s'Argolla i de ses Rotes Llargues. Per tant, la funcionalitat de l'assentament seria la de control del territori.

VISTA GENERAL DEL CONJUNT ETNOGRÀFICA DE SA VINYA

Es tracta d'una estructura de planta ovalada de 42,30 metres de longitud per 30,20 d'amplada. Presenta almenys dos llenços de mur escalonats i una estructura a la part superior. Hi ha altres llenços de mur que es van adossant a les irregularitats de la roca natural. Tots aquests elements configuren una estructura arquitectònica d'aparença escalonada. Els murs varen ser construïts amb tècnica ciclòpia, a partir de grans blocs de pedra calcària. S'hi ha documentat ceràmica talaiòtica a mà, tres fragments informes i un mamelló en bon estat de conservació.

Des d'aquest punt, final de l'itinerari, la distància que ens separa de la cases de la possessió és de 3.074 metres.

8. Glossari

Al·lòcton S'aplica a les plantes d'un territori determinat que no en són oriündes sinó que hi han arribat per causes antròpiques.

Anteridis Gametangi masculí amb paret pluricel·lular, propi dels briòfits i d'alguns cormòfits.

Antròpic Originat directament o indirectament per l'acció de l'home.

Arquegoni Gametangi femení amb paret pluricel·lular, propi dels briòfits i d'alguns cormòfits.

Arrels adventícies Són les que utilitzen algunes plantes per enflar-se o per estendre's per la superfície del terra.

Autòcton S'aplica a les plantes que s'han originat en un territori determinat o hi han arribat per variacions progressives de la seva àrea no lligades a l'activitat humana.

Autòtrof Organisme que és capaç d'elaborar la seva pròpia matèria orgànica a partir de substàncies inorgàniques.

Basidi En els fongs basidiomicetes, esporòfit productor de basidiòspores.

Bolet Així es denomina popularment el cos fructífer de molts de fongs basidiomicetes i alguns ascomicetes.

Capa freàtica És la primera capa d'aigua subterrània que es troba en fer un perforació i la més susceptible a la contaminació antròpica.

Capítol Inflorescència simple de flors sèssils, que es disposen sobre un eix molt curt, dilatat, denominat receptacle.

Carboner L'obtenció de carbó vegetal va constituir una de les activitats més característiques i tradicionals desenvolupades en els boscos de la serra de Tramuntana al llarg de la història, ja que el carbó era la principal font energètica, emprat tant a la cuina com per escalfar les llars, fins que es varen generalitzar altres sistemes energètics, ja ben entrat el segle XX. La tasca d'obtenció del carbó es realitzava entre els mesos de primavera i estiu. El carboner contractava un ranxo, lloc on muntava la sitja, sobre la qual cremava la llenya destinada a la producció de carbó. Prop de la sitja construïa una barraca, en la qual vivia amb la família. Podia treballar a jornal o cobrant part de la producció de carbó.

Caulidi Tija de les moltes i hepàtiques folioses.

Clímax Etapa de màxima maduresa en una successió vegetal. Comunitat vegetal que representa territorialment l'etapa de màxima biològica estable.

Comunitat vegetal És una agrupació de plantes de composició (espècies) i estructura (morfologia: pastures, ullastrar...) més o menys definida.

Endemisme És un terme utilitzat en biologia per indicar que la distribució d'un taxó està limitada a un àmbit geogràfic reduït i que no es troba de forma natural en cap altra part del món.

Erosió Despreniment i transport dels detrits pels agents en moviment que operen sobre la superfície terrestre.

Esclerofil·le Es diu dels vegetals que tenen fulles dures, coriàcies.

Esporangí Estructura productora d'espores.

Esporofil·le Òrgan foliari, més o menys modificat, de les plantes vasculars, que porta els esporangis.

Esporòfit Generació productora d'espores.

Ficobiont Organisme fotosintètic (alga o cianofit) que forma part de la simbiosi líquènica.

Fil·lidi Fulleta de les moltes i hepàtiques folioses.

Foliol Cadascun dels segments en què es divideix una fulla composta.

Font de mina Galeria de captació d'aigua subterrània. Aquesta es localitza en un punt, denominat ull de la mina, en el qual s'excava una galeria amb el pendent adequat perquè l'aigua surti sense que s'estanqui. Aquesta mina es protegeix amb una paret i es cobreix amb lloses o amb una volta de pedra en sec. L'excavació pot fer-se a cel obert en cas de tenir poca profunditat, o bé de forma totalment subterrània. En el cas que la galeria tenguí una longitud considerable, es construeixen pous de ventilació al llarg del recorregut, que permeten a més la neteja de la mina.

Forn de calç Construcció de planta circular destinada a la cocció de pedra calcària per convertir-la en calç. Se solia construir en un lloc en el qual hi hagués abundant pedra calcària i llenya, i de fàcil accés, per facilitar el transport de la calç. Igualment, era necessària la presència d'una esplanada propera, que servia per emmagatzemar la llenya usada com a combustible. Per construir el forn s'excavava un gran forat circular, l'olla, que constituïa la part principal, on es feia el foc. L'olla es folrava amb una paret de pedra

amb argila a les juntes, denominada caixa. Quan aquest mur arribava a la superfície del terreny, passava a tenir doble cara i aleshores configurava el cintell, que s'alçava uns quatre metres per sobre del nivell del sòl. En la base d'aquest mur s'hi feia la portada, mur de pedra de poca gruixa que es construïa amb la finalitat de mantenir la temperatura alta durant la cocció i que es podia anar desmuntant en funció de la necessitat de transpiració del forn. A la part baixa de la portada es deixava una obertura, la boca, que permetia encendre el foc i anar afegint combustible durant la fornada. A la base de la boca es localitzava una gran llosa de pedra col·locada en posició horitzontal i inclinada cap a l'interior (enfordadora), que facilitava la introducció dels feixos de llenya. Un cop finalitzada la cocció, la portada es desmuntava per extreure la calç. Per carregar el forn amb les pedres que s'havien de convertir en calç, es començava construint un mur circular que envoltava l'olla, de cercles cada vegada més estrets, al mateix temps que s'anava omplint de llenya. Aquest mur acabava amb una volta ovalada formada per pedres grosses (voltes), d'uns quatre metres d'altura, que culminava en la clau, una gran llosa de fins a 500 kg que suportava temperatures molt altes sense descompondre's. Per sobre de la volta, el forn es cobria amb pedres més petites, que formaven la cucua, la qual es cobria amb argila i calç procedent d'antigues fornades, i finalment el capell, un aïllant amb obertures que servia per mantenir més estable la temperatura de cocció i facilitar la transpiració del forn.

Gametangi Estructura en l'interior de la qual es formen els gamets.

Gelifracció És el procés consistent en la fragmentació de les roques a causa de les tensions produïdes en congelar-se l'aigua continguda en les esquerdes.

Geòfit Segons la classificació de formes biològiques de Raunkjaer, planta que protegeix els seus rovells perdurants sota el sòl, és a dir, posseeix òrgans axials subterranis.

Heteròtrof Es diu de l'organisme incapaç d'elaborar la seva pròpia matèria orgànica a partir de substàncies inorgàniques.

Hifa Cadascun dels filaments que constitueix el miceli dels fongs.

Inflorescència Conjunt de flors en el qual aquestes es troben disposades en un sistema de ramificació concret.

Litosòl Sòl poc profund, de menys de 15 cm, que en general es disposa sobre roques cohesives contínues.

Miceli Tija dels fongs.

Micobiont Component fúngic de la simbiosi líquènica.

Micologia Part de la botànica que s'encarrega de l'estudi dels fongs i protoctistes heteròtrofs.

Naviforme Estructura monumental de parament ciclopi característica de l'edat del bronze balear (1700-1000/800 A.C.). Presenta forma allargada d'entre 12 i 18 metres de longitud per 7-8 metres d'amplada i apareix rematada per un absis oposat a l'entrada. La seva denominació es deu a la similitud de la planta amb una nau invertida. En el seu interior es poden trobar enllosats, llars i certes àrees d'activitat que permeten apuntar un ús domèstic d'aquest tipus d'estructures. Els podem trobar bé aïllats bé formant conjunts de diverses unitats. En alguns casos s'observa la presència de naviformes geminats, adossats uns als altres.

Pedra en sec i les seves tècniques És un sistema constructiu basat en l'ús de la pedra com a únic element de construcció, sense utilitzar cap tipus de material aglutinant (argamassa). És la tècnica més antiga i ha tingut una presència constant en els pobles del vessant mediterrani, on s'ha adaptat a les particularitats físiques, socials i econòmiques de cada localitat. A Mallorca s'ha emprat en una àmplia varietat de construccions, que van des de marjades, camins, habitacles i sistemes hidràulics fins a una infinitat d'elements que en conjunt configuren un paisatge completament humanitzat, característic sobretot de les zones muntanyoses de l'illa.

Pedra en verd Tècnica constructiva basada en l'ús de pedres assentades amb una barreja de calç i grava o amb una altra classe de morter.

Pis bioclimàtic Cadascun dels tipus o grups de mitjans que se succeeixen en una sèrie altitudinal o latitudinal. Es delimiten en funció dels factors termoclimàtics i ombroclimàtics, i cadascun d'ells posseeix unes determinades formacions i comunitats vegetals.

Planta vascular Planta amb un cos vegetatiu altament diferenciat morfològicament i fisiològicament, en el qual es poden distingir arrels, tiges i fulles, i amb un sistema de conducció eficaç de l'aigua, sals minerals i nutrients, format per xilema i floema.

Plataforma escalonada Monument adscrit a l'època talaiòtica que presenta diferents altures o nivells de murs ciclopis que s'adapten a la topografia del terreny. Per regla general, l'emplaçament sol ser abrupte, escarpat i muntanyós. La seva construcció i localització estratègica, amb

una visibilitat considerable del territori circumdant i de les zones de pas, permeten apuntar cap a una funcionalitat relacionada amb el control de l'espai i cap a una interacció amb altres tipologies de jaciments.

Pluja àcida Pluja que es forma quan la humitat en l'aire es combina amb els òxids de nitrogen i el diòxid de sofre emesos per fàbriques, centrals elèctriques i vehicles que cremen carbó o productes derivats del petroli. Finalment, aquestes substàncies químiques cauen a la terra acompanyant les precipitacions, el que constitueix la pluja àcida.

Qānat Sistema d'obtenció d'aigües subterrànies per drenatge, documentat a Mallorca des de l'època de dominació islàmica (s. X-XIII). És una galeria subterrània excavada fins a arribar al punt on es localitza l'aigua. Per fer-la, es perfora la terra fins a la font natural subterrània (pou mare). L'aigua que brolla a l'exterior és conduïda i canalitzada amb el mínim pendent necessari perquè pugui sortir per la força de la gravetat sense necessitat d'utilitzar cap giny mecànic. De vegades, en el jaç de la galeria s'hi disposava una canaleta per la qual circulava l'aigua. Normalment, en els casos de galeries de major longitud, sol haver-hi, al llarg del recorregut, diversos pous de ventilació, que permeten airejar la mina. Quan l'aigua surt a l'exterior, pot ser emmagatzemada en un safareig, o bé transportada directament, per mitjà de síquies, fins als camps de conreu, fins a artefactes hidràulics o fins a nuclis urbans.

Raquís Nervi mitjà de les fulles o frondes dividides, sobre el qual s'insereixen els foliols o pinnes.

Roques calcàries Són aquelles formades majorment per carbonat de calci.

Rossequera És l'acumulació de pedres grans a la base dels vessants i en algunes formacions muntanyoses o peniplanures. El factor que la propicia és la meteorització o fragmentació de la roca per causes mecàniques, usualment la gelifracció.

Roter El roter configurava l'últim grup social dins de l'estructura de la pagesia. S'encarregava de posar en cultiu la rota, porció de terreny de dimensions variables, que normalment formava part de l'alzinar, del bosc o de terres estèrils dependents de la possessió però allunyades de les cases. El roter havia de fer desaparèixer la màquia (garriga) o el bosc i posar-la en cultiu, després d'un acord verbal amb l'amo de la possessió, segons el qual havia de pagar el lloguer del terreny amb un tant per cent de la collita. Avui dia queden evidències de les restes de les barraques que varen construir

aquests pagesos, on vivien amb les seves famílies, i que habitualment eren construccions molt senzilles, realitzades emprant la tècnica de pedra en sec i utilitzant els materials constructius que tenien a l'abast (pedra calcària, material vegetal impermeabilitzant per a les cobertes, etc.).

Rupícola Es diu de les plantes o comunitats vegetals que viuen sobre les roques o penyals i, per tant, adaptades a l'escassetat de sòl i a la inclinació.

Sèrie de vegetació Conjunt de comunitats vegetals que se succeeixen en un mateix espai tessellat i condueixen a un únic tipus de vegetació potencial.

Simbiosi Vida en comú de dos organismes establerta de manera regular, amb benefici mutu per a ambdós.

Síquia Canal per on es condueixen les aigües de rec.

Sitja La sitja és la plataforma, generalment de planta circular, on es dipositava el munt de llenya que s'havia de cremar per convertir en carbó. Si se situava en terreny pla, es construïa mitjançant una filera de pedres que marcaven el perímetre del cercle, ben treballades en la cara exterior. L'espai interior s'empenava amb pedres petites i terra fins a formar un paviment compacte, denominat sitger, que en alguns casos estava format per un paviment empedrat. En canvi, si la sitja estava en un pendent, requeria l'aixecament d'un mur de pedra seca en forma de talús, fins a aconseguir anivellar-la i fer-hi el paviment.

Sorus Grup ben delimitat d'òrgans reproductors que poden ser esporangis o gametangis.

Termomediterrani Relatiu o pertanyent a la porció més càlida de la regió mediterrània.

Teròfit Segons la classificació de formes biològiques de Raunkjaer, planta mancada d'òrgans axials perennes, per la qual cosa passa l'estació desfavorable en forma de llavor. Són les veritables herbes, que moren després de la maduració de les llavors. Entre elles hi trobam plantes anuals i biennals.

Tessel·la Territori geogràfic de major o menor extensió, homogeni ecològicament (amb les mateixes característiques climàtiques i edàfiques). Té com a vegetació potencial una sola associació clímax i també una determinada seqüència de comunitats de substitució.

Turriforme escalonat Monument adscrit a època talaiòtica de planta circular o oval i alçat format per diferents anells concèntrics a diferents alçades, que atorguen un aspecte escalonat a l'estructura. L'interior de cada anell presenta un reblert a base de pedres i terra que atorga un aspecte massís a l'estructura. Els anells intermedis poden ser rectes amb cantons arrodonits o la combinació de costats rectes i corbs. La culminació del turriforme sol consistir en una estructura no ciclòpia de planta quadrangular que se situa en la cota superior. La funció d'aquest tipus d'assentaments sembla relacionar-se, atesa la seva ubicació estratègica en l'espai, amb la vinculació simbòlica del territori a les comunitats que l'habitaven, amb la possibilitat que s'hi desenvolupassin activitats rituals lligades a aquest concepte.

Vegetació potencial És una agrupació vegetal que s'estableix de forma estable i en harmonia amb les condicions ecològiques del territori.

Vegetació secundària Vegetació natural, relativament simple i inestable, que en substitueix una altra de més complexa, a la qual tendirà progressivament.

9. Bibliografia

- DIVERSOS AUTORS (1962). *Calvià y su término municipal*. Ajuntament de Calvià. Calvià.
- DIVERSOS AUTORS (1989). *Elements de la societat preturística mallorquina*. Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern Balear, Palma.
- DIVERSOS AUTORS (1994). *La construcció de pedra en sec a Mallorca*. FODESMA, Palma.
- DIVERSOS AUTORS (1994). *Les aigües cercades. Els qanats de l'illa de Mallorca*, Palma.
- DIVERSOS AUTORS (1997). *La pedra en sec. Obra, paisatge i patrimoni*. CIM, Palma.
- DIVERSOS AUTORS (1999). *V Congrés de Patrimoni. El patrimoni Cultural: el patrimoni Menor*, Palma.
- DIVERSOS AUTORS (2005). *IV Congrés Internacional de Molinologia*. Mallorca. 2 vols.
- DIVERSOS AUTORS (1991). «Elements d'arquitectura popular a la Serra de Tramuntana». A: *Mallorca. Serra de Tramuntana*, Palma.
- DIVERSOS AUTORS (2006). *Actes del VIIè Congrés. El nostre Patrimoni cultural: arquitectura i enginyeria popular a Mallorca*. Societat Arqueològica Lul·liana, Palma.
- AGUILÓ RIBAS, J.A. (1993). *Catàleg dels antics camins de la Serra de Tramuntana*. FODESMA, Palma.
- ANDREU GALMÉS, J. (2004). *Fonts i sistemes hidràulics tradicionals a Petra. Les construccions i el territori*, Palma.
- ANDREU GALMÉS, J. (2006). «Arquitectura popular de las Islas Baleares». A: MARTÍN GALINDO, J.L. (2006) *La arquitectura vernácula, patrimonio de la humanidad*. Tom I, Arte, Badajoz.
- ALOMAR, G.; MUS, M.; ROSSELLÓ, J. (1997). *Flora endèmica de les Balears*. Consell Insular de Mallorca.
- ALOMAR, G. (coord.); REYNÉS A. (1994). *Barranc de Biniaraix. Guia d'interpretació del medi*. Consell Insular de Mallorca. FODESMA, Palma.
- ARAMBURU ZABALA-HIGUERA, F.J. (1993): «Los yacimientos arqueológicos del valle de Galatzó (Mallorca)». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 55, p. 327-334.
- ARAMBURU ZABALA-HIGUERA, F.J. (1998): *El patrón de asentamiento de la cultura talayótica de Mallorca*. El Tall, Palma.
- BONAFÉ, F. (1977-1980). *Flora de Mallorca*. Vols. I-IV. Moll, Palma de Mallorca.
- BONNER, A. (2004). *Plantes de les Balears*. Moll, Mallorca.
- CALVIÑO, C., CLAR, J. (1999). *Les barraques de Lluçmajor, una arquitectura popular*. Palma.

- CALVO, M.; GUERRERO, V.; SALVÀ, B. (2001): *Arquitectura ciclópea del bronce balear: análisis morfofuncional y desarrollo secuencial*. El Tall, Palma.
- CAMPS, J. SOLDEVILLA, Ll. (1994). *El comte Arnau (i el comte Mal): tres rutes literàries*. L'Aixernador. Agentota.
- CAÑELLAS, N. (1993). *L'aigua, el vent, la sang. L'ús de les forces tradicional a Mallorca*. Documenta Balear (Col·lecció Menjavents), Palma.
- CARBONERO GAMUNDÍ, M.A. (1992). *L'espai de l'aigua. Petita hidràulica tradicional a Mallorca*. CIM, Palma.
- COLL CONESA, J. (1983). «La arquitectura popular mallorquina». *Lluc*, Societat Arqueològica Lul·liana, Palma de Mallorca.
- COLOM I FERRÀ, G. (1950). *El comte Mal. Poema en dotze cants*. Impremta Mossèn Alcover, Palma.
- COLOMAR, A. (dir); AGUILÓ, J.A. (coord.) (1993). *Catàleg dels antics camins de la Serra de Tramuntana*. Consell Insular de Mallorca, FODESMA, Palma.
- LLUCH I DUBON, F.D. (1997): *Geografia de les Illes Balears*. Lleonard Muntaner Editor (Llibres de la nostra terra; 31), Palma.
- ENSENYAT, C. (1981). «Las cuevas sepulcrales mallorquinas de la edad del hierro». *Excavaciones arqueológicas en España*, 118, Madrid.
- ENSENYAT PUJOL, J.B. (1919). *Historia de la Baronía de los Señores Obispos de Barcelona en Mallorca*, Palma.
- ESTELRICH, P. (1994) «La pedra en sec: obra, paisatge i patrimoni». *Actas del IV Congreso Internacional de Piedra en Seco*. Consell Insular de Mallorca, Fodesma, Palma.
- FEDUCHI, L. (1976). *Itineraris d'arquitectura popular espanyola*. Vol. 3: *Catalunya, Aragó, Llevant i Balears*. Blume, Barcelona.
- FODESMA (1996). *Puig de Galatzó. Itineraris a peu per la Serra de Tramuntana*. Consell Insular de Mallorca. Palma.
- FULLANA, M. (1984). *Diccionari de l'art i dels oficis de la construcció*. Moll (Els Treballs i els Dies), Palma.
- GARCIA DELGADO, C. (1992). *La arquitectura tradicional de la isla de Mallorca. Influencias de Roma, el Islam y Cataluña*, Palma.
- GARCIA INYESTA, N.; OLIVER SUNYER, G. (1981). *Cases de pagès a la zona de s'Alqueria Blanca*. COAB, Palma.
- GARCIA INYESTA, N.; OLIVER SUNYER, G. (1986). *Cases de possessió*. Col·legi Oficial d'Arquitectes de Balears, Palma.
- GARCIA INYESTA, N.; OLIVER SUNYER, G. (1989). *Cases de molí*. Palma, Col·legi Oficial d'Arquitectes de Balears, Palma.

- GARCIA INYESTA, N.; OLIVER SUNYER, G. (1997). *Construir en marès*. Col·legi Oficial d'Arquitectes de Balears, Palma.
- GARCIAS MAAS, P.; GLOAGUEN MURIAS, E. (2006). *Recorreguts per les possessions de Calvià*. Ajuntament de Calvià, Calvià.
- GARRIDO, C. (1988). *Mallorca mágica*. Ed. Olañeta, Palma de Mallorca.
- GRIMALT, F. (2001). *Els camins de Calvià*. Premi Rei en Jaume d'Investigació. Ajuntament de Calvià, Calvià.
- GUERRERO, D. (1978). *Historia y leyenda de el Comte Mal*. Igol, Barcelona.
- GUERRERO, V. (1982). *Los núcleos arqueológicos de Calvià*. Ajuntament de Calvià, Calvià.
- GUERRERO AYUSO, V.; CALVO TRIAS, M.; GARCÍA ROSSELLÓ J; GORNÉS HACHERO, S. (2007). *Prehistory of the Balearic Islands. Archaeological Record and Social evolution before the Iron Age*. Bar International Series 1690, Oxford.
- HABSBURGO-LORENA, L.S. (1980-1991). *Las Baleares descritas por la palabra y el dibujo*. Palma.
- JUAN VIDAL, J. (1979). *Problemática de la agricultura en Calvià durante la Edad Moderna*. Ajuntament de Calvià, Calvià.
- KIRCHNER, H. (1997). *La construcció de l'espai pagès a Mayurka: les valls de Bunyola, Orient, Coanegra i Alaró*. Estudis Monogràfics del Museu de la Porciúncula, Palma.
- LLABRÉS, J.; VALLESPÍR, J. (1985). *Els nostres arts i oficis d'antany*. Gràfiques Miramar, Palma.
- LLORENS GIL, LL.; TÉBAR, F.J. (2007). *La vegetació de l'illa de Mallorca. Bases per a la interpretació i gestió d'hàbitats*.
- MASCARÓ PASSARIUS, J. (1958). *Corpus de toponímia*, Palma.
- MURRAY, D. G.; CANTARELLES, C. (1986). *Ses nostres cases. Arquitectura tradicional de les Balears*, Palma.
- ORDINES, G. (1995). *Els forns de calç a Santa Maria del Camí*. Ajuntament de Santa Maria del Camí, Santa Maria del Camí.
- ORDINES, G. (2000). *Els pous comuns del Raiguer*. CIM, Palma.
- PELL, B. (1962). «Época prehistòrica de Calvià y su término». *Calvià y su término municipal*, Palma.
- PONS, G. (1999). *Anàlisi espacial del poblament al Pretalaiòtic final i Talaiòtic I de Mallorca (s. XIX-VII A. C.)*. Monografies de Patrimoni Històric (La Deixa; 2). Consell de Mallorca. Cultura i Patrimoni, Palma.
- PROMOMALLORCA (1989). *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, Promomallorca, Palma.

- RAMIS DE AYREFLOR Y SUREDA, J. (1950). *La nobleza mallorquina y el Conde Malo*. Ediciones R.O.D.A., Palma de Mallorca.
- ROSSELLÓ VAQUER, R. (1987). *Notes històriques de Calvià (segles XIII-XVI)*. Ajuntament de Calvià, Calvià.
- ROSSELLÓ VERGER, V. M. (1962). *Molinos y norias*. Panorama Balear, núm. 81, Palma.
- ROSSELLÓ VERGER, V. M. (1964). *Mallorca. El sur i el sureste*, COCIN, Palma.
- RUBIÓ, J. (1914). *Construccions de pedra en sec*. Associació d'Arquitectes de Catalunya, Barcelona.
- SACARÈS TABERNER M. (2000): *Recull de barraques i casetes de Lluçmajor*. Miramar, Lluçmajor.
- SALOM, G. (2006). *Galatzó: historia, llegenda i patrimoni*. Inèdit. Es Capdellà
- SALVÀ, M.A. (1998). *Viatge a Orient*. Consell Insular de Mallorca.
- SEGURA, M. (1985-1992). *Possessions de Mallorca*. Conselleria d'Educació i Cultura del Govern Balear, Palma [4 vols.].
- TERRASSA GARCIA, X. (2008). *Aproximació a la finca pública de Galatzó* (Premi d'Investigació Rei En Jaume 2007). Ajuntament de Calvià, Calvià.
- VALERO MARTÍ, G. (1992). *Camins i paisatges*. Olañeta Editor, Palma.
- VALERO MARTÍ, G. (2006). «La possessió de Galatzó: natura, història, llegenda i literatura». *El Mirall*, núm. 167, Palma.
- VILANOVA SUAU, B. (2001). *Vida i costums a la possessió mallorquina: Guia didàctica*. El Gall Editor, Pollença.
- VIVOT, T. (2006). *Les possessions de Mallorca (I)*. El Gall Editor, Pollença, 2006.
- ZAFORTEZA I MORRO, J.A. [olim FERRER DE SANT JORDI I VIVES, J.A.] (1846). *Descripción del predio Galatzó en la isla de Mallorca*. Imprenta de P.J. Gelabert, Palma.

10. Annexos

Annex 1

Ban del batle de Calvià regulant els usos i activitats de la finca pública de Galatzó

BAN

Amb el present ban informam als ciutadans i visitants de Calvià que, després de l'adquisició de la finca de Galatzó per l'Ajuntament de Calvià el passat dia 16 de maig de 2006, l'objectiu primordial de l'Ajuntament ha estat possibilitar l'ús i gaudi de la possessió de Galatzó als ciutadans de Calvià, als seus visitants i turistes, conjugant tal acció amb la conservació i preservació dels valors de la finca (flora, fauna, patrimoni etnogràfic, prehistòric i històric). A aquest efecte, després de realitzar les primeres tasques d'anàlisi, diagnòstic i avaluació de la situació de la finca pública, així com en inici de la definició dels usos públics d'aquesta, es fa necessari modificar el Decret de Batlia de data 19/05/06, que amb caràcter d'urgència regulava els accessos i possibilitats de gaudi de la finca per part dels visitants.

Sobre la base de l'anterior, amb la finalitat de mantenir i conjugar la seguretat i el gaudi dels valors de la finca a tots els seus visitants, en l'ús de les competències que emanen d'aquesta Batlia, es regulen els usos de la Finca Galatzó, de conformitat a les següents normes:

A partir de la data del present decret es permeten:

- Excursions, senderisme, recorreguts a peu i amb bicicleta per la finca.
- Circular a cavall, prèvia sol·licitud i autorització, per les rutes establertes.
- L'accés a la finca de vehicles especials (discapacitats) i de qualsevol altre vehicle que transporti persones amb dificultats de desplaçament, prèvia sol·licitud i autorització.
- Prèvia sol·licitud i autorització, la realització d'excursions guiades a grups.
- Tambè s'ha de respectar el dret de privadesa dels altres visitants, mantenir-se dins les senderes establertes, respectar la senyalització, usar adequadament les instal·lacions i serveis que la finca ofereix, acatar en tot moment les recomanacions dels responsables de la finca, retirar totes les deixalles sòlides que resultin de la seva activitat, no causar molèsties a la fauna silvestre, danys als cultius, flora, i no maltractar, ni pintar o marcar els elements naturals o instal·lacions de la finca pública.

Horari:

L'horari d'accés serà de les 7 hores a les 19 hores de l'1 d'abril al dia 30 de setembre i de les 8 a les 17 hores de l'1 d'octubre al 31 de març.

No hi és permès:

- Per motius de seguretat i mentre se'n faci la rehabilitació, l'accés a les cases de la possessió i a la zona dels molins d'aigua i el safareig gros.
- Accedir a la finca amb vehicles a motor; només es permet el trànsit per la finca dels que hi estan expressament autoritzats.
- El trànsit d'animals de companyia.
- Generar escombraries i atemptar contra el patrimoni.
- Encendre foc.
- Atemptar contra la flora, fauna i cultius.
- L'aprofitament dels recursos naturals amb finalitats comercials.
- L'extracció de material arqueològic, antropològic i paleontològic.
- L'exploració i explotació de minerals.
- La introducció d'espècies exòtiques.
- La caça, excepte en la zona de reserva del Vedat Municipal Finca Galatzó. Puntualment s'hi autoritzarà la caça de la cabra salvatge mallorquina, amb l'objectiu de salvaguardar l'espècie.
- La utilització d'equips de so amb volum superior a 40 decibels.
- Escriure o marcar l'escorça dels arbres o les pedres.
- Expedició, tràfic i consum de begudes alcohòliques i drogues.
- La realització de qualsevol activitat o utilització de qualsevol substància capaç de contaminar els ecosistemes naturals.
- La instal·lació de tanques-avisos publicitaris amb finalitats comercials.
- La introducció de qualsevol tipus d'arma, materials i explosius (excepte en les zones autoritzades).
- La utilització de substàncies tòxiques o perilloses com ara pólvora, amoníac, detonants, substàncies colorants i d'altres.
- Es podran autoritzar esdeveniments esportius, d'aeròbic o d'escoltisme sempre que siguin compatibles amb els fins de la finca. El permís respectiu contindrà les normes a les quals s'han de subjectar aquests esdeveniments, així com també determinarà els llocs que poden ser utilitzats per a aquesta finalitat.
- Les infraccions seran sancionades de conformitat amb la legislació vigent, sense perjudici de la revocació o suspensió temporal dels permisos o autoritzacions d'ús de la finca.
- Sense perjudici de les sancions que pertocin, les autoritats i els seus agents poden ordenar l'expulsió de la finca dels visitants i usuaris que incompleixin el que disposa aquest decret.
- Es poden prohibir o restringir temporalment les activitats o usos permesos quan això perjudiqui la conservació, defensa i millorament de la condicions de la finca.

- Els treballadors, visitants i usuaris de la finca són obligats a denunciar davant les autoritats i els seus agents qualsevol activitat que realitzin terceres persones en contra de la protecció i conservació de la finca.
- La finca estarà vigilada per la Unitat Rural de la Policia Local de Calvià, unitat policial que estarà a la disposició dels visitants de la finca si fos requerida (092, 971 00 33 00).
- La gestió de les autoritzacions i informació sobre la finca pública es coordinarà des de l'Oficina Municipal de la Finca Galatzó, situada en les dependències del departament de Món Rural, C/ Major 2n 1r, dta. (07196 - es Capdellà), telèfon 971 23 33 28. En cas d'urgència, aquesta Oficina Municipal compta amb el telèfon d'atenció 667 10 25 75, en horari d'obertura de la finca.
- S'ordena la publicació d'aquest ban en el tauler d'anuncis de l'Ajuntament de Calvià, així com la seva difusió entre la ciutadania, i produirà efectes des de la data de la seva signatura.
- Queda derogada la normativa anterior dictada sobre la regulació dels usos de la finca.

El que es publica per al coneixement de la ciutadania a Calvià, l'1 de maig de 2007.

Carlos Delgado Truyols

Batle de Calvià

Annex 2:**Índex de plantes vasculares més representatives de la finca Galatzó**

Nom científic	Nom castellà	Nom català
<i>Adiantum capillus-veneris</i>	Cabello de Venus	Adiant o falria
<i>Allium triquetrum</i>	Lágrimas de la Virgen	Allassa blanca
<i>Ampelodesmos mauritanica</i>	Carcera	Càrritx
<i>Arisarum vulgare</i>	Capuchinos	Rapa de frare
<i>Arum italicum</i>	Candela	Rapa
<i>Asparagus acutifolius</i>	Espàrrago silvestre	Espareguera de ca
<i>Asparagus albus</i>	Espàrrago blanco	Espareguera de moix
<i>Asparagus horridus</i>	Espàrrago borriquero	Espareguera vera
<i>Asphodelus fistulosus</i>	Gamoncillo	Cebollí
<i>Asphodelus microcarpus</i>	Asfódelo	Albó
<i>Asplenium ceterach</i>	Doradilla	Dauradella
<i>Asplenium trichomanes</i>	La hoja mosaica	Falzia roja
<i>Astragalus balearicus</i>	-	Eixorba-rates negre
<i>Avena barbata</i>	Avena loca	Civada de capellà
<i>Bartia robertiana</i>	Orquídea gigante	Mosques grosses
<i>Bellis annua</i>	Margaritilla	Margalideta
<i>Bellis sylvestris</i>	Margarita	Margalida
<i>Brachypodium retusum</i>	Fenazo	Fenàs reüll
<i>Brassica balearica</i>	-	Col borda
<i>Buxus balearica</i>	Boj	Boix
<i>Calendula arvensis</i>	Calendula	Llevamans
<i>Calicotome spinosa</i>	Aliaga	Argelaga
<i>Carlina corymbosa</i>	Cardo cuco	Card negre
<i>Celtis australis</i>	Almez	Lledoner
<i>Ceratonia siliqua</i>	Algarrobo	Garrover
<i>Chamaerops humilis</i>	Palmito	Garballó
<i>Chrysanthemum coronarium</i>	Ojo de buey	Sordenaia
<i>Cistus albidus</i>	Jaguarzo blanco	Estepa blanca
<i>Cistus monspeliensis</i>	Jaguarzo negro	Estepa llimonenca
<i>Cistus salvifolius</i>	Jaguarzo morisco	Estepa borda
<i>Clematis cirrhosa</i>	Clemátide	Vidalba
<i>Clematis flammula</i>	Vidriera	Vidriella
<i>Cneorum tricoccon</i>	Olivillo	Escanyacabres
<i>Crepis triasii</i>	-	Panconia de penyal
<i>Cyclamen balearicum</i>	Cyclamen balear	Pa porcí
<i>Daphne gnidium</i>	Matapollo	Matapoll
<i>Digitalis minor</i>	Digital	Didalera
<i>Diplotaxis erucoides</i>	Oruga silvestre	Ravenissa blanca
<i>Erica multiflora</i>	Brezo	Xiprell
<i>Euphorbia pithyusa</i>	Lechetrezna	Lletrera
<i>Ficus carica</i>	Higuera	Figuera
<i>Genista lucida</i>	Gatosa	Gatova
<i>Gladiolus illyricus</i>	Cresta de gallo	Espaseta
<i>Globularia alypum</i>	Cebollada	Cossiada
<i>Hippocrepis balearica</i>	-	Violeta de penyal

Nom científic	Nom castellà	Nom català
<i>Hypericum balearicum</i>	-	Estepa joana
<i>Juniperus oxycedrus</i>	Enebro	Ginebró
<i>Lonicera implexa</i>	Madreselva	Xuclamel
<i>Myrtus communis</i>	Mirto	Murta
<i>Olea europaea var. sylvestris</i>	Acebucho	Ullastre
<i>Ophrys balearica</i>	-	Borinot
<i>Ophrys bombyliflora</i>	Orquídeas abejorro	Mosques petites
<i>Ophrys fusca</i>	Monjas	Mosques negres
<i>Ophrys tenthredinifera</i>	Abejera	Mosques vermelles
<i>Orchis conica</i>	-	Abelletes
<i>Orchis longicornu</i>	-	Abellera banyuda
<i>Papaver rhoeas</i>	Amapola	Rosella
<i>Parietaria judaica</i>	Hierba de muro	Morella roquera
<i>Pastinaca lucida</i>	-	Herba del diable
<i>Phillyrea angustifolia</i>	Labièrnago blanco	Aladern de fulla estreta
<i>Phlomis italica</i>	-	Estepa blenera
<i>Pinus halepensis</i>	Pino carrasco	Pi blanc
<i>Pinus pinea</i>	Pino piñonero	Pi ver
<i>Pistacia lentiscus</i>	Lentisco	Mata
<i>Polypodium cambricum</i>	Polipodio	Polipodi
<i>Populus nigra</i>	Chopo	Poll
<i>Quercus ilex</i>	Encina	Alzina
<i>Rhamnus alaternus</i>	Aladierno	Llampúgol
<i>Rhamnus bourgeanus</i>	Espino negro	Alacantins
<i>Rosa sempervirens</i>	Rosal silvestre	Roser bord
<i>Rosmarinus officinalis</i>	Romero	Romani
<i>Rubia peregrina</i>	Rubia brava	Rogeta
<i>Rubus ulmifolius</i>	Zarza	Abatzer
<i>Ruscus aculeatus</i>	Brusco	Cirerer de Betlem
<i>Scirpus holoschoenus</i>	Junco	Jonc
<i>Selaginella denticulata</i>	-	-
<i>Serapias lingua</i>	Gallos	Galls
<i>Serapias parviflora</i>	-	Gallets
<i>Sibthorpia africana</i>	-	-
<i>Silene vulgaris</i>	Collejas	Cuniells
<i>Sonchus tenerimus</i>	Cerraja tierna	Lletsó petit
<i>Smilax aspera</i>	Zarzaparrilla	Aritja
<i>Smilax aspera subsp. balearica</i>	-	Aritja baleàrica
<i>Teucrium asiaticum</i>	-	Brutònica
<i>Teucrium marum subsp. occidentale</i>	-	Eixorba-rates blanc
<i>Umbilicus gaditanus</i>	Omblijo de Venus	Orella de monjo
<i>Urginea maritima</i>	Cebolla albarrana	Ceba marina
<i>Urospermum dalechampii</i>	-	Morro de porc
<i>Urtica membranacea</i>	Ortiga	Ortiga

Annex 3: Fauna ornitològica més freqüent de la finca pública de Galatzó

Família	Nom científic	Nom comú	Sedentari	Estival	Hivernant	Migrador
Phasianidae	<i>Alectoris rufa</i>	Perdiu	Abundant			
Ardeidae	<i>Bubulcus ibis</i>	Esplugabous	Escàs		Moderat	Moderat
	<i>Ardea cinerea</i>	Agró gris		Escàs	Moderat	Moderat
	<i>Ardea purpurea</i>	Agró roig		Escàs		Escàs
Accipitridae	<i>Aegypius monachus</i>	Volter negre	Rar			
	<i>Hieraaetus pennatus</i>	Esparver	Escàs			Moderat
	<i>Circus pygargus</i>	Arpella cendrosa				Escàs
	<i>Circus aeruginosus</i>	Arpella	Escàs		Escàs	Moderat
Falconidae	<i>Falco peregrinus</i>	Falcó	Escàs		Rar	
	<i>Falco tinnunculus</i>	Xoriguer	Abundant		Escàs	Moderat
Burhinidae	<i>Burhinus oediacnemus</i>	Sebel·lí	Abundant		Escàs	Escàs
Scolopacidae	<i>Scolopax rusticola</i>	Cega			Moderat	Moderat
Laridae	<i>Larus michahellis</i>	Gavina	Abundant			
Columbidae	<i>Columba livia</i>	Colom salvatge	Abundant			
	<i>Columba palumbus</i>	Tudó	Abundant		Moderat	
	<i>Streptopelia decaocto</i>	Tórtora turca	Abundant			
	<i>Streptopelia turtur</i>	Tórtora			Moderat	Moderat
Cuculidae	<i>Cuculus canorus</i>	Cucui		Moderat		Moderat
Tytonidae	<i>Tyto alba</i>	Òliba	Moderat			
Strigidae	<i>Otus scops</i>	Mussol	Abundant		Escàs	Escàs
	<i>Asio otus</i>	Mussol banyut	Moderat			Escàs
Caprimulgidae	<i>Caprimulgus europaeus</i>	Enganapastors	Moderat			Moderat
Apodidae	<i>Apus apus</i>	Falzia		Abundant		Abundant
	<i>Apus pallidus</i>	Falzia pàl·lida		Moderat		Moderat
Alcedinidae	<i>Alcedo atthis</i>	Arner			Escàs	Moderat
Meropidae	<i>Merops apiaster</i>	Abellarol		Escàs		Abundant
Upupidae	<i>Upupa epops</i>	Puput	Abundant			Escàs
Picidae	<i>Jynx torquilla</i>	Formiguer	Abundant		Escàs	Moderat
Alaudidae	<i>Galerida theklae</i>	Cucullada	Moderat			
	<i>Alauda arvensis</i>	Alosa comuna			Abundant	Abundant
Hirundinidae	<i>Hirundo rustica</i>	Oronella			Moderat	Abundant
	<i>Delichon urbicum</i>	Cabot			Abundant	Abundant
	<i>Phyaprogne rupestris</i>	Cabot de roca	Abundant		Moderat	
Motacillidae	<i>Anthus campestris</i>	Titina d'estiu			Moderat	Moderat
	<i>Motacilla flava</i>	Xàtxero groc			Moderat	Abundant
	<i>Motacilla alba</i>	Xàtxero			Abundant	Abundant
Troglodytidae	<i>Troglodytes troglodytes</i>	Passaforadí	Abundant			

GUIA FINCA PÚBLICA DE GALATZÓ

Família	Nom científic	Nom comú	Sedentari	Estival	Hivernant	Migrador
Turdidae	<i>Eritacus rubecula</i>	Ropit			Abundant	Abundant
	<i>Luscinia megarhynchos</i>	Rossinyol		Abundant		Abundant
	<i>Motincola solitarius</i>	Pàssera	Abundant			
	<i>Phoenicurus phoenicurus</i>	Coa-rotja				Abundant
	<i>Phoenicurus ochruros</i>	Coa-rotja de barraca			Abundant	Abundant
	<i>Saxicola rubetra</i>	Vitrac barba-roig				Abundant
	<i>Saxicola torquatus</i>	Vitrac	Abundant		Moderat	Moderat
	<i>Oenanthe oenanthe</i>	Coablanca		Rar		Abundant
	<i>Turdus merula</i>	Mèrlera	Abundant		Moderat	Moderat
	<i>Turdus philomelos</i>	Tord			Abundant	Moderat
	<i>Turdus torquatus</i>	Tord flassader			Moderat	Moderat
<i>Turdus viscivorus</i>	Grívia			Moderat	Moderat	
Sylviidae	<i>Cettia cetti</i>	Rossinyol bord	Abundant			
	<i>Cisticola juncidis</i>	Butxaqueta	Abundant			
	<i>Acrocephalus melanopogon</i>	Buscarla mostatxuda	Abundant			
	<i>Sylvia atricapilla</i>	Busqueret de capell	Abundant		Abundant	Abundant
	<i>Sylvia communis</i>	Busqueret d'abatzer				Abundant
	<i>Sylvia balearica</i>	Busqueret coallarg	Abundant			
	<i>Sylvia melanocephala</i>	Busqueret capnegre	Abundant		Escàs	Escàs
	<i>Phylloscopus collybita</i>	Ull de bou			Abundant	Abundant
<i>Regulus ignicapilla</i>	Reietó cellablanc	Abundant		Escàs	Escàs	
Muscicapidae	<i>Muscicapa striata</i>	Papamosques		Abundant		Abundant
	<i>Ficedula hypoleuca</i>	Papamosques negre				Abundant
Paridae	<i>Parus caeruleus</i>	Ferrerico blau	Moderat			
	<i>Parus major</i>	Ferrerico	Escàs			
Corvidae	<i>Corvus corax</i>	Corb	Escàs			
Sturnidae	<i>Sturnus vulgaris</i>	Estornell			Abundant	
Passeridae	<i>Passer domesticus</i>	Teulader	Abundant			
Fringilidae	<i>Fringilla coelebs</i>	Pinsà	Abundant		Abundant	Abundant
	<i>Serinus serinus</i>	Gafarró	Abundant		Abundant	Abundant
	<i>Carduelis chloris</i>	Verderol	Abundant		Abundant	Abundant
	<i>Carduelis carduelis</i>	Cadenera	Abundant		Abundant	Abundant
	<i>Carduelis cannabina</i>	Passerell	Abundant		Abundant	Abundant
	<i>Loxia curvirostra</i>	Trencapinyons	Abundant		Abundant	Abundant
	<i>Emberiza cirius</i>	Hortolà groc	Moderat			

11. Dades d'interès

Informació i autoritzacions

Oficina Municipal de la Finca Pública Galatzó
C/ Major 2, 1r pis, es Capdellà (Calvià)
Tel. 971 233 328
Correu electrònic: oficinagalatzo@calvia.com

Horaris d'obertura de la finca:

De 7 a 19 hores (1 d'abril a 30 de setembre)
De 8 a 17 hores (1 d'octubre a 31 de març)

Normes (vegeu l'annex 1):

- Es permeten recorreguts a peu o amb bicicleta per la finca.
- Es permet circular a cavall prèvia autorització.
- Només es permet accedir a la finca als vehicles expressament autoritzats.
- No es permeten vehicles a motor, motocicletes, quads, cans, llençar escombraries, arrabassar plantes o fruits, fer foc o acampar.

Altres dades d'interès

Ajuntament de Calvià
www.calvia.com
Telèfon: 971 13 91 00
Policia Local de Calvià: 092 i 971 00 33 00
Guàrdia Civil: 062
Bombers de Mallorca: 085
Emergències: 112

Conselleria de Medi Ambient i Mobilitat
Gremi Corredors, 10
Polígon de Son Rossinyol
07009 Palma
www.caib.es

**AJUNTAMENT DE CALVIÀ
MALLORCA**

**Govern
de les Illes Balears**

Conselleria de Medi Ambient
i Mobilitat